TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE BULGAR DİLİNİN GELİŞİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Betül OZAR

Ankara,2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE BULGAR DİLİNİN GELİŞİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Betül OZAR

Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM

Ankara,2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SLAV DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
BULGAR DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE BULGAR DİLİNİN GELİŞİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı İmzası

1- Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM

2- Prof. Dr. Melahat PARS

3- Prof. Dr. Emine Zeynep GÜNAL

Tez Savunması Tarihi 08.06.2021

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM danışmanlığında hazırladığım "TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE BULGAR DİLİNİN GELİŞİMİ (Ankara.2021)" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 08.06.2021

Adı Soyadı ve İmza

Betül OZAR

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR DİZİNİ I

ŞEKİLLER, HARİTALAR ve RESİMLER DİZİNİ II

EKLER DİZİNİ III

ÖNSÖZ IV

GİRİŞ 1

BÖLÜM 1: SLAVLAR VE SLAV DİLLERİ 3

1.1. Slavların Kökeni, Anavatanı ve Göçleri 3

1.2. Slav Dilleri ve Alt Grupları 10

BÖLÜM 2: SLAV ALFABESİNİN YARATILIŞI VE YARATICILARI 19

2.1. Konstantin-Kiril ve Metodiy Kardeşlerin Hayatları ve Faaliyetleri .. 19

2.1.1. Konstantin-Kiril ve Metodiy Kardeşlerin Hayatları, Eğitim ve Misyonları 19

2.1.2. Konstantin-Kiril ve Metodiy Kardeşlerin Edebi Faaliyetleri ... 28

2.1.3. Magnaura Okulu 30

2.2. Glagolitik Alfabe 34

2.3. Kiril Alfabesi 43

BÖLÜM 3: BULGARCANIN TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE GELİŞİMİ 48

3.1. Yazı Öncesi Dönem (9. yüzyıla kadar) 48

3.2. Eski Bulgarca Dönemi (9.-11. yüzyıl) 49

3.3. Orta Bulgarca Dönemi (12.-14. yüzyıl) 68

3.4. Yeni (Çağdaş, Modern) Bulgarca Dönemi 70

SONUÇ 80

KAYNAKÇA 83

EKLER 89

ÖZET 96

ABSTRACT 97

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Modern Slav dil aileleri ve alt grupları……..……13

Tablo 2: Glagolitik ve Yunanca paralellikler……..…….37

Tablo 3: Glagolitik ve Ermenice paralellikler…….....38

Tablo 4: Glagolitik ve İbranice paralellikler……...…39

Tablo 5: Glagolitik ve Linear B paralellikler……..…….39

Tablo 6: Glagolitik harflerin kaynak alfabeleri ……...……..…..40

Tablo 7: Kiril ve Glagolitik alfabe…….…..44

Tablo 8: Açık hece kuralı örnekleri……...…….…….53

Tablo 9: Slav dillerinde çift sesliler.……...……55

Tablo 10: Eski Bulgarcada eril cins isim çekimleri…..……..…...60

Tablo 11: Eski Bulgarcada dişil cins isim çekimleri……..…..61

Tablo 12: Eski Bulgarcada orta cins isim çekimleri……...…….....63

Tablo 13: Modern Bulgarcada zamirlerin yönelme biçimi değişikliği……....71

Tablo 14: Modern Bulgar Alfabesi…….….74

Tablo 15: Bulgar dilinde sözcük türlerinin sınıflandırılması…….…..78

ŞEKİLLER, HARİTALAR ve RESİMLER DİZİNİ

Şekil 1: Slav dilleri ve alt grupları……..…..11

Harita 1: Ülkelere göre konuşulan Slav dilleri……...…18

Resim 1: Konstantin-Kiril ve Metodiy……...……..…25

Resim 2: Magnaura Okulu'nun yer aldığı Büyük Saray…….31

EKLER DİZİNİ

EK 1: Zograf İncili içinde Glagolitik alfabeyle yazılmış metin örneği……..…89

EK 2: Zograf İncili içinde Glagolitik alfabeyle yazılmış metin örneği, 9. yüzyıl…….....90

EK 3: Suprasıl El Yazması 11. yüzyıl (Супрасълски ръкопис)…….....91

EK 4: Samuil Yazıtı, 993…….....92

EK 5: Bulgaristan, Preslav'dan bir mezar taşı üzerindeki yazıt……..…..93

EK 6: Maria (Meryem) İncili'nden bir bölüm…….....…94

EK 7: Klotz Derlemesi'nden bir bölüm……...….…...95

ÖNSÖZ

"Tarihsel Süreç İçinde Bulgar Dilinin Gelişimi" başlıklı bu tez çalışmasında Slavların, Slav dillerinin ve Bulgarcanın ortaya çıkış süreci, Glagolitik ve Kiril alfabelerinin yaratılışı, yeni alfabelerin yaratılmasını tetikleyen tarihi, siyasi, dini ve kültürel nedenler, Konstantin-Kiril ve Metodiy kardeşlerin hayatları ve misyonerlik faaliyetleri, Bulgar dilinin geçirdiği başlıca evrelerin incelenmesi, bu evrelerdeki özelliklerin ve yapılan değişikliklerin aktarılması amaçlanmıştır.

Öncelikle tez konusunun seçiminde isteklerimi göz önünde bulundurarak bana yol gösteren ve yardımcı olan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM'e, lisans eğitimim boyunca engin bilgi ve deneyimlerini esirgemeyen, her geçen gün ufkumuzu genişletmek için yolumuza ışık tutan değerli hocam Prof. Dr. Melahat PARS'a, her zaman yardımlarını ve fikirlerini sunarak destek olan Öğr. Gör. Yusuf Hüseyin BABEKOĞLU'na ve Arş. Gör. Filiz ÇÖLMEKÇİOĞLU'na teşekkürlerimi borç bilirim.

Bununla birlikte hayatımın her anında olduğu gibi yüksek lisans tez yazım sürecimde de tüm destek ve yardımlarıyla yanımda olan değerli arkadaşım Berkay YAŞAR'a ve son olarak beni yetiştiren, maddi manevi desteklerini esirgemeyen, her koşulda yanımda olan sevgili aileme sonsuz teşekkür ederim.

Betül OZAR

Ankara, 2021

GİRİŞ

Dil, iletişim kurmak için başvurduğumuz en önemli araçtır. İnsanlar sözlü ve yazılı semboller sistemi olarak tarif edebileceğimiz dil aracılığıyla kendilerini, duygu, düşünce ve kararlarını ifade ederler. Dil, aynı zamanda milletlerin kimlik ve kültürlerinin öğrenilme ve tanınmasında karşımıza çıkan önemli bir unsurdur.

Diller zaman içinde karşılıklı etkileşim içinde bulunmuş, birbirlerinden etkilenmiş, değişmiş, gelişmiş ve belirli sınıflandırmalara tabi olmuştur. Köken ve yapılarına göre sınıflara ayrılmıştır. Günümüzde Hint-Avrupa, Sami, Bantu, Çin-Tibet ve Ural-Altay dil aileleri olmak üzere beş büyük dil grubu bulunmaktadır.[1]

Bulgarca; Hint-Avrupa dil ailesinin Slav dilleri grubunun Güney Slav dilleri kolunda yer almaktadır. Bulgar dilinin ortaya çıktığı zamanı ve konumu belirlemek, gelişim sürecini incelemek, gelişiminde rol oynayan etkenlere değinmek yüksek lisans tez çalışmasının temel konusunu oluşturmaktadır. Bu konuların incelenmesi ve aktarılması üç ana başlık altında ele alınmıştır.

"Slavlar ve Slav Dilleri" başlıklı ilk bölümde Slavların kökeni, anavatanı ve göçleri; Slav dillerinin hangi dilleri kapsadığı ve hangi gruplara ayrıldığı konuları ele alınmıştır. Ayrıca Slavların kim oldukları, hangi tarihlerde nerede ve nasıl yaşadıkları, ne zaman göç ettikleri, göç sonrası Slav kabilelerinin hangi gruplara ayrıldıkları değerlendirilmiştir.

"Slav Alfabesinin Yaratılışı ve Yaratıcıları" başlıklı ikinci bölümde; Slav alfabesini oluşturan ve Slavların ilk çevirmenleri olarak bilinen misyoner kardeşler Konstantin-Kiril ve Metodiy'in hayatları, aile ortamı, eğitimleri ve faaliyetleri aktarılmıştır. Glagolitik alfabenin ne zaman ve kim tarafından yaratıldığı ile ilgili teoriler,

[1] Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım, İstanbul, 2009, s. 6-7.

bu yeni alfabenin özellikleri, diğer alfabelerle olan benzerlik ya da farklılıkları ve kullanımına devam edilmeme sebepleri ele alınmıştır. Aynı şekilde Kiril alfabesinin ne zaman ortaya çıktığı, bu alfabeye neden ihtiyaç duyulduğu, özellikleri ve kimler tarafından kullanıldığı konularına yer verilmiştir.

"Bulgarcanın Tarihsel Süreç İçinde Gelişimi" adlı üçüncü başlık altında ise Bulgar dilinin gelişim sürecinde söz edilen başlıca dört dönem incelenmiştir. "Yazı Öncesi Dönem", "Eski Bulgarca Dönemi", "Orta Bulgarca Dönemi" ve "Modern (Çağdaş) Bulgarca Dönemi" olarak alt başlıklara ayrılmıştır. Bu dönemlerin tarihsel olarak hangi yüzyılları kapsadığına; dilin fonetik, morfolojik ve sözdizimsel genel özelliklerine ve uğradığı değişikliklere değinilmiştir. Konstantin-Kiril ve Metodiy'in yarattıkları dilin, Bulgar dilinin mirası olduğunun kanıtlanması sonrasında oluşan dil ekollerinden bahsedilmiştir.

Yüksek lisans tez çalışmamızın, son yıllarda ülkemizde gün geçtikçe artan Slav araştırmaları için kaynaklık etmesi amaçlanmaktadır.

BÖLÜM 1: SLAVLAR VE SLAV DİLLERİ

1.1. Slavların Kökeni, Anavatanı ve Göçleri

Slavlar, dünya üzerinde bulunan en kalabalık etnik gruplardan birini oluşturmaktadır.[2] Slavlar, arkeolojik ve filolojik çalışmalara göre milattan önce 4000 yılına kadar gözlemlenebilmektedir.[3] Slavların ilk yaşam alanları uzun yıllar boyunca tartışma konusu olmuştur. Slav toplumlarının kökeni ile ilgili oldukça fazla çalışma yapılmış ancak tartışmalarda 18. yüzyıla kadar net bilimsel kanıtlar sunulmamıştır.[4] Birçok bilim insanı, Slavların Doğu Avrupa'nın büyük bir kısmını yerleşim alanı olarak kullandıklarını öne sürmüştür.[5] Milattan önce 3000 yıllarında Avrupa'nın büyük bir kısmını Hint-Avrupalıların işgal ettikleri bilinmektedir.[6] Slavların Hint-Avrupa kökenli kavimlerin içinde oldukları antropoloji, arkeoloji ve dilbilim çalışmaları ile kanıtlanmıştır. Bu çalışmaların sonuçlarına göre Slavların ilk vatanlarının Vistül Nehri'nden başlayan, Pripet Havzası ve Dinyeper Nehri'ni kapsayan bir bölgede olduğu tespit edilmiştir. Bu bölgenin güneyde Karpat Dağları'na; batıda Elbe Nehri'ne kadar uzandığı düşünülmektedir.[7] Ancak Karpatların kuzeyinde bulunan bölgeden (Pripet Havzası) Elbe Nehri boyunca yerleşmeleri, Turla ve Aksu (Bug) boyunca Karadeniz'e kadar inmeleri durumunun milattan sonra yaşanmış gelişmeler olduğu tahmin edilmektedir.[8]

Milattan sonra 4. yüzyılda, Slavların yaşadığı bölge batıdaki Oder Nehri'nden doğuda Dinyeper Nehri'ne, kuzeyde ise Masurian Gölleri, Baltık Denizi ve Pripet

[2]Öksüz, Gamze, *Rus Mitolojisi*, Çeviribilim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 17.
[3]Sussex, Roland ve Cubberley Paul, *The Slavic Languages*, Cambridge University Press, 2006, s. 19.
[4]Öksüz, *age*, s. 20.
[5]Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2020, May 6), Slav, Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/topic/Slav.
[6]Sussex ve Cubberley, *age*, s. 19.
[7]Kurat, Akdes Nimet, *Başlangıcından 1917'ye kadar Rusya Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 3.
[8]Kurat, *age*, s. 4.

Bataklıklarına kadar uzanmıştır.[9] 5. yüzyılda Hunlar, Karadeniz kıyılarından Tuna ovalarına geçmiş ve Tuna Havzası'nda hakim güç haline gelmişlerdir. Ancak 453 yılında Hun İmparatoru Attila'nın ölümünün ardından Slavlar, Balkan Yarımadası'nda ve Bizans sınır meselelerinde kendi varlıklarını gösterebilmişlerdir.[10] Slavların merkezi otorite ya da liderlik gibi olgulara sahip olmadıkları ve aralarındaki uyum ile organizenin az olduğu düşünülmektedir. Balkan Yarımadası'nı tek başlarına değil, Avarlar ve Asya kökenli (Türk, Moğol) ulusların eşliğinde işgal ettikleri bilinmektedir.[11]

Slavların tarih sahnesinde adlarını duyurmaları 6. yüzyılda gerçekleşmiştir.[12] Türk ve Cermen kabilelerle çok erken tarihlerde bir araya gelmiş ve onların etkisi altında kalmış olmaları bu gelişmenin sebepleri olarak ileri sürülmüştür.[13] 6. yüzyılın ilk yarısını kapsayan dönemde Slavların, Tuna Havzası'nın kuzeyinde yığılmış oldukları ve güneye kalıcı olarak yerleşme çabasında bulundukları bilinmektedir. 530 ve 540'lı yıllarda Konstantinopolis'i tehdit eden önemli akınlar ve büyük baskınlar yapmaya başlamış, 550'li yıllarda da Türkler tarafından desteklenip imparatorluk şehrini tehlike altına almışlardır. Ancak Bizans İmparatorluğu Slavları paralı askerler olarak yanlarına çekmeyi başarmışlardır.[14] Avarlar Tuna'nın kuzeyine, Slavlar ise Tuna'nın güneyindeki bölgenin tamamına yerleşmişlerdir. 6. yüzyılın ikinci yarısında Avarların gücü zirveye ulaşmış, 626 yılında Persler, Slavlar ve Asyalılarla ittifak yapmış, Bizans İmparatorluğu başkenti Konstantinopolis'e saldırmışlardır. Bunun sonucunda da Balkan

[9]Sussex ve Cubberley, *age*, s. 20. Schenker, Alexander, *The dawn of Slavic*, New Haven, London: Yale University Press, 1995, s. 7.
[10]Forbes, Nevill, Toynbee, Arnold J., Mitrany, D., Hogart, D. G., *The Balkans: A History of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey*, Oxford: The Clarendon Press (Timeless Classic Books, 1915), 2010, s. 13. Vlasto, A. P., *The Entry of the Slavs into Christendom An Introduction to the Medieval History of the Slavs*, Cambridge University Press, 1970, s. 2.
[11]Forbes vd, *age*, s. 15. Sussex ve Cubberley, *age*, s. 20.
[12]Forbes vd, *age*, s. 14.
[13]Kurat, *age*, s. 4-5.
[14]Vlasto, *age*, s. 3.

Yarımadası'nda Avarların varlığı son bulmuştur. Slavlar ise varlıklarını sürdürmüşlerdir.[15]

Slav yerleşimi, 7. yüzyılın başlarında doruk noktasına ulaşmıştır. Slav göçünün ana akımları güneye, batıya ve doğuya hareket etmiştir. Güneyde; Tuna Havzası ve Balkan Sıradağları'nın arasındaki tüm bölgeyi kaplamış, Makedonya ve Yunanistan'a ilerlemiştir. Doğuda; Güney Trakya ve Arnavutluk bölgelerini etkilemiştir. Batıya doğru ilerleyen Slav göçü; Adriyatik kıyıları ve Alplere kadar devam etmiştir. Batıda bulunan bu bölgeden doğudaki Karadeniz kıyılarına kadar büyük bir Slav yerleşimi meydana gelmiştir.[16]

Slavlar Karpat Dağları'nın kuzeyinde bulunan anavatanlarından Kuzey Avrupa ovası boyunca yalnızca doğuya ve batıya doğru değil, aynı zamanda Karadeniz kıyılarının ovalarını takip ederek ve Orta Avrupa havzasına inerek güneye doğru da genişlemişlerdir.[17]

Büyük göçlerinin sonucunda Slavlar; Doğu Slavları, Batı Slavları ve Güney Slavları olmak üzere üç ayrı gruba ayrılmıştır. Batı Slavları; Polonyalılar, Çekler ve Slovaklardan, Doğu Slavları; Ruslar, Belaruslular ve Ukraynalılardan, Güney Slavları ise; Bulgarlar, Makedonlar, Sırplar, Hırvatlar, Boşnaklar ve Karadağlılardan oluşmuştur.[18]

Batı Slavları:

İlk bağımsız Batı Slav devletleri 7. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. 623 yılında Frank tüccar Samo tarafından ilk Moravya Prensliği olarak da bilinen Samo İmparatorluğu kurulmuştur. Slav olmayan bir hanedan tarafından kurulan bu devletin

[15]Forbes vd, *age*, s. 16. Vlasto, *age*, s. 5.
[16]Forbes vd, *age*, s.16.
[17]Vlasto, *age*, s. 2.
[18]Kolik, Judith, Uchitel, Alexander, *Slavic Gods and Heroes*, Routledge: London, New York, 2019, s. 12.

Frank etkisi altında uzun yıllar geçirdiği düşünülmektedir. Nitra, Moravya ve Panonya Prenslikleri Batı Slav halklarından oluşmuştur.[19]

6. yüzyılın başı ve 7. yüzyılın sonlarını kapsayan dönemde Bohemya, doğu ve kuzeyden gelen çeşitli Slav kabileleri tarafından işgal edilmiştir. Moravya ve Panonya Prensliklerine oranla Bohemya hakkında çok az bilgi bulunmaktadır.[20] Bohemyalılar ve Moravyalılar günümüzde Çekler olarak bildiğimiz Batı Slav halklarıdır.

Batıya doğru hareket eden Slav göçünün yaklaşık sınırı, Elbe, Oder ve Sava nehirlerinin çizgisi olmuştur.[21] Bu bölgeye ise Kuzey Sırplar ve Sorblar yerleşmiştir. 9. yüzyılda da Cermen yerleşim yerlerinin yakın bölgelerinde yaşayan Slavlar olan Vendler; Obodritler ve Velediler ile örgütlenerek Batı Slavları arasında güçlü bir kabile oluşturmuşlardır.[22]

10. yüzyılın ilk yarısında doğuda Kuyavia ve Mozavya, güneyde Malopolska (Küçük Polonya Voyvodalığı) ve Silezya bölgeleri üzerinde egemenlik kurmuş olan Piast hanedanı, bir başka Batı Slav kabilesi olan Polanların üzerinde hüküm sürmüştür. Piast hanedanı, Polonya'nın ilk tarihi hükümdar hanedanı olarak bilinmektedir.[23]

Doğu Slavları:

Pripet Havzası, Berezine Nehri'nin alt kısımları ile Volinya çevresini kapsayan bölge Doğu Slav halklarının yaşam alanlarını oluşturmaktadır. Kesin tarihi bilinmemekle birlikte Doğu Slav toplulukları çeşitli nedenler doğrultusunda farklı alanlara yayılmaya başlamıştır. Bu yayılma sonucunda yaşam alanları arasında belirli mesafeler oluşmuş ve

[19]Kolik ve Uchitel, *age*, s. 14.
[20]Vlasto, *age*, s. 86.
[21]Agibalova, Y., Donskoy, G., *Ortaçağ Tarihi*, Çev: Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, İstanbul, 2017, s. 43.
[22]Vlasto, *age*, s.142.
[23]Vlasto, *age*, s. 113.

merkez yerleşim yerinden ayrılmalar yaşanmıştır.[24] Doğu Slavlarının çeşitli kabilelere ayrılmalarının 7. ve 8. yüzyıllarda gerçekleştiği öne sürülmektedir.

Radimiçler (Dinyeper Nehri doğusu, Soj Nehri boyu), Severyanlar (Desna Havzası, Selm ve Sula nehirleri boyu), Vyatiçler (Oko Nehri ve Don Vadisi), Kriviçler (Düna Nehri başları), Poloçanlar (Düna ve Vilya nehirleri çevresi), Dregoviçler (Pripet ve Berezina Havzası) ve Uliçler (Turla ve Prut arası); Rus, Belarus ve Ukraynalıların ataları oldukları düşünülen Doğu Slav kabilelerinin başlıcalarıdır.

Doğu Slavları ilk olarak Avarların sonra da Hazarların hakimiyeti altına girmiştir. Bazı Doğu Slav kabilelerinin Hazarlara bağlı oldukları ve vergi altında tutuldukları bilinmektedir.[25]

Doğu Slavlarının yerleştikleri ve yayıldıkları alan olan Rus Ovası, ormanlık arazide, Kiev de Dinyeper Nehri'ne yakın, savunma açısından kolaylık sağlayan kayalık bir bölgede bulunmaktadır. Bu iki özellik Doğu Slavların ulaşım ve ticaret merkezinin tam ortasında bir coğrafi konuma sahip olmasını sağlamıştır.[26]

Güney Slavları:

Slavların Balkanlara doğru ilerlemeleri 600 yılına kadar Dalmaçya kıyılarını ciddi bir tehlike altında bırakmıştır. Zaman içinde hem Hırvatlar hem de Sırplar Balkanlardaki geniş alanların siyasi gücü haline gelmiş ve Dalmaçya kıyılarına yerleşmiş olan Slav kabileleri kitlelerine dönüşmüştür. Hırvatistan'ın ilk yüzyıllarda Adriyatik kıyısının kuzeyine, doğuda Vrbas Nehri'ne ve kuzeyde Sava Nehri'ne kadar ulaştığı düşünülmüştür. 10. yüzyılda Macarlar tarafından terk edilen Drava Nehri kıyısında bulunan Panonya Hırvatistan'ı olarak anılmıştır.[27]

[24]Öksüz, *age*, s. 27.
[25]Kurat, *age*, s. 4-6.
[26]Vlasto, *age*, s. 236. Kurat, *age*, s. 8-14.
[27]Vlasto, *age*, s. 187-188.

Sırp kabileleri ise 9. yüzyılda kuzeye hareket etmiş, Adriyatik kıyılarından ve Balkan iletişim yollarından uzakta bulunan Drina Nehri ile Ibor Nehri arasındaki bölgeye yerleşmiştir.[28]

Bulgarlar:

Bulgarların Balkan topraklarına çok daha erken tarihlerde yerleşmeye başladıkları ileri sürülmüştür.[29] Proto-Bulgarların Volga Nehri'nin batısında bulunan Avrupa bozkırlarında 370 yılından beri yaşadıkları düşünülmektedir. 460 yılı civarında Azak Denizi'nin kuzey ve doğusundaki alana yerleşmişlerdir.[30]

Bulgarların 5. ve 7. yüzyıllarda Azak Denizi etrafında bulunan bozkırlarda sıralanan yarı göçebe bir Türk boyu oldukları savunulmaktadır.[31] Kendilerinden önce gelen Hunlar, Avarlar, Macarlar, Türkler, Moğollar ve Tatarlar gibi Doğu Asya soyundan oldukları ileri sürülmektedir.[32]

Bulgarlar, 605-642 yıllarında hüküm sürdüğü tahmin edilen Kubrat Han altında birleşmiş ve güçlü bir yönetim oluşturmaya başlamışlardır.[33] Kubrat Han'ın ölümünün ardından Bulgar gücü, Hazar İmparatorluğu'na alınan, Orta Avrupa'ya göç ederek Avarlarla birleşen, İtalya'da Lombardlar altında hizmete giren, Volga ve Kama nehirlerinin birleştiği bölgede Volga (İdil) Bulgarlarını oluşturan ve Tuna'ya geçip Tuna Bulgarlarını kuran beş oğul arasında dağılmıştır.[34]

Kubrat Han'ın tarihte adı önemle anılan oğlu Asparuh Han, 679 yılında Tuna Nehri'ni geçerek Dobruca bölgesine yerleşmiştir. 681 yılında ise ilk Bulgar Devleti'ni

---

[28]Vlasto, *age*, s. 207.
[29]Tzvetkov, Plamen S., Türkler, Slavlar ve Bulgarların Kökeni, *Türkler*, Cilt 2: İlkçağ, Çev: Osman Karatay, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 603.
[30]Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2015, May, 13), Bulgar, Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/topic/Bulgar.
[31]Vlasto, *age*, s. 155.
[32]Forbes vd., *age*, s. 20.
[33]Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2015, May, 13), Bulgar, Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/topic/Bulgar.
[34]Forbes vd., *age*, s. 21. Vlasto, *age*, s. 155-557.

kurmuştur.[35] Asparuh Han'ın ölümünden sonra tarih sahnesine oğlu Han Tervel (700-721 yıllarında hüküm süren) çıkmıştır.[36] 716 yılında Bizans Devleti ile sınırlarını belirleyen bir anlaşma yapmış ve Bulgar Devleti'nin sınırlarını Trakya Ovası'na kadar genişletmiştir.[37] Han Krum döneminde (803-814) Bulgarlar Macaristan ve Romanya'yı almış, Edirne'yi kuşatmış ve Bizans İmparatorluğu'nu yenilgiye uğratmıştır.[38] I. Bulgar Devleti'nin başkenti 681- 893 yılları arasında Pliska olmuştur. 852- 889 yılları arasında hüküm süren Knez (Çar) Boris döneminde Hıristiyanlık kabul edilmiş, oluşan ayaklanma ve isyanların bastırılması için başkent Preslav'a taşınmıştır.[39] I. Bulgar Devleti'nin "Altın Çağı" olarak anılan dönem Çar Simeon'un hüküm sürdüğü (893-927) dönem olmuştur. Makedonya'nın büyük bir kısmı, Güney Arnavutluk, Edirne ve Sırbistan ele geçirilmiş, en büyük çapta toprak, unvan ve diplomatik kazanımlar sağlanmıştır.[40] Ancak yıllar içinde Bulgar Devleti'nin bu durumu değişmiş ve 1018 yılında bağımsızlığını tamamen kaybederek Bizans İmparatorluğu egemenliğine girmiştir.[41]

Bulgarlar, 1018-1185 yılları arasında Bizans hakimiyeti altında zorlu şartlarda yaşamlarını sürdürmüş ve sonunda çıkardıkları isyanlarda başarı sağlayarak 1185 yılında yeniden bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. 1186 yılında II. Bulgar Devleti kurulmuştur.[42] Yeni Bulgar Devleti'nin kurulmasında isyanları başarıya ulaşan Asen kardeşler (Asen, Petır ve Kaloyan) büyük rol oynamışlardır.[43]

---

[35]Vlasto, *age*, s. 155. Kolik ve Uchitel, *age*, s. 14. Bozkurt, Fuat, *Türklerin Dili*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2012, s. 30.
[36]Chary, Frederick B., *The History of Bulgaria*, Greenwood Histories of the Modern Nations, Greenwood, 2011, s. 4.
[37]Karaslavova, Radostina, *Detska İlyustrovana İstoriyana Bılgariya*, İzdatelstvo Vodoley, Sofya, 2006, s. 38.
[38]Karaslavova, *age*, s. 40.
[39]Karaslavova, *age*, s. 46-47. Forbes vd., *age*, s. 23-24. Chary, *age*, s. 6.
[40]Karaslavova, *age*, s. 50-53.
[41]Todorov, Nikolay, *Bulgaristan Tarihi*, Çev: Veysel Ataman, Öncü Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1979, s. 27-29.
[42]Karaslavova, *age*, s. 62-65.
[43]Chary, *age*, s. 17-18.

II. Bulgar Devleti'nin bağımsızlığı Osmanlı İmparatorluğu'nun 1362 yılında Plovdiv'i, 1382 yılında Sofya'yı, 1393 yılında Tırnovo'yu ve 1396 yılında da Vidin'i ele geçirmesi sonucunda ortadan kalkmıştır.[44] Bulgarlar böylelikle 1396-1878 yılları arasında Osmanlı yönetimi altında yaşamlarını sürdürmüşlerdir.[45]

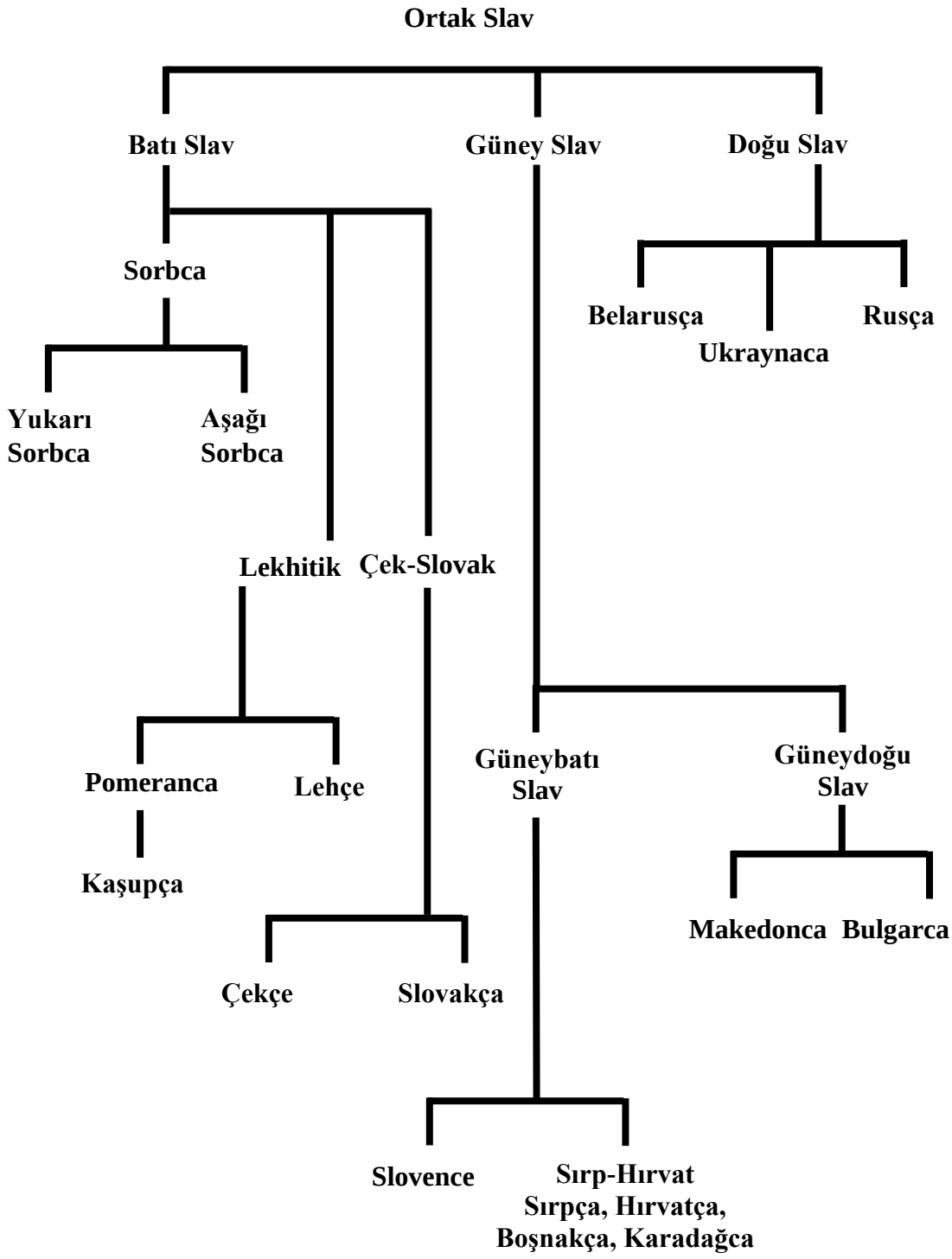
1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir Bulgar Prensliği kurulmuştur. Prenslik 1908 yılında bağımsızlığını ilan etmiş ve Bulgaristan Çarlığı adını almıştır.[46] 1946 yılında yapılan referandumla çarlık kaldırılmıştır.

1.2. Slav Dilleri ve Alt Grupları

Slav toplumlarının kökeni ve anavatanları ile ilgili bilgiye ulaşmak için dilbilimsel araştırmalara da başvurulmuştur. Dilbilim çalışmalarında Slav dilleri ve Hint-Avrupa dilleri arasında bulunan bağlantılar ile etkiler açığa çıkmıştır.

Hint-Avrupa dil ailesi, dünyanın en önemli ve en kalabalık dil aileleri arasında bulunmaktadır. Baltık dilleri, Cermen dilleri, İran ve Hint dilleri bu dil grubuna mensuptur. Letonca, Litvanca ve Prusça[47] Baltık dillerini oluşturmaktadır ve Slav dillerine en yakın Hint-Avrupa dil grubu olarak bilinmektedir.[48] Slav dilleri de Hint-Avrupa dil ailesinin alt gruplarından birini oluşturmaktadır. Batı Slav dilleri, Doğu Slav dilleri ve Güney Slav dilleri olarak üç dala ayrılmaktadır (Şekil 1).[49]

[44]Forbes vd., *age*, s. 38-39.
[45]Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2015, May, 13), Bulgar, Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/topic/Bulgar.
[46]Forbes vd, *age*, s. 45. Karaslavova, *age*, s. 113. Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2015, May, 13), Bulgar, Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/topic/Bulgar.
[47]Prusça; bir Baltık topluluğu olan Eski Prusya halkının konuştuğu dildir. Günümüzde ölü dil niteliğindedir.
[48]Öksüz, *age*, s. 23.
[49]Sussex ve Cubberley, *age*, s. 1-2.

Şekil 1: Slav dilleri ve alt grupları.[49]

Çekçe, Lehçe, Slovakça ve Sorbca Batı Slav dilleri grubunda; Rusça, Belarusça ve Ukraynaca Doğu Slav dilleri grubunda; Bulgarca, Makedonca, Slovence, Sırpça, Hırvatça, Boşnakça ve Karadağca ise Güney Slav dilleri grubunda yer almaktadır. Güney Slav dilleri Güneybatı Slav dilleri (Slovence, Sırpça, Hırvatça, Boşnakça ve Karadağca) ve Güneydoğu Slav dilleri (Bulgarca ve Makedonca) olmak üzere iki alt grupta incelenmektedir.[50]

Slavların orijinal dilleri Ortak Slav ya da Proto-Slavca olarak adlandırılmaktadır.[51] Proto-Slavca, Güney Slavlara ait olan Eski Kilise Slavcası olarak da bilinmektedir.[52] 9. yüzyılda dini bir dil olarak oluşturulmuş ve 9. yüzyıl sonralarında Glagolitik ve Kiril olmak üzere iki alfabeyle yazılmıştır. Eski Kilise Slavcası, Slav edebi dillerinin oluşumunda, gelişiminde ve Ortodoks dünyasında çok önemli bir rol oynamıştır.[53]

Slavların siyasi olarak birleşik ve örgütlenmiş olmamaları alt gruplara ayrılmalarına ve dillerinde de bölgeselleşme ve farklılaşma yaşanmasına sebep olmuştur.[54] Slavların yüzyıllar boyunca devam eden göç hareketleri sadece yaşadıkları bölgeleri batı, doğu, güney olarak ayırmamış, aynı zamanda dillerini de bu alt gruplara ayırma durumu yaratmıştır (Tablo 1). Bu durum da Slav dillerini birbirinden ayıran çeşitli dilbilimsel, fonolojik ve morfolojik farklılıklara yol açmıştır. Ancak genel olarak Slav dilleri konuşucularının iletişimlerinde birbirlerini anlayabildikleri bilinmektedir.

[50]Ivanov, V., Vsevolodovich and Browne, Wayles (2020, May 6), Slavic languages, Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/topic/Slavic-languages
[51]Sussex ve Cubberley, *age*, s. 20.
[52]Sussex ve Cubberley, *age*, s. 43.
[53]Sussex ve Cubberley, *age*, s. 63-64.
[54]Öksüz, *age*, s. 25.

Tablo 1: Modern Slav dil aileleri ve alt grupları.[55]

	Ulusal Diller	**Alt-ulusal Diller**	**Yok Olan Diller**
Güney Slav	Slovence Hırvatça Boşnakça Sırpça Bulgarca Makedonca	Karadağca	Eski Kilise Slavcası
Doğu Slav	Rusça Belarusça Ukraynaca	Rusince (Rusnak) Rutence	
Batı Slav	Sorbca Lehçe Çekçe Slovakça	Kaşupça Laki lehçeleri	Polapça Slovince lehçeleri

Batı Slav dilleri

Lehçe, Çekçe, Slovakça ve Almanya'nın doğusunda bulunan küçük bir alanda kullanılan Sorbca'yı kapsamaktadır. Kuzey Polonya'da yaşayan bir azınlık tarafından konuşulan Kaşupça da bu gruba dahildir.[56] Lehçe, başta Polonya olmak üzere doğu Avrupa'nın Litvanya, Belarus, Çekya gibi bölgelerinde, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'da 40 milyonun üzerinde kişi tarafından kullanılmaktadır. Lehçenin

[55]Sussex ve Cubberley, *age*, s. 2.
[56]Sussex ve Cubberley, *age*, s. 54.

tarihinin 12. yüzyılda başladığı bilinmektedir. Kaydedilen en eski Lehçe cümlenin 13. yüzyıldan, en eski metnin ise 14. yüzyıldan kalma olduğu öne sürülmektedir. 16. yüzyılın başlarında da geliştirilmiş bir Lehçe edebi dilinden bahsedilmektedir.[57]

Çekya'nın resmi dili olan Çekçe, yakınında bulunan komşu ülkeler ve Amerika gibi deniz aşırı ülkelerde yaşayan topluluklar ile birlikte yaklaşık 12 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır. Çekçe'nin ayırt edici özelliklerinin 13. yüzyıl ve öncesine ait olduğu ve modern biçiminin 14.-15. yüzyıllarda kapsamlı değişikliklerle şekillendiği bilinmektedir.[58]

Slovakya'da konuşulan Slovakça da yaklaşık 6 milyon kişi tarafından kullanılmaktadır.

Sorbca ise Bautzen çevrelerinde kullanılan Yukarı Sorbca ve Cottbus çevresinde kullanılan Aşağı Sorbca olmak üzere yaklaşık 52 bin Doğu Almanya sakinleri tarafından konuşulmaktadır.[59] 10. yüzyılda Sorbça konuşan nüfusun kuzeyde Polapça, doğuda Lehçe, güneyde Çekçe ve batıda Almanca olmak üzere komşu dillerle geniş çapta bir ilişkisi mevcuttur. Sonraki yüzyıllarda ise kullanım alanının oldukça daraldığı ancak günümüzde Almanya'nın doğusundaki küçük bir bölgede, Bautzen'in kuzeybatısında konuşulmaya devam edildiği bilinmektedir.[60]

Konuşmacı sayısının 150 bin kişinin üstünde olduğu düşünülen Kasupça ise bir Polonya lehçesidir. II. Dünya Savaşı sonrasında Kaşupça'nın konuşma alanının tamamı Polonya sınırları içinde yer almaktadır.[61]

[57]Comrie, Bernard, Corbett, Grevilla G., *The Slavonic Languages*, Routledge, London-New York, 1993, s. 686.
[58]Comrie ve Corbett, *age*, s. 455.
[59]Ivanov, V., Vsevolodovich and Browne, Wayles (2020, May 6), Slavic languages, Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/topic/Slavic-languages
[60]Comrie ve Corbett, *age*, s. 593.
[61]Comrie ve Corbett, *age*, s. 759.

Doğu Slav dilleri

Rusça, Belarusça ve Ukraynaca'dan oluşmaktadır. Doğu Slav halklarının doğu ve güneye genişlemesinin sonucunda, hem Rusya ve Ukrayna'da hem de Asya'da önemli sayıda Hint-Avrupa ve Slav dilleri ailelerinden olmayan dillerle bir arada yaşamışlardır. Bu nedenle Batı ve Güney Slav dil gruplarından çeşitli dilbilimsel özelliklerle ayrılmışlardır.[62] Doğu Slav dilleri farklı edebi diller olarak kabul edilmektedir ancak birbirlerine yakın oldukları ve karşılıklı anlaşılırlığa sahip oldukları bilinmektedir.[63]

Tüm Slav dillerinde olduğu gibi Rus dilinin oluşum sürecinin de Kilise Slavcası olarak da bilinen Eski Bulgarca temeline dayandığı kabul edilmektedir. Eski Bulgarcanın Hıristiyanlığın kabulüyle diğer Slav halklarına taşınmasının ardından her halk yerel lehçeleriyle bu dili değişime ve gelişime uğratmıştır. Rus dilinin de temelinde bu durum söz konusu olarak görülmektedir.[64]

Rusça, eski Sovyetler Birliği'nin birer parçası olan pek çok ülke sakiniyle birlikte yaklaşık 162 milyon kişi tarafından anadil olarak konuşulmuştur.[65]

Ukrayna'nın en eski edebi dili 10. yüzyıldan itibaren yeni tanıtılan Hıristiyanlığın dil aracı olarak başta Bulgaristan ve Makedonya olmak üzere Slav ülkelerinden getirilerek oluşturulmuştur. Ukrayna 14. yüzyılda Litvanya Dükalığı'na dahil edilmiştir ve o dönemde Beyaz Ruslarla birlikte yeni bir edebi dil geliştirmişlerdir. Ancak 19. yüzyılın başlarında Ukraynaca olmayan kelimelerin kaldırılması ve edebi dilin yalnızca Ukrayna lehçelerine dayandırılmasıyla yeniden yapılandırılmıştır.[66] Ukraynaca, Ukrayna ve komşu ülkelerde 37 milyondan fazla kişi tarafından kullanılmaktadır.

---

[62]Sussex ve Cubberley, *age*, s. 60.
[63]Comrie, Bernard, *The World's Major Languages*, Second Edition, Routledge, 2009, s. 274.
[64]Özer, Zeynep Bağlan, *Rus Dilinin Gelişme Evreleri*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2004, s. 55-56.
[65]Ivanov, V., Vsevolodovich and Browne, Wayles (2020, May 6), Slavic languages, Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/topic/Slavic-languages
[66]Comrie ve Corbett, *age*, s. 947-948.

Beyaz Rusya topraklarında 12.-13. yüzyıllarda Kilise Slavcası (Eski Bulgarca) ile yazılmış el yazmaları kopya edilmiştir. 14. yüzyıldan itibaren metinlerde yerel unsurlar kullanılmaya başlanmıştır. 15. yüzyılda ise Belarusça bir edebi dil ve resmi dil olarak benimsenmiş, statüsü büyük ölçüde güçlenmiştir.[67] Belarusça ise yaklaşık 8 milyon kişi tarafından kullanılmaktadır.[68]

Güney Slav dilleri

Bulgarca, Makedonca, Slovence, Sırpça, Hırvatça, Boşnakça ve Karadağca dillerini kapsamaktadır. Güney Slav ülkeleri batıda Adriyatik; doğuda Karadeniz; kuzeyde İtalya, Avusturya, Macaristan ve Romanya; güneyde Arnavutluk, Yunanistan ve Türkiye ile sınırlanmış bir alanı işgal etmektedir. Bu nedenle bu ülkelerde Güney Slav dillerini konuşan azınlıklara rastlanmaktadır. Güney Slav dillerinin tarihi temel olarak dini, ticari ve askeri çatışmalarla şekillenmiştir. Güney Slav halkları, Doğu ve Batı Slav halklarıyla karşılaştırıldıklarında daha fazla ideolojik çatışma ve etnik çeşitlilikten geçmişlerdir.[69]

Bulgarca, Bulgaristan'da başta olmak üzere diğer Balkan ülkelerinde ve Ukrayna'nın bazı bölgelerinde 9 milyondan fazla kişi tarafından konuşulmaktadır.[70] Bulgarcanın diğer Slav dillerinden daha eski zamanlarda bir alfabeye sahip olduğu bilinmektedir. Bulgarcanın gelişimindeki tarihi süreç; Yazı Öncesi, Eski Bulgarca, Orta Bulgarca, Modern (Çağdaş) Bulgarca olmak üzere dört dönemden oluşmaktadır.[71]

Makedonca Balkan ülkelerinde yaklaşık 2 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır. Modern Makedoncanın tarihi 18. yüzyılın ikinci yarısında Güney Slav

[67]Comrie ve Corbett, *age*, s. 887.
[68]Ivanov, V., Vsevolodovich and Browne, Wayles (2020, May 6), Slavic languages, Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/topic/Slavic-languages
[69]Sussex ve Cubberley, *age*, s. 62.
[70]Blagoeva, Diana, Koeva, Svetla, Murdarov, Vladko, *Bulgarian Language in the Digital Age*, Metanet White Paper Series, Springer Publishing, 2012, s.12.
[71]Mevsim, Hüseyin, Bulgarca, Bulgar Dili, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt III: Dil ve Edebiyat, KaraM&Vadi, Ankara, 2007, s. 113.

milliyetçiliğinin doğuşuyla başlamıştır. Makedon dilinin tarihi süreç içinde gelişimi beş dönem altında incelenmektedir.[72]

Sırpça, Hırvatça ve Boşnakça yaklaşık 20 milyon; Slovence ise 2.2 milyonun üzerinde kişi tarafından kullanılmaktadır.[73] Slovenya'nın resmi dili olan Slovence, çeşitli biçimleriyle Slovenya dışında İtalya, Avusturya ve Macaristan'ın komşu bölgelerinde birçok konuşmacıya sahiptir.[74]

Ülkelere göre konuşulan Slav dilleri Harita 1'de gösterilmiştir.

[72]Comrie ve Corbett, *age*, s. 250.
[73]Ivanov, V., Vsevolodovich and Browne, Wayles (2020, May 6), Slavic languages, Encyclopedia Britannica. https://www.britannica.com/topic/Slavic-languages
[74]Comrie ve Corbett, *age*, s. 388.

Harita 1: Ülkelere göre konuşulan Slav dilleri.[75]

[75]Sussex ve Cubberley, *age*, s. xx.

BÖLÜM 2: SLAV ALFABESİNİN YARATILIŞI VE YARATICILARI

2.1. Konstantin-Kiril ve Metodiy Kardeşlerin Hayatları ve Faaliyetleri

Slav halklarının ve Slav dillerinin tarihsel gelişimlerinin incelenmesinde Konstantin-Kiril ve Metodiy kardeşlerin hayatlarının, misyon ve faaliyetlerinin önemi oldukça büyüktür. Konstantin-Kiril ve Metodiy, Slavlar için yeni bir alfabe oluşturmuş, Hıristiyanlığın kutsal kitapları ve metinlerini Eski Yunancadan Slavcaya çevirme yoluyla büyük bir kültürel hizmette bulunmuşlardır. Bu durum da Slav dili, yazı ve kültürünün yaratıcıları olarak anılmalarına sebep olmuştur. Misyoner kardeşler yalnızca yeni bir alfabe, yeni bir yazı, yeni bir edebiyat oluşturmamış aynı zamanda bu duruma karşı çıkan ve faaliyetlerini durdurmaya çalışan çeşitli güçlerle mücadele etmek zorunda kalmış ve büyük bir başarı örneği sergilemişlerdir.

Konstantin-Kiril ve Metodiy'in yarattıkları bu yeni alfabe, öğrencilerinin de katkısı ve çalışmalarıyla geliştirilmiş ve 9. yüzyıldan günümüze kadar kullanımı devam eden bir alfabe olmuştur. Öyle ki Bulgaristan Cumhuriyeti'nin 2007 yılında Avrupa Birliği üyesi olmasıyla, Latin ve Yunan alfabelerinden sonra Avrupa Birliği'nin üçüncü resmi alfabesi olarak kabul edilmiştir. Günümüzde dünya çapında yaklaşık iki yüz elli milyon kişi tarafından kullanılıyor olması da Konstantin-Kiril ve Metodiy'in başarısının bir kanıtı olarak görülmektedir.[76]

2.1.1. Konstantin-Kiril ve Metodiy Kardeşlerin Hayatları, Eğitim ve Misyonları

Slav dilinin ve edebiyatının temellerini oluşturan, Slav alfabesinin yaratıcıları eğitimci kardeşler Konstantin (Kiril) ve Metodiy Selanik'te doğmuştur. Bazı kaynaklarda Konstantin'in 826 yılında, Metodiy'in 815 yılında dünyaya geldiği belirtilmektedir.[77]

[76]Nicolova, Ruselina, *Bulgarian Grammar*, Frank&Timme, Berlin, 2017, s. 27.
[77]Angelov, Bonü St., *Slav Alfabesini Yaratan Kiril ve Metodiy Kardeşler*, Çev: Türker Acaroğlu, Yaylacık Basımevi, İstanbul 1970, s. 3.

Konstantin'in 827 yılında, Metodiy'in ise tam doğum tarihinin bilinmediğini, 817 ile 820 yılları arasında doğduğunu belirten kaynaklar da bulunmaktadır.[78]

Babaları Leon (Lıv); bir Bizans askeri oluşumunun yüksek rütbeli Selanik komutanıdır, anneleri Maria Konstantinopolis'teki imparatorluk sarayında tanınan değerli ve onurlu bir aileden gelmektedir.[79] Konstantin ve Metodiy kardeşler babalarının görev ve kıdeminin sağladığı iyi koşullarda yetişmiştir. Babalarının ölümünün ardından iki kardeş Bizans başkentinde (Konstantinopolis) etkili bir kişi olan Theoctistus tarafından koruma altına alınmıştır. Konstantin, eğitim için İstanbul'da bulunan Magnaura Okulu olarak adlandırılan saray okuluna gönderilmiştir. Metodiy'in Konstantinopolis'te Hukuk eğitimini tamamladığı belirtilmektedir.[80] İyi bir eğitim almış olan büyük kardeş Metodiy bir süre Selanik'te kaldıktan sonra Slav prensliklerinden birine idareci olarak atanmıştır. Metodiy bu sayede görev yaptığı bölgenin dilini, gelenek ve göreneklerini, yaşayış tarzlarını öğrenmiştir. Uzun yıllar süren bu yöneticilik görevi Metodiy'in Slavlar için yapacağı misyonerlik çalışmaları adına olumlu bir zemin sağlamıştır. Metodiy idari görevini 856 yılında bırakmış ve Anadolu'da bulunan Olimp (Uludağ) dağında bir manastıra (Polihron)[81] taşınmıştır. Bir süre bu manastırda rahiplik yapmış daha sonra da başrahipliği kabul etmiştir.[82]

Konstantin, Magnaura Okulu'nda matematik, geometri, dilbilgisi, felsefe, astronomi ve müzik dersleri almıştır. Bilime olan ilgisi, dil öğrenimine karşı da kendini göstermiştir ve Latince, Arapça, İbranice dillerini iyi bir şekilde öğrenmiştir. Bir saray okulunda öğrenim gördüğü için çok seçkin bilginler ve yazarlar ile aynı ortamda bulunma

[78]Kutsarov, İvan, *Uvod v Slavyanskata Filologiya- Ezikovedska Slavistika I*, Sofya, 1981, s. 44.
[79]Donev, Dejan, *The Place and The Role of St. Cyrıl and St. Methodius in Slavic Understanding and Acceptance of the Christian Ethical Values*, s. 22.
[80]Donev, *agm*, s. 23-24.
[81]Polihron Manastırı; günümüzde Bursa'da bulunan Uludağ yamaçlarında yer almaktadır. Alexius Studius bu manastırı beşinci yüzyılda inşa etmiştir. Yeni Slav alfabesinin temellerinin dokuzuncu yüzyılda bu manastırda atılmış olması Slav dilleri ve edebiyatları için manastırı önemli kılmaktadır. (Daha ayrıntılı olarak, bkz: Taço Tanev, *Besedi za bılgarskite azbuki*, Ekoprint, Sofya, 2003, s. 47-56.)
[82]Angelov, *age.*, s. 4.

fırsatı yakalamıştır.[83] Dünyanın siyasi ve kültürel merkezi olan Konstantinopolis'te ünlü matematikçi Leo ile geometri alanında birlikte çalışmanın yanı sıra çağının en büyük bilim insanı Photios'tan diyalektik ve felsefi bilimler derslerini almıştır.[84]

Öğrenimini tamamlayınca kendisine filozof unvanını da kazandıran Magnaura Okulu'nda Felsefe öğretmenliği, daha sonra ise Patrikhane kütüphanesinde memurluk yapmıştır. Konstantin'in tartışma yeteneği Bizans yönetimi tarafından fark edilmiş ve çeşitli hükümet görevleri almasını sağlamıştır. 850-851 yılları arasında Arabistan'a gönderilmiş, Bağdat halifesinin emrindeki Müslümanlarla siyasi sorunların çözümleri üzerine görüşmüş ve İstanbul'da, Boğaziçi'nde bulunan bir manastıra dönmüştür.[85]

Büyük kardeş Metodiy'in 856 yılında Polihron Manastırı'na yerleşmesinden kısa bir süre sonra Konstantin de onun yanına gitmiştir. İki kardeşin manastıra kapanmalarının çeşitli sebepleri olduğu öne sürülmektedir. Bu sebeplerden birinin babalarının ölümünden sonra Konstantin'i himayesi altına alan Theoctistus'un imparatorlukta saygınlığını yitirmesi; diğerinin ise Bardas'ın III. Mikhail'den Bizans yönetimini alması olduğu tahmin edilmektedir.[86] O süre zarfında Protobulgarlar'ın Hıristiyanlaşma süreci başlamıştır ve Konstantin ile Metodiy kardeşlerin Slav alfabesini oluşturma düşünceleri de bu durumla paralel olarak ortaya çıkmıştır.

860 yılında Bizans İmparatoru, küçük kardeş Konstantin'e yeni bir görev tayin etmiştir. Konstantin, Güney Rusya'da bulunan güçlü Yahudi ve Müslüman etkisi altında kalan Hazarlar ile Hıristiyan inancını sağlamak için yapılacak olan bu görüşmelere Metodiy'i de dahil etmiştir.[87] İki kardeş hem görevlerini başarıyla yerine getirmiş hem de orada kaldıkları süre boyunca Rus Slavlarının dilleri hakkında bilgi sahibi olmuşlardır.

[83]Angelov, *age*, s. 62-63.
[84]Donev, *agm*, s. 22.
[85]Angelov, *age*, s. 62-63.
[86]Şener, Leyla, *Eski Rusya'da Çeviri Faaliyetleri (XI.-XVII. Yüzyıllar Arası)*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2015, s. 12.
[87]https://biography.yourdictionary.com/saints-cyril-and-methodius

861 yılında ise son ve en önemli görevleri için yola koyulmadan önce tekrar Polihron Manastırı'na dönmüşlerdir. Bu manastırda İncil başta olmak üzere birçok dini kitabı Yunancadan Slavcaya çevirmeye başladıkları söylenmektedir.[88]

Çocukluklarının ilk yıllarından beri kendi zamanlarına göre iyi şartlarda eğitim almış olmaları, Yunanca ve Slav dilindeki akıcılıkları, filolojik yetenekleri ve bilgileri, bilime ve felsefeye ilgilerinin yanı sıra bulundukları yerler ve yerine getirdikleri görevler sayesinde kazandıkları deneyim; yeni bir dil, yeni bir alfabe yaratımı için gerekli zemini oluşturmuştur.[89]

Selanikli kardeşler Konstantin (Kiril) ve Metodiy'in 863 yılında yollarının kesişeceği ve tarihe yazılacak işler başaracakları, hayatlarının en önemli yıllarını geçirecekleri toprakların tarihi kısaca şu şekilde özetlenmiştir:

8. yüzyılın ikinci yarısında bugünkü Çekya ve Slovakya topraklarında Moravya ve Nitra Prensliği olmak üzere iki beylik kurulmuştur. 830 yılı civarında Moravya Prensliği ve Nitra Prensliği arasındaki ilişkiler fazlasıyla gerginleşmiştir. Moravya Dükü Mojmir (830-846), Nitra Dükü Pribina'yı Doğu'daki Frank İmparatorluğu'na sürmüş ve Büyük Moravya'yı[90] kurmuştur. 9. yüzyılın 40'lı yıllarında Pribina'ya Panonya'nın[91] bir bölgesi verilmiştir.[92] Büyük Moravya ve Panonya'nın Frank İmparatorluğu ile ilişkileri o dönemde çok farklı seyretmiştir. Moravya, Frank İmparatorluğun baskısına direnirken; Panonya, imparatorluğa bağlı bir Prenslik olmuştur. 860 yılında Pribina'nın

[88]Angelov, *age*, s. 3.
[89]Routes4U Project, *Feasibility study on the Cyril and Methodius Route in the Danube Region*, 2020, s. 5.
[90]Büyük Moravya 833-907 yılları arasında hüküm sürmüş, günümüzde Çekya, Slovakya, Polonya ve Macaristan'ın büyük bir kısmını kapsayan topraklar dahil olmak üzere Orta Avrupa bölgesinde ortaya çıkan ilk büyük Slav devletidir.
[91]Balkanlardaki diğer Slav halkları gibi Hırvatlar da bulundukları topraklara yerleşmişlerdir. 7. yüzyılda Aşağı Panonya ve Kıyı Panonyası olmak üzere iki düklük kurmuşlardır. Birçok imparatorluğa ev sahipliği yapmış olan Panonya toprakları günümüzde Macaristan sınırları içerisinde bulunmaktadır.
[92]Dvornik, Francis, *The Slavs, Their Early History and Civilization*, Boston 1956, s. 80-81.

Moravyalılarla yapılan bir savaşta öldüğü varsayılmaktadır. Panonya Dükü olarak da oğlu Kotsel atanmıştır.[93]

Frank İmparatorluğu ile Büyük Moravya devletinin sınırları kağıt üzerinde varlığını korumuştur ancak Frank din adamları Slav halkları arasına Hıristiyan din kitaplarını getirmenin yanı sıra Alman kültürü ve politikasını da nüfuz ettirme girişiminde bulunmuşlardır. Büyük Moravya Prens'i Rostislav (846-870), Alman din adamlarının halkı üzerindeki etkisinden korunmak amacıyla bağımsız bir Moravya kilisesi inşa etmek ve ana dillerinde dinlerini yaşamak istemiştir.[94]

862 yılında Prens Rostislav, Bizans İmparatoru III. Mikhail'den halkının anlayacağı dilde ayinler ve törenler yapılmasını sağlayabilecek, Hıristiyanlığı yaymak için Slavca öğrenecek ve öğretecek din hocaları yetiştirebilecek misyonerler göndermesini istemiştir.[95] Hıristiyanlık Büyük Moravya'ya zaten ulaşmıştır ancak Alman papazlar Latince ayinler düzenleme ve vaazlar vermenin yanında halka karşı katı bir tutum sergilemişlerdir. Bu durumun halk üzerinde siyasi ve dini bir Alman baskısına sebep olması tehlikesi Prens Rostislav tarafından fark edilmiştir. Halkına öz dillerini iyi öğretme isteği de Bizans İmparatoru'ndan yardım istemesine ve bu vesileyle Selanikli kardeşler Konstantin ile Metodiy'in en önemli görevleri için hazırlanmalarına sebep olmuştur.[96]

Bizans imparatoru, Rostislav'ın bu isteğini ağırlıkla stratejik nedenlerden ötürü kabul etmiştir. Slav dilini iyi konuşmaları, çeşitli idari ve siyasi görevleri başarıyla yerine getirmeleri, din adamı olmaları, misyon tecrübeleri ve tartışma yetenekleri sayesinde de Konstantin ve Metodiy görevlendirilmiştir.[97] Hem din hem dil eğitimcileri sıfatıyla

[93]Hetényi, Martin, *Mission of Saint Cyrıl and Methodius and Their Contacts with Kocel, Duk of Pannonia*, European Journal of Science and Theology, 2016, s. 234-236.
[94]Routes4U Project, *Feasibility study on the Cyril and Methodius Route in the Danube Region*, 2020, s. 6.
[95]Mırçev, Kiril, *Starobılgarski ezik*, Nauka i izkustvo, Sofya 1985, s. 5-6.
[96]Angelov, *age*, s. 6-8.
[97]Hetényi, *agm*, s. 236.

üstlendikleri bu görev için iki kardeşin öncelikle Slavca kaynaklar ve din kitapları oluşturmaları gerekmiştir. Bu amaç için de Slavlar için yeni bir alfabe yaratılması zorunlu hale gelmiştir. Konstantin ve Metodiy kardeşler Selanik bölgesinde konuşulan iyi bildikleri ve görev yaptıkları yerlerde öğrendikleri Slavca ile yeni bir Slav alfabesi oluşturmuşlardır.[98] Glagolitik alfabenin bu şekilde ortaya çıktığı düşünülmektedir.[99] Böylelikle 863 yılında Konstantin (Kiril) ve Metodiy oluşturdukları yeni alfabeyle Yunancadan çevirmiş oldukları Slavca din kitapları ile birlikte Büyük Moravya yoluna çıkmışlardır.

Moravya'da bu kutsal görevlerini gerçekleştirmek için hiç vakit kaybetmeden halka ve Prens Rostislav'ın eğitilmek üzere seçtiği din adamlarına Slavca öğretmeye başlamışlardır. Rahiplik için genç erkekler yetiştirmek amacıyla bir okul açmışlardır. Konstantin (Kiril) ve Metodiy'in davasını sürdürecek olan sadık öğrencilerinin bu okulda eğitildikleri düşünülmektedir.[100] Moravya halkının sevinç ve coşkusuyla karşılanan bu girişim Alman din adamlarının ise tepkisini kazanmıştır. Alman din adamları dini törenlerde ayinlerin sadece Latince, İbranice ve Yunanca yapılması gerektiğini öne süren üç dil kuramını savunmuşlardır. Bu sebeple de ayinlerin Slavca yapılmasına şiddetle karşı çıkmışlar ve Konstantin ile Metodiy kardeşleri din yolundan sapmakla suçlamışlardır. Karşılaştıkları tepki ve tehdit ortamından uzaklaşmak için Selanikli misyoner kardeşler Büyük Moravya'dan ayrılmaya karar vermiştir. Önce Panonya'ya uğramış ve destekle karşılanmış, ardından da Venedik'e uğramış ve oradaki üç dil kuramı savunucuları olan din adamlarına yarattıkları Slav dilini kabul ettirmeye çalışmışlardır.[101] Angelov, Konstantin'in Venedik'teki din adamlarına Slav dilini savunmak ve kanıtlamak için söylediği sözleri şu şekilde aktarmıştır:

---

[98]Süleymanoğlu Yenisoy, Hayriye ve Süleymanoğlu, Erhan, *Modern Bulgar Dili Üniversite Öğrencilerine Ders Kitabı*, Hatiboğlu Yayınları, Ankara, 2014, s. 19.
[99]Angelov, *age*, s. 9.
[100]Şener, *age*, s. 13.
[101]Angelov, *age*, s. 6-11.

"Tanrı'nın yağdırdığı yağmur herkes üzerine eşit olarak yağmıyor mu? Hepimiz aynı havayı solumuyor muyuz? Öyleyse, yalnız üç dil kabul etmekle, bütün öteki ulus ve boyları kör ve sağır kalmaya mahkum etmekten hiç utanmıyor musunuz?".[102]

Panonya'da Blatnograd Dükü Kotsel (Pribina'nın oğlu) tarafından coşkuyla karşılandıkları, Slav dilinde tören düzenledikleri ve Kotsel'in Glagolitik alfabeyi öğrendiği belirtilmektedir. 867 yılının yaz aylarında Venedik'e gittikleri ve katıldıkları çoğu tartışmadan sonra Papalık'tan (Papa I. Nikolay) davet aldıkları için rotalarını Roma'ya çevirmişlerdir.[103]

Resim 1: Konstantin-Kiril ve Metodiy.[104]

[102]Angelov, *age*, s. 11.
[103]Heténi, *agm*, s. 237.
[104]Ralitsa, Rousseva, *Cyril and Methodius in Historical Iconography*. İçinde Celebrating the legacy of Cyril and Methodius with special reference to historical iconography (editör: Bianco, L), Malta: Office of the President of Malta, 2017, s. 61-95.

Konstantin (Kiril) ve Metodiy, 867 yılının sonlarına doğru Roma'ya ulaşmış ve Papa'ya (II. Adriyan, I. Nikolay öldüğü için yerine geçen Papa) bazı dileklerini sunmuşlardır. Bu dileklerin başında kiliselerde Slav diliyle ayin yapılmasına izin verilmesi ve Alman din adamlarının bu girişime karışmaması gelmiştir. Papa kardeşlerin bu isteklerini kabul etmiş, kardeşlere ve yetiştirdikleri din adamlarına çeşitli rütbeler tayin etmiş ve kiliselerin doğrudan Papalığa bağlı olmasını istemiştir.

Zorlu ve tepkilerle dolu görevi başarıyla yerine getiren iki kardeşten Konstantin, yorgun düşmüş, hastalanmış ve 14 Şubat 869 yılında Roma'da vefat etmiştir.[105] Aziz Kliment Kilisesi'nde düzenlenen büyük bir törenle toprağa verilmiştir. Ölümünden kısa bir süre önce yükseldiği keşişlik rütbesiyle de Kiril adını almıştır.[106]

Konstantin-Kiril genç yaştaki ölümünün ardında emeği ve çabasının mirası olan Slav alfabesi, yazı ve kültürünü kardeşi Metodiy ve izlerinden sadakatle giden öğrencilerine emanet bırakmıştır. Metodiy bu emaneti sürdürebilmek ve geliştirebilmek için azimle çalışmaya devam etmiştir.[107] 869 yılının bahar aylarında Kotsel'in kutsal bir öğretmen olan Metodiy'i, Papalık tarafından ülkesine gönderilmesini istediği öne sürülmektedir.[108] Papa'nın bu istek karşısında Metodiy'in Panonya'da öğretmenlik ve dini liderlik yapmasının Alman din adamları açısından doğuracağı sıkıntıları azaltmak ve Slavları Papalık otoritesi altında tutmak amacıyla dini ayinlerin önce Latince sonra Slavca okutulması şartını koyduğu düşünülmektedir.[109]

Metodiy Panonya'ya gitmiş ve orada ilk olarak başpiskopos olarak atanmış daha sonra Moravya kiliseleri de emri altına verilmiştir. Metodiy bu görevleri üstlendiği

[105] Gamanovich, Alypy, *Grammar of the Church Slavonic Language,* Holy Trinity Monastery, New York, 2001, s. 6.
[106]Angelov, *age,* s.12, s. 64-65.
[107]Angelov, *age,* s. 13.
[108]Hetényi, *agm,* s. 237.
[109]Routes4U Project, *Feasibility study on the Cyril and Methodius Route in the Danube Region,* 2020, s. 7-8.

sıralarda (870) Moravya yönetimi ve idaresinde iç karışıklıklar yaşanmaya başlamıştır. Prens Rostislav tahtan indirilip mahkum edilmiş ve yerine I. Svetopluk (Svetopolk) geçmiştir. Bu olayların Metodiy ve Slav davasına etkisi Prens Svetopluk'un Alman din adamlarının tesiri altına hızlıca girmesiyle başlamıştır. Slav yazı, kültür ve dini faaliyetlerine karşı yeniden ayaklanan saldırılar sonucu Metodiy mahkum edilmiştir. Yaklaşık iki buçuk yıl hapiste tutulan ve çeşitli işkenceler gören Metodiy, 873 yılında yeni papa tarafından çıkarılmış ve Moravya Başpiskoposluğu'na atanmıştır.[110] Serbest bırakıldığı yıldan 885 yılındaki ölümüne kadar düşmanlarına karşı mücadelesi hiç bitmemiştir, her koşulda kendini adadığı davasına devam etmiştir. Slav yazı ve kültürünün bir diğer öncüsü Aziz Metodiy, 6 Nisan 885 yılında Moravya'da son nefesini vermiştir.[111]

Metodiy'in ölümünü fırsat bilen Slav dili karşıtları, bu dili ve kültürünü ortadan kaldırmak için hız kaybetmeden çalışmalara başlamıştır. Yeni papa kendinden önceki papaların yürürlüğe koymuş oldukları emirleri feshetmiş ve Slav dilinde ayinler yapılmasını yasaklamıştır. Slav alfabesinin yaratıcıları Konstantil-Kiril ve Metodiy'in öğrencileri ve destekçileri büyük işkencelere maruz bırakılmıştır. Bu eziyetlerden kurtulup kaçabilen bazı öğrenciler Bulgaristan'a sığınmıştır.[112] Kliment ve Naum isimli sadık öğrenciler Ohri'ye (Kuzey Makedonya) kaçmıştır. Kliment, 916 yılında Ohri Okulu'nu açmış, çalışma ve eğitimlerine devam etmiştir.[113] Bulgaristan'da olumlu şartlar sağlanmış olan öğrenciler de öğretmen ve öncüleri Kiril ve Metodiy kardeşlerin davalarını sürdürme ve geliştirme fırsatı bulmuştur.[114]

[110]Angelov, *age*, s.13., Hetényi, *agm*, s. 238.
[111]Angelov, *age*, s. 14.
[112]Angelov, *age*, s. 15-16.
[113]Aruçi, Muhammed, *Ohri*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, cilt 33, s.331.
[114]Angelov, *age*, s. 15-16.

Konstantin-Kiril ve Metodiy kardeşler Slav alfabesini ve Slav edebi dilini oluşturmuş, ihtiyaç duyulan ayin kitaplarının ve dini kitapların çevirisini yapmış, dini hizmetlerinin yanı sıra Slav dilinin tanıtım ve yayılımını da sağlamışlardır. Slav uluslarının kültürel ve tarihi gelişiminde dönüm noktası olmuşlardır.

2.1.2. Konstantin-Kiril ve Metodiy Kardeşlerin Edebi Faaliyetleri

Konstantin-Kiril ve Metodiy kardeşlerin çocukluk yılları ve aile yaşamları hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır. Slav halklarını kültürel ve siyasi olarak kökten etkileyen alfabe, çeviri, el yazmaları ve eserler de hak ettikleri gibi korunmamış ve günümüze kadar neredeyse hiç ulaştırılmamıştır. Araştırmacılar arasında da gerek oluşturulan alfabeler, gerek edebi dil ve yazılar hakkında hala süregelen tartışmalar bulunmaktadır. Glagolitik ve Kirilik (Kiril) alfabenin hangisinin ilk önce oluşturulduğu sorusu hakkında farklı birçok teori bulunmaktadır.[115] Bunun devamında da alfabelerin kim tarafından yaratılmış olduğu sorusu gelmektedir. İki alfabenin de kardeşler tarafından yaratıldığını savunanlar, Glagotik alfabeyi Konstantin-Kiril'in oluşturduğunu Kiril alfabesini ise yetiştirdiği öğrencilerin geliştirdiğini öne sürenler, her iki alfabenin de kardeşlerin misyonlarından önce zaten var olduğunu düşünenler ve dini yaymalarını hızlandırmak için Tanrı tarafından kardeşlere verilen bir şansla alfabeyi oluşturduklarını varsayanlar gibi oldukça farklı teori bulunmaktadır. Yaygın olan düşünce ise Selanikli kardeşlerin çocukluklarından beri üstün zeka ve beceriye sahip olmaları; Slavca konuşulan bir bölgede doğmaları ve görev yapmaları; bilime, dilbilime, diyalektiğe olan ilgileri sayesinde zaten yeni bir Slav alfabesi oluşturmak için yeterli bir zemine sahip olduklarıdır. Bu yetenek, zeka ve çalışmanın yanında dini bir misyonla yüklendiklerinde de 'Slav halkının Slav dili' için gereken Slav alfabesini yaratmış olmaları kaçınılmazdır.

[115]Dietrich, Ayşe P., *Eski Slavca Dilbilgisi,* Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2002, s. 13.

Ayşe Pamir Dietrich Slavların sahip olduğu iki alfabe hakkında öne sürülen dört teoriyi şu şekilde aktarmıştır: *"Birinci teoriye göre en eski Slav alfabesi Kirildir. Daha sonra yaratılan Glagolitik alfabe ise Katolik etkilerden Slavcayı kurtarma çalışmalarının bir ürünüdür (İ.İ. Sreznevskiy, A.İ. Sobolevskiy). İkinci teori Slavlarda yazının Kiril ve Methodios'tan önce de var olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu görüşü savunan dilbilimciler Glagolitik alfabenin Kiril'den önce yaratılmış olan en eski alfabe, Kiril alfabesinin ise Kiril'le birlikte ortaya çıkan bir alfabe olduğu düşüncesindedirler (V.İ. Grigoroviç, P.Y. Çernıh). Üçüncü teori Glagolitiğin Kiril tarafından yaratılan en eski alfabe olduğu, Kiril alfabesinin ise Kiril'in öğrencileri Kliment Ohridskiy ya da Konstantinos Bolgarsiy'e ait olduğu görüşündedir (V.N Şçepkin, G.A. İlyinskiy). Dördüncü teori ise Kiril alfabesinin geçmişte Yunanca'dan alınmış olduğu için en eski alfabe olduğu, Glagolitiğin ise Kiril'in bir icadı olduğu düşüncesindedir (E. Grigoryev)."*[116]

Tarih ve bilim dünyasında bu konuyu kapsayan birçok farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerin çoğalmasının ve uzun süre kesin kanıya varılamamasının en büyük nedeni o döneme ait el yazmalarının günümüze ulaşmamış olmasıdır.

Konstantin-Kiril ve Metodiy kardeşlerin tartışmalı alfabe buluşlarının yanında Slav edebiyat ve kültürüne kattıkları çeşitli eserler de bulunmaktadır. Din ve ayin kitaplarını çevirmeleri en önemli faaliyetlerden olmuştur. Kiril ve Metodiy; "İncil'den seçmeler", "Havariler'den seçmeler", "Zebur'dan parçalar", "Dinsel Tören Kitabı", "Dua Kitabı" gibi birçok din kitabının çevirisini yapmıştır.[117]

Kardeşler, sadece çeviri faaliyetinde bulunmamış, aynı zamanda yarattıkları yazıyla orijinal eserler de oluşturmuşlardır. Konstantin-Kiril, Venedik'te bulunduğu tartışma ortamında Slavca ayin yapılmasını savunurken üç dil kuramı destekçilerine karşı

[116]Dietrich, *age*, s. 13-14.
[117]Angelov, *age*, s. 21.

yapmış olduğu konuşmayı kaleme dökmüş, bu eser de literatüre Kiril'in "Üç Dil Taraflıları Aleyhindeki Söylev"i olarak geçmiştir. Kiril ayrıca öğrencilerinin Ortodoks kiliselerinin öğretilerini terk etmemelerini içeren öğütler verdiği "Doğru Din Söylevi" adlı bir eser daha bırakmıştır.[118] Kontantin-Kiril'in ölümünden sonra Metodiy, yanında bulunan öğrencileri ile İncil'in bütün olarak çevirisini yapmıştır. Papaz, rahip ve inananların uymaları gereken kurallara ilişkin bir derleme olan "Nomokanon" ile ünlü din adamlarının biyografilerini içeren "Paterik" adlı eserleri de çevirerek Slav edebiyatına katmıştır.[119] Çok daha fazla edebi faaliyet gösterdikleri ve başka eserlerin de yaratıcısı oldukları tahmin edilmekte ama bunların neler oldukları bilinmemektedir.

Konstantin-Kiril ve Metodiy'in ölümünün ardından Bulgar topraklarına sığınan öğrencileri Kliment Ohridski, Naum Ohridski ve Konstantin Preslavski faaliyetlerini sürdürerek ve çeşitli el yazmalarının çevirilerini yaparak dönemlerinin önemli çevirmenleri olarak anılmışlardır.[120]

2.1.3. Magnaura Okulu

Slav alfabesinin yaratıcılarından Konstantin-Kiril'in eğitim aldığı Bizans İmparatorluğu Saray Okulu olarak bilinen Magnaura Okulu'nun öneminin büyük olduğu düşünülmektedir. Ancak okulun kurulması ve gelişmesini içeren tarihsel süreç hakkındaki bilgiler oldukça kısıtlıdır.

Bizans İmparatorluğu'nda 324-337 yılları arasında hüküm süren I. Konstantin "Büyük Saray" olarak adlandırılan imparatorluk sarayının ilk yapılarını inşa ettirmiştir. 532 yılında çıkan bir ayaklanmada tahrip edilen saray I. Jüstinyen tarafından yeniden inşa edilmiştir. Yüzyıllar boyunca birçok hükümdar tarafından saraya yeni binalar eklenmiştir. Hanedan üyelerinin yaşadığı alan, taht ve kabul salonu, mahkeme, meclis salonu ve davet

[118]Angelov, *age*, s. 29.
[119]Angelov, *age*, s. 31.
[120]Şener, *age*, s. 17.

salonu bulunan saraya 694 yılında II. Jüstinyen tarafından bayramlarda kullanılan ziyafet salonu ile kabul törenleri zamanında davetliler için bekleme salonu ilave edilmiştir. 826-842 yılları arasında hüküm süren Theophilos da imparatorluk sarayına yeni yapılar ekleyen hükümdarlar arasında yer almaktadır. 867-886 yılları arasında tahta bulunan I. Basil saray alanına iki kilise ilave ettirmiş, 913-959 yılları arasında hüküm süren VI. Konstantin ise bir kütüphane yaptırmıştır. Bu imparatorluk sarayının 4. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar kullanıldığı bilinmektedir.[121]

Magnaura Sarayı, taht ve kabul salonu olarak adlandırılmaktadır ve Büyük Saray'ın sınırları içinde yer almaktadır (Resim 2).

Resim 2: Magnaura Okulu'nun yer aldığı Büyük Saray (1 = Magnaura Sarayı, 2 = Ayasofya Cami, 3 = Yerebatan Sarnıcı, 4 = Hipodrum).[122]

[121]Köroğlu, Gülgün, Sur İçinde İmparatorluk Mekanları: Konstantinopolisteki Bizans Sarayları, *Toplumsal Tarih Dergisi*, sayı 152, İstanbul, 2006, s. 15-16.
[122](http://www.byzantium1200.com/)

10. yüzyıla ait bazı Bizans kaynaklarında Magnaura Sarayı içinde bulunan taht salonunda "Süleyman'ın Tahtı" olarak adlandırılan tahtın ve çevresindeki nesnelerin mekanik düzeneklerinden bahsedilmektedir. Bu durum da Theophilos döneminde sarayın Doğu etkisinde kaldığı düşüncelerini ortaya çıkarmıştır.[123]

Magnaura, Latince kaynaklarda büyük salon anlamına gelen "Magna Aula" olarak geçmektedir. Çok sayıda yabancı elçinin ağırlandığı, çok sayıda din adamının konsey toplantıları yaptığı ve imparatorluk düğünlerinde çok sayıda kişiye ev sahipliği yaptığı belirtilen bu büyük salonun bu isimle adlandırılması oldukça tutarlıdır.[124]

Magnaura Sarayı içinde imparatorluk yüksek okulu statüsüne sahip olan Magnaura Okulu kurulmuştur. Magnaura Saray Okulu'nun kuruluş tarihi tam olarak bilinmemektedir.[125] 6. yüzyılda imparatorluğun Balkanlarda bulunan diğer okullarının kapatılması sonucu eğitim faaliyetlerini sürdüren tek yüksek okul olmuştur. Bu durum çok uzun sürmemiş 7. yüzyılda statüsünü kaybederek yalnızca dini eğitimler verilen bir din merkezi halini almıştır. Bu süreçte Magnaura Okulu'nun ismi de Evrensel Okul olarak değiştirilmiştir. Magnaura Okulu'nun Evrensel Okul'a dönüşmesi 610-641 yılları arasında hüküm süren Bizans İmparatoru Iraklius döneminde gerçekleşmiştir. Evrensel Okul yeni yapılanmasıyla III. Leon'un ikonaklazm[126] politikasını benimsediği dönemine kadar dini eğitimlerini sürdürmüştür. III. Leon, okuldaki din adamlarının bu politikaya karşı çıkmasıyla oluşan tartışmalar sonucunda Evrensel Okul'u kapatmıştır.[127]

[123]Özügül, Ayşın, An Overview of Byzantine Science and Its Contributions, *14th International Conference in "Standardization, Protypes and Quality: A Means of Balkan Countries Collaboration"*, Tiran, 2018, s. 192.
[124]Kostenec, Jan, Observations on the Great Palace at Constantinople: the sanctuaries of the Archangel Michael, the Daphne Palace, and the Magnaura, *Reading Medieval Studies*, XXXI, 2005, s. 45-46.
[125]Lemerle, Paul, Lindsay Helen, Moffatt, Ann, *Byzantine Humanism: The First Phase*, *Brill*, 2017, s. 185.
[126]İkonaklazm (İkona kırıcılık); Bizans İmparatorluğu'nda ikonaların yıkılması gerektiğini savunan ve ikonalarla yapılan dini uygulamaları yasaklayan politikadır.
[127]Mevsim, Hüseyin, Eski Bulgar Edebiyatı ve Bizans Başkenti Konstantinopolis'in Eğitim ve Dinsel Kurumları, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, 2, 2006, s. 200.

Büyük Saray yapısına yeni bina eklemeleri yapan imparatorlardan Theophilos döneminde (826-842) Magnaura Okulu'nun yeniden canlandırılması sağlanmıştır. Bizans İmparatorluğu'nda 842-867 yılları arasında hüküm süren III. Mikhail döneminde Bizans bakanı Bardas'ın desteğiyle ise Magnaura Okulu en güçlü gelişim dönemini yaşamıştır.[128] Magnaura Okulu'nda günümüzde rektör olarak tanımladığımız konuma ünlü matematikçi Leo'nun getirildiği öne sürülmektedir.[129] Felsefe, dilbilgisi, retorik, geometri, aritmetik ve astronomi derslerinin verildiği saray okulunda Leo, Photios, Kometh gibi döneminin önde gelen eğitimcileri görev yapmıştır.[130]

Ünlü bilgin Leo, döneminin matematik dehası olması özelliğinin yanı sıra müzik, sanat ve şiir alanında oldukça yetkindir. Felsefe bilgisinden dolayı filozof olarak da anılmaktadır. Magnaura Okulu'nda ders veren bir diğer bilgin Photios ise imparatorluk yönetiminde söz sahibi olan bir diplomattır. Photios, sonraki yıllarda Konstantinopolis Patriği görevini üstlenmiştir.[131]

Magnaura Okulu'nda döneminin ünlü düşünür ve bilginleri tarafından okutulan derslere katılmak için birçok öğrencinin çok istekli olduğu bilinmektedir. Konstantin-Kiril, bu saray okulunda eğitim alan ve kendini yetiştiren en önemli öğrencilerin başında gelmektedir. Konstantin-Kiril, Magnaura Okulu'nda okuduğu derslerin ve yakın temas içinde olma fırsatı bulduğu ünlü bilginlerin sayesinde iyi bir donanıma sahip olmuştur.

Magnaura Okulu'nda eğitim aldığı bilinen bir diğer önemli kişi, Bulgar Devleti'nin "Altın Çağı" olarak bilinen dönemin hükümdarı Çar Simeon olarak karşımıza çıkmaktadır. Simeon'un yaklaşık on yıl eğitimini devam ettirdiği öne sürülmektedir.

[128]Petroviç, Aleksandır M., The Significance and Influemce of Magnaur University in Constantinople, *Teacher: Journal of the Faculty of Education Bitola,* Vol. 7, 2014, s. 230.
[129]Angelov, Dimitır, *Vizantiya-Duhovna Kultura*, İzdatelstvo İdeya, Stara Zagora, 1994, s. 114.
[130]Petroviç, *agm*, s. 232.
[131]Mevsim, *2006*, s. 201.

Bilimsel, kültürel ve sanatsal açıdan kendini oldukça iyi bir şekilde donatmıştır. Bulgar Devleti'nin başında olduğu dönemde devleti her açıdan geliştirmek istemiştir.

"Za Bukvite" (Harfler Hakkında) eseri ile bilinen Eski Bulgar edebiyatı yazarlarından Çernorizets Hrabır'ın da Magnaura Okulu'nda eğitim aldığı ileri sürülmektedir. Sahip olduğu kapsamlı bilgi ve kültürü imparatorluk saray okulunda edindiği düşünülmektedir.[132]

Magnaura Okulu'nda Yunanca ve Latince dilbilgisi, Yunanca ve Latince retorik, felsefe ve hukuk alanlarında dersler yapılan toplam otuz bir öğretim birimi ile eğitim verilmiştir. Dilbilgisi, geometri ve aritmetik derslerini içeren *trivium* grubu bulunmaktadır. Müzik, astronomi, retorik ve diyalektik derslerinden oluşan grup da *quadrium* olarak bilinmektedir. Bu terimler, Orta Çağ üniversitelerinde okutulan sanat gruplarına verilmektedir.[133]

Magnaura Saray Okulu en donanımlı, en ünlü bilginleriyle öğretim veren ve döneminin en önemli aydın, devlet adamı ve filozoflarını yetiştirmiş Bizans İmparatorluğu'nun değerli bir eğitim kurumu olmuştur.

2.2. Glagolitik Alfabe

Konstantin-Kiril ve Metodiy kardeşlerin Büyük Moravya misyonu ile bir Slav alfabesinin yaratıldığı bilinmektedir. Ancak Slav yazı ve kültüründe Glagolitik ve Kiril alfabesi olmak üzere iki alfabe mevcuttur. Slav filolojisi alanında iki Slav alfabesinin kökenine dair birçok tartışma yaşanmıştır. Hangi alfabenin ilk önce ortaya çıktığı, iki alfabe oluşturulmadan önce bilinmeyen bir Slav yazısının olup olmadığı ve hangi dilin alfabelerinden etkilenip yaratıldıkları hakkında oldukça farklı sorular üzerine

[132]Konstantinov, Georgi, *Stara bılgarska literatura*, İzdatelstvo Hemus, Sofya, 1942, s. 68. İgov, Svetlozar, *Kratka istoriya na bılgarskata literatura*, İzdatelstvo Prosveta, Sofya, 1996, 73. Stoyanova, Kristiana, *Starobılgarska literatura*, İzdatelstvo Kompas, Varna, 2002, s. 166.
[133]Mevsim, 2006, s. 202.

yoğunlaşılmıştır.[134] Emil Georgiev, Konstantin-Kiril'in yarattığı alfabeden önce mevcut örnekleri bulunmayan Yunan kökenli bir başka alfabenin var olduğunu savunan bilim insanlarının başında gelmektedir.[135] Glagolitik ve Kiril alfabesi arasındaki öncelik sorununda bazı gerekçelere dayanarak oluşan genel fikir birliği Glagolitik alfabenin Kiril alfabesinden önce oluşturulduğu yönündedir. Mevcut en eski Slav el yazmalarının Glagolitik alfabe ile yazılmış olması, bazı palimpsestlerde[136] Glagolitik yazının izlerinin yeni bir Kiril metin katmanı altında tanınması ve ana metnin Glagolitik alfabeyle yazılıp kenar boşluklarında Kiril notalarının eklendiği birkaç el yazmasının bulunması fikir birliğini sağlayan gerekçelerdendir.[137]

İlk Slav alfabesinin yaratıldığı tarih ile ilgili iki görüş bulunmaktadır. İlk tarih 855 yılı; Çernorizets Hrabır'ın "Harfler Hakkında" eserinde, ikinci tarih 863 yılı ise; "Aziz Konstantin'in Hayatı" eserinde desteklenmekte ve çok sayıda ikna edici kanıtlar sunulmaktadır.[138] "Aziz Konstantin'in Hayatı"nın büyük olasılıkla Metodiy tarafından yazıldığı düşünülmektedir. Eserde; Moravya misyonundan, Konstantin'in Sarazenler ve Hazarlara yönelik önceki görevlerinden ve çeşitli muhaliflerle yapmış olduğu teolojik tartışmalardan bahsedilmektedir. "Aziz Metodiy'in Hayatı" eserinde Moravya çalışmalarının sona erdirildiği konusundan, öğrencilerinin yaşadığı sıkıntı ve işkencelerden bahsedilmemiştir. Bu gerekçeyle Metodiy'in ölümünden hemen sonra yazıldığı varsayılmaktadır.[139] Bu eserlerin en eski kopyaları "Aziz Konstantin'in Hayatı" 15. yüzyıldan, "Aziz Metodiy'in Hayatı" ise 12. yüzyıldan günümüze kadar ulaşmıştır.

[134]Jung, Hakyung, *On the Origin of the Glagolitic Alphabet*, Scripta, Volume 5, 2013, s. 106.
[135]Jung, *agm*, s. 110.
[136]Bu kelime Latince 'palimpsestus' kelimesinden günümüze 'palimpsest' olarak aktarılmıştır. Latinceye de eski Yunancada yeniden kazınmış anlamına gelen 'palimpsestos' kelimesinden geçmiştir. Üzerindeki yazılar silindikten veya biri tarafından silinmeye çalışıldıktan sonra üzerine yeniden yazı yazılmış parşömen anlamına gelmektedir.
[137]Jung, *agm*, s. 107.
[138]Micheva, Vanya, Mircheva, Elka, Tsibranska, Kostova, Mariyana, Bulgaria and the beginning of Slavic literature, *Papers of BAS Humanities and Social Sciences*, Vol. 5, No 1, 2018, s. 5.
[139]Lunt, Horace G., *The Beginning of Written Slavic*, Slavic Review, Vol. 23, No. 2, 1964, s. 212. Jung, *agm*, s. 108.

Ancak 9. yüzyıl Eski Bulgar Edebiyatı'nın orijinal eserleri oldukları pek çok Paleo-Slavist tarafından kanıtlanmıştır.[140]

Aslında alfabenin yaratılış yılı, yaratılmış olması gerçeğini değiştirmemektedir. Tüm kaynaklara göre alfabenin Konstantin-Kiril tarafından icat edilmesi ve daha sonra Metodiy ve sadık öğrencilerinin alfabeyi Slavlar arasında yayması, dolayısıyla yeni bir yazılı dilin oluşturulması önemli olan tek gerçektir.[141]

Moravya Prensi Rostislav'ın halkına Slav dili öğretmesi ve Slav dilinde ayinler yapılması için Bizans İmparatorluğu'ndan ülkesine eğitimci ve misyonerler çağrısında bulunması, Moravya görevinden önce (863) var olan bir Slav alfabesi düşüncesini çürütmektedir. Konstantin Moravya'ya gitmeden önce ilkel de olsa mevcut bir alfabenin var olması Hıristiyanlığı yaymak için Slav harflerinin eksikliğinin endişe yaratmasıyla çelişmektedir. Böylelikle Konstantin-Kiril'in Moravya görevi için Glagolitik alfabeyi yarattığı görüşünden emin olunmaktadır.

Glagolitik alfabenin Yunan alfabesine göre modellendiği yaygın olarak bilinmektedir. Ancak Ortaçağ Yunan alfabesi 24 harf içerirken Glagolitik alfabe 38 harften oluşmaktadır. Yunan-Slav dillerinin fonolojik sistemleri aynı olmadığı için Slav seslerini tam anlamıyla karşılayacak yeni harflerin tasarlanması gerekmiştir. Yunan alfabesi sabit bir sırada içerdiği 24 harften her biri isim değeri, fonetik değer ve sayı değeri taşımaktadır. Yunan alfabesi ile Glagolitik alfabenin sayısal değerlerinin de aynı olmadığı gözlemlenmektedir. Konstantin-Kiril'in önce Slav harflerine karşılık gelen Yunan harflerini sırasına göre düzenlediği sonrasında Slavca ses sınıfını eklediği düşünülmektedir.[142] İlk 21 Glagolitik harften 17'si sesler açısından Yunan harflerine karşılık gelmiştir, İncil'in çevirisini yapmak ve Slav halkına Slavca vaaz verebilmek için

[140]Micheva vd, *agm*, s. 4.
[141]Lunt, *agm*, s. 216.
[142]Jung, agm, s. 113-121.

gerekli görülen 5 harf daha Glagolitik alfabeye eklenmesiyle birlikte Yunan alfabesinden toplamda 22 harf alındığı öne sürülmektedir. Son olarak Konstantin, 14 Slav sesini temsil eden semboller yaratmıştır.[143] Glagolitik alfabe ile Yunan alfabesinde bulunan harfler arasındaki paralellikler Tablo 2'de aktarılmıştır.

Tablo 2: Glagolitik ve Yunanca paralellikler.[144]

Alfabe	**Harf ve Semboller**						
Glagolitik	ⰳ [g]	ⰴ [d]	ⰵ[e]	ⰸ[z]	ⰻ/ⰼ [ı]	ⰾ [l]	ⰿ [m]
Yunanca	γ [g]	Δ* [d]	ϡ′ [900]	θ[t^h]	ι[i]	λ[l]	μ [m]
Glagolitik	ⰲ [p]	ⰲ [r]	ⰻ [t]	ⰲ [f]	ⰰ[ě]	ⰻ[t^h]	ⰵ[ę]
Yunanca	π [p]	ρ[r]	τ[t]	φ [p^h]	A* [a]	θ[t^h]	E [e]

* Δ ve A epigrafik formlardır.

Konstantin-Kiril'in Glagolitik alfabeyi yaratmak için yapısal ve biçimsel olarak model olarak aldığı Yunan alfabesi dışında başka alfabe sistemlerinin varlığı da tespit edilmiştir.[145] Bu bahsi geçen diğer alfabe sistemlerinin Ermenice, İbranice, Latince, Süryanice ve Linear B harfleri gibi bazı modeller olduğu düşüncesine yönelinmektedir.[146]

Çağdaş Latin belgelerinde ve "Aziz Konstantin'in Hayatı" eserinde Konstantin Kiril'in çeşitli alfabelerde yazılan dillere karşı da yetenekli bir dilbilimci olduğu ve bir Slav lehçesini doğru bir şekilde ifade etmeye uygun yeni harfler tasarlama becerisine sahip olduğu belirtilmektedir.[147]

[143]Mathiesen, Robert, *A New Reconstruction of the Original Glagolitic Alphabet, Slavica*, 2014, s. 188-190.
[144]Jung, *agm*, s.120.
[145]Jung, *agm*, s. 114.
[146]Jung, *agm*, s. 118-123.
[147]Lunt, *agm*, s. 216.

Yunan alfabesini birincil model olarak almış olduğu düşünülen Konstantin'in Ermenice, İbranice, Latince, Aramice ve Süryaniceyi de ikincil model olarak kullanabileceği görüşü doğmuştur.[148] Kiril'in İbranice ve Arapça hakkındaki bilgisinin Süryani alfabesini de öğrenmesini kolaylaştırdığı düşünülmektedir.[149] Magnaura Okulu'nda öğretmeni olan Photios; Ermeni dini meseleleri hakkında bilgi sahibi olduğu için Ermenice ve Ermeni alfabesi hakkında Kiril'in de yeterli donanımının olduğu varsayılmaktadır.[150]

Yunanca olmayan sesleri temsil eden 4 Glagolitik harf ile 4 Ermenice harf karşılaştırılmış ve göreli sıralarının aynı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 3). Bu harflerin dışında ayrıca 3 harfin daha Ermenice kökenli olduğu öne sürülmektedir.[151] Bir diğer görüşe göre 10 Glagolitik harf; göreceli sıra ve fonetik değer açısından Ermenice harflere karşılık gelmektedir.[152]

Tablo 3: Glagolitik ve Ermenice paralellikler.[153]

Alfabe	**Harf ve Semboller**			
Glagolitik	ⰖⰔ [c]	ⰜⰘ [č]	ⰩⰡ [š]	ⰜⰡ [ć]
Ermenice	Ծ [c]	Ճ [č]	Շ [š]	Ղ [č^{h}]

Slav dilbilimciler arasında /Ś/ sesi için gereken harfin /ш/ Sami dilinden alındığı yaygın olarak kabul edilmektedir. Biçimsel benzerlik açısından Glagolitik ve İbranice başka paralellikler de içermektedir (Tablo 4). İbranice ve Glagolitik harflerin göreli sıralaması da Yunancada olduğu gibi aynı görünmekte ancak harflerin ses değerleri farklı

[148]Mathiesen, *agm*, s. 190.
[149]Lunt, *agm*, s. 218.
[150]Mathiesen, *agm*, s. 191.
[151]Mathiesen, *agm*, s. 207-211.
[152]Cubberley, Paul*, Glagolitic's Armenian connection, Wiener Slawistischer Almanoch*, 9, 1984, s. 299.
[153]Jung, *agm*, s. 118.

gözlenmektedir.[154] Glagolitik ve bazı Samirî harfleri arasında biçimsel benzerlikler olduğu da belirtilmektedir.[155]

Tablo 4: Glagolitik ve İbranice paralellikler.[156]

Alfabe	**Harf ve Semboller**			
Glagolitik	ⰰ* [a]	ⰽ[k]	ⱍ [c]	ⱎ [š]
İbranice	א [a]	ק[k]	ץ/צ [c]	ש [š]

Glagolitik alfabenin olası bir model kaynağı olarak Roma alfabesi de tartışılmıştır. Bazı Glagolitik harfler ile 7.-8. yüzyıl Latin harflerinin el yazısı biçimleri arasında benzerlikler bulunmuştur. Ancak Slav bölgelerindeki Latince hakimiyetini önlemeyi amaçlayarak yeni bir Slav alfabesi oluşturmaya girişilmişken model olarak Latin alfabesinin alınması pek olası görülmemektedir.[157]

Daha eski bir Slav yazısının varlığını savunan bazı bilim insanları ise; milattan önce 1500 yılına dayanan tablet yazıtlarında Linear B[158] harfleriyle biçimsel benzerliğe dayanan bir ilişki olduğunu öne sürmüşlerdir (Tablo 5).[159]

Tablo 5: Glagolitik ve Linear B paralellikler.[159]

Alfabe	**Harf ve Semboller**						
Glagolitik	ⰰ[a]	ⰻ [i]	ⰶ [ž]	ⰲ[r]	ⰷ [č]	ⰰ [N]	ⰹ[ə/ĭ]
Linear B	𐀀[a]	𐀁[i]	𐀄[je]	𐀬[ra]	𐀍[de]	𐀅[wi]	𐀆[?]

[154]Jung, *agm*, s. 118-122.
[155]Schenker, *age*, s. 168.
[156]Jung, *agm*, s. 122.
[157]Jung, *agm*, s. 123.
[158]Linear B, milattan önce 1450 ve sonralarına tarihlenen, büyük olasılıkla Antik Yunanistan'da Akhalar olarak bilinen Miken Uygarlığı'nın kullanmış olduğu soldan sağa doğru yazılan çizgisel bir yazı tipidir.
[159]Jung, *agm*, s. 123-124.

Glagolitik alfabeye kaynak oldukları düşünülen alfabeler bir bütün olarak Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6: Glagolitik harflerin kaynak alfabeleri.[160]

Sıra	Glagolitik		Kaynak Alfabe
	Biçim	Fonetik değer	
1	ⰰ	[a]	İbranice?
2	ⰱ	[b]	Samarice?
3	ⰲ	[v]	Latince?
4	ⰳ	[g]	Yunanca
5	ⰴ	[d]	Yunanca
6	ⰵ	[e]	Yunanca
7	ⰶ	[ž]	Ermenice?
8	ⰷ	[ʒ]	Ermenice?
9	ⰸ	[z]	Yunanca
10	ⰹ (ⱏ)	[i]	Yunanca
11	ⰺ	[i]	?
12	ⰻ	[ʑ]~[ǯ]	?
13	ⰼ	[k]	İbranice
14	ⰽ	[l] / [Ĺ]	Yunanca
15	ⰾ	[m]	Yunanca
16	ⰿ	[n] / [ń]	?

[160]Jung, *agm*, s. 126.

Tablo 6'nın devamı..

17	ѳ	[o]	?
18	ҧ	[p]	Yunanca
19	ѣ	[r] / [ŕ]	Yunanca
20	ѯ	[s]	?
21	ѳѳ	[t]	Yunanca
22	ꙋ (ꙍ)	[ü]	? (digraf)
23	ѳ	[p^h]	Yunanca
24	ѣо	[k^h]	Latince
25	ꙩ	[o]	Digraf
26	ҧ	[t^h]	Yunanca
27	ҁ	[c]	İbranice/Ermenice?
28	ѩ	[č]	Ermenice
29	ш	[š]	İbranice/Ermenice?
30	ѡ	[ć]	Digraf
31	ъ/ь	[ъ] / [ь]	Değiştirilmiş
32	ѧ	[ě]	Yunanca
33	ѫ	[x]	?
34	ѧо	[jo]	?
35	ѹ	[ju]	?
36	ҿ	[n]	Yunanca

İlk Slav alfabesinin kim tarafından yaratıldığı sorularına sunulan çeşitli yorum ve belgeleri, farklı görüşleri incelerken alfabenin hangi tarihte oluşturulduğu konusundaki

farklı iddiaların tartışmasıyla karşılaşılmıştır. Daha sonraki mesele Glagolitik alfabenin oluşturulmasında hangi alfabelerin model olarak alındığı olmuştur. Dilbilimcilerin Glagolitik alfabeyle ilgili bir diğer tartışma konusu bu yeni Slav alfabesinin kim için yaratıldığıdır. Bazı Bulgar bilim insanları; alfabenin yaratılışının Bizans İmparatorluğu sınırları içindeki Slavları Ortodoks kültürüne çekme politikasına hizmet etmesi, Konstantin-Kiril'in Bulgaristan halkı arasında misyonerlik çalışmalarına hazırlanması gibi gerekçelerle Slav alfabesinin Bulgar Slavları için yaratıldığı görüşünü savunmaktadır. Metodiy'in Bulgarların yaşadığı bir Slav bölgesinde uzun yıllar yöneticilik yapması, yaratılan alfabe ve edebiyatın Eski Bulgarca olması, Büyük Moravya'da sürdürülen çalışmaların yasaklanmasının ardından Konstantin-Kiril ve Metodiy'in öğrencilerinin Bulgaristan topraklarına sığınarak miraslarını orada geliştirmesi bu fikri desteklemektedir. O dönemin kaynaklarında tüm Slav halkları 'Slav' olarak belirtilmekte, sadece Bitolya ve Preslav yazıtlarında 'Bulgar' etnik grubu ve sıfatı geçmektedir.[161] Ancak ilk Eski Bulgar çevirileri Glagolitik alfabeyle yazılmıştır. Büyük Moravya'ya ve Panonya'ya götürülen, yüzlerce öğrenci, din adamı hatta Panonya Prensi Kotsel'e öğretilen alfabe Glagolitik alfabedir. Glagolitik harfler ve Glagolitik alfabeyle yazılmış kitaplar Aziz kardeşlerin sadık öğrencileri tarafından Boris döneminde Bulgaristan'a getirilmiştir.[162]

Sonuç olarak tüm bu tez ve hipotezler Konstantin-Kiril ve Metodiy'in Slav dilleri hakimiyetine sahip olmaları, her bir sesi özelliğine göre ayırt edebilmeleri, uygun harf sembollerini yaratabilmeleri; Slav okuryazarlığı, kültürü ve edebiyatının gelişmesinin ilk ve önemli bir adımını atmaları gerçeğini değiştirmemektedir. Böylece Glagolitik alfabe; Moravya'da (9. yy), Makedonya'da (9.yy-11.yy), Bulgaristan'da (9.yy-12.yy),

[161]Micheva vd, *agm*, s. 5-7.
[162]Micheva vd, *agm*, s. 12.

Slovenya'da (15.yy-16.yy), Bohemya ve Polonya'da (14.yy-16.yy), Hırvatistan'da (10.yy-16.yy; Hırvatistan Kiliselerinde 9.yy-20.yy) kullanılmıştır.[163]

2.3. Kiril Alfabesi

Glagolitik alfabe, karakterlerinin oldukça karmaşık kıvrımlarıyla ayırt edilmektedir. Bu durumun da daha basit ve daha kolay yazılan Kiril alfabesiyle yer değiştirmesine neden olduğu düşünülmektedir.[164] Glagolitik alfabenin tam olarak hangi tarihte oluşturulduğu hakkında fikir birliği olmadığı gibi Kiril alfabesinin de tarihi kesin bir şekilde saptanamamıştır.[165] Ancak Glagolitik alfabeden yaklaşık otuz yıl sonra ortaya çıktığını belirten görüşler bulunmaktadır. İki alfabe Bulgar Çarlığı'nda uzun süre paralel olarak hatta bazı metinlerde karışık olarak kullanılmıştır.[166] Glagolitik alfabenin tedavülden kalkması ve yerini Kiril alfabesinin alması I. Bulgar Krallığı sınırları içerisinde 10. yüzyılın sonrasında başlamıştır.[167]

Kiril alfabesini Metodiy'in ölümünün ardından Bulgar topraklarına geçen öğrencilerinden Kliment Ohridski'nin Glagolitik harfleri ve şekillerini düzenleyerek ve değiştirerek oluşturduğu düşünülmektedir.[168] Bu revize edilmiş yeni alfabenin adının Glagolitik alfabenin yaratıcısı Filozof Konstantin-Kiril'e ithaf edildiği savunulmaktadır.[169] Kliment Ohridski'nin Çar Boris'in emriyle çeşitli Bulgar topraklarında kilise organizasyonları ve edebiyat çalışmaları yapması için görevlendirildiği belirtilmektedir. Ancak Kiril alfabesinin Çar Simeon'un kurduğu Preslav Edebiyat Ekolü'nde kolektif bir çalışma sonucu oluşturulduğu fikri, Kliment

[163]Comrie ve Corbett, *age*, s. 20.
[164]Gamanovich, *age*, s. 8. Süleymanoğlu, *age*, s.20.
[165]Angelov, *age*, s. 26.
[166]Iliev, Ivan G., *Short History Of The Cyrillic Alphabet*, International Journal Of Russian Studies, No. 2, 2013, s. 222.
[167]Micheva vd, *agm*, s. 13. Angelov, *age*, s. 26.
[168]Süleymanoğlu, *age*, s. 20.
[169]Micheva vd, *agm*, s. 13.

Ohridski tarafından yaratılması fikri karşısında olan görüşler arasında yerini almaktadır.[170]

Kiril alfabesi Yunan onsiyallerden türetilmiştir; karşılığı bulunmayan Slav dillerine özgü sesler çeşitli kaynaklardan ve kısmen Glagolitik alfabeden alınıp değiştirilerek oluşturulmuştur.[171] Alfabenin, aralarında görsel benzerlik bulunmasından dolayı 4. yüzyılda bugünkü Bulgaristan topraklarında yaratılan Gotik alfabesinden etkilendiği de düşünülmektedir.[172]

Kiril alfabesi; Yunan alfabesinden 24 harf, Slav seslerini karşılamak için kullanılan diğer 19 harf olmak üzere 43 harfle oluşturulmuştur. Glagolitik alfabede olduğu gibi her harfin sırası, ismi ve sayı değeri bulunmaktadır (Tablo 7).[173] İlk iki harfin isimleri birleştirildiklerinde "alfabe" (азбука) kelimesini oluşturan "ben" (азъ) ve "harf" (букъ)'dir.[174]

Tablo 7: Kiril ve Glagolitik alfabe.[175]

Kiril	Sayısal Değer	Glagolitik	Sayısal Değer	Transkripsiyon
А	1	ⰰ	1	*a*
Б	-	ⰱ	2	*b*
В	2	ⰲ	3	*v*
Г	3	ⰳ	4	*g*
Д	4	ⰴ	5	*d*
Є	5	ⰵ	6	*e*

[170]Micheva vd, *agm*, s. 16.
[171]Gardiner, S. C., *Old Church Slavonic An Elementary Grammar*, Cambridge University Press, 1984, s. 13. Gamanovich, *age*, s. 8.
[172]Iliev, *agm*, s. 227.
[173]Iliev, *agm*, s. 224.
[174]Micheva vd, *agm*, s. 14.
[175]Gardiner, *age*, s. 16-17.

Tablo 7'nin devamı…

Ж	-	ѯ	7	*ž*
ѕ, ʒ	6	ҙ	8	*dz*
З, ʒ	7	ѳ	9	*z*
ı (ї)	10	ѿ	10	*i*
ʜ	8	ҁ	20	*i*
(ћ)	-	ҍ	30	*ǵ*
К	20	҂	40	*k*
Л	30	ѡ	50	*l*
М	40	ҙ	60	*m*
Н	50	ҧ	70	*n*
О	70	ҩ	80	*o*
П	80	ҧ	90	*p*
Р	100	ь	100	*r*
С	200	ѫ	200	*s*
Т	300	ѿ	300	*t*
оѵ, ȣ	400	ҙ	400	*u*
Ф	500	҃	500	*f*
	9	θ	-	*th, θ*
ҳ	600	ь	600	*x*
Ѡ	800	ѳ	700	*o*
Ѱ	-	ѱ	800	*št*

Tablo 7'nin devamı…

Ц	900	Ѱ	900	*c*
Ч	90	Ѹ	1000	*č*
Ш	-	Ш	-	*š*
Ъ	-	Ѡ	-	*ь*
Ь	-	Ѯ	-	*ь*
Ъ І	-	Ѡ Ѽ	-	*y*
Ѣ	-	Ѧ	-	*ě*
Ꙗ	-	-	-	*ja*
Ѥ	-	-	-	*je*
Ю	-	Ꙗ	-	*ju*
Ѧ	900	Ҿ		*ę*
Ѫ	-	Ѭ	-	*ǫ*
Ѩ	-	-	-	*ję*
Ѫ	-	Ѭ	-	*jǫ*
Ѯ	60	-	-	*ks*
Ѱ	700	-	-	*ps*
Ѵ	400	Ѳ	-	*i, v*

Alfabenin 11-12. yüzyıllarda diğer ülkelere ve bölgelere aktarımından sonra her ülke kendine göre düzenlemiş, harflerde azaltmaya ya da eklemeye gitmiş ve kendi Kiril alfabelerini oluşturmuşlardır. 17. yüzyılın başlarında sadeleştirme yoluna girilen gelişmeler yaşanmıştır. 18. yüzyılın ilk yıllarında da bir eğitim reformuyla yazı sisteminin

basitleştirilmesi, alfabenin sadeleştirilme ve sekülerleştirilmesi kesinleşmiştir.[176] Günümüzde kullanılan Bulgar alfabesi 30 harf içermektedir.

Günümüzde Kiril alfabesi en eski ve en yaygın kullanılan alfabelerden biridir. Bulgaristan'ın 2007 yılında Avrupa Birliği'ne katılmasıyla birlikte Kiril alfabesi, Latin ve Yunan alfabelerinden sonra Avrupa Birliği'nin üçüncü resmi yazısı olmuştur.[177] Kiril alfabesi; 9. yüzyıldan beri Bulgaristan'da, 10. yüzyıldan beri Rusya, Belarus (Beyaz Rusya) , Ukrayna, Makedonya, Sırbistan, Bosna ve Karadağ'da kullanılmıştır.[178] 12.-13. yüzyıllarda Romanya topraklarında; Eflak Prensliği ve Moldova Prensliği'nde yerini almıştır.[179] 1940 yılında Kazakistan'da Kiril alfabesi kabul edilmiştir ve o zamandan günümüze kadar kullanılmaya devam etmektedir.[180] Bazı kaynaklara göre 1941 bazılarına göre ise 1944 yılında da Moğolistan'da Kiril alfabesine geçiş yapılmıştır.[181] Kırgızistan'da ise Kiril alfabesi 1942 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır.[182]

[176]Campbell, George L. ve Moseley, Christopher, *The Routledge Handbook of Scripts and Alphabets*, 2012, s. 77. Rogers, Henry, *Writing Systems, A Linguistic Approach*, Blackwell Publishing, 2005, s. 167.
[177]Iliev, *agm*, s. 221.
[178]Cubberley, *age*, s. 20.
[179]Iliev, *agm*, s. 227.
[180]Kutalmış, Mehmet, *Tarihte ve Günümüzde Kazakistan Alfabe Meselesi*, Bilig, 2004, Sayı 31, s. 8.
[181]Ersoy, Feyzi, *Moğol Yazısının Tarihi Gelişimi ve Moğolların Kullandıkları Alfabeler*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2007, Sayı 22, s. 402.
[182]Çakın, Ömer ve Akman, Erdoğan, *Kırgızistan'da Kiril Alfabesine Geçiş Süreci ve Gazetelere Yansıması*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017, Sayı 38, s. 288.

BÖLÜM 3: BULGARCANIN TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE GELİŞİMİ

Bulgarca, Hint-Avrupa dil ailesinin Slav dilleri grubunun Güney Slav dilleri alt öbeğinde yer almaktadır. Bulgaristan Cumhuriyeti'nin resmi dilidir. Bulgaristan ile birlikte Makedonya, Romanya, Sırbistan, Yunanistan, Türkiye, Kanada, Moldova, Rusya, Ukrayna, Arjantin ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde yaklaşık 9 milyon kişi tarafından konuşulduğu bilinmektedir.[183]

Bulgar dilinin tarihsel süreç içinde gelişimi dört temel dönemi kapsamaktadır. Bunlar; Yazı Öncesi dönem, Eski Bulgarca dönemi, Orta Bulgarca dönemi ve Modern (Çağdaş) Bulgarca dönemi olarak ayrılmaktadır.[184]

3.1. Yazı Öncesi Dönem (9. yüzyıla kadar)

Yazı öncesi dönem; milattan sonra 5.-7. yüzyıllar boyunca Slav kabilelerinin göçleri sonucu Balkan Yarımadası'na yerleşmelerinden Konstantin-Kiril ve Metodiy'in 9. yüzyılda (863) Bizans İmparatoru'nun çağrısıyla aldıkları görev için Büyük Moravya'ya gittikleri zaman dilimini kapsamaktadır.

Güney Slav kabileleri ile Proto-Bulgarların arasında yaşanan temaslar 6. yüzyıl sonlarına dayanmaktadır. 7. yüzyıl sonlarında Bulgar Devleti'nin kurulmasıyla bu etnik grupların arasındaki etkileşim süreci yoğunlaşmıştır. 6.-9. yüzyıllar arasında Slav kabileleri mevcut Balkan nüfusunu oluşturan Traklar ve İliryalıları asimile etmiş, Tuna ve Volga (İdil) Bulgarlarıyla yakın ilişkiler kurmuş ve bu şekilde Bulgar ulusunun dili oluşmuştur. Bulgar diline ilişkin o yüzyıllara ait bilgiler, yerli Bulgar nüfusunun yerleştiği bölgelerdeki toponimler ve diğer dillere verilmiş sözcükler tarafından elde edilmektedir.[185]

[183]Blagoeva vd, *agm*, s. 12.
[184]Nicolova, *age*, s. 26.
[185]Micheva, Vanya, General Overview of the History of Bulgarian from its Beginnings to the Liberation in 1878, *Bulgar Dili Enstitüsü Bulgar Bilimler Akademisi*, Sofya, s. 1-3.

Konstantin-Kiril ve Metodiy'in Büyük Moravya'da düzenledikleri misyon sonucunda yeni bir alfabe yaratılması Bulgar dili tarihinde "Eski Bulgarca Dönemi" olarak adlandırılan yeni bir dönemi başlatmıştır.

3.2. Eski Bulgarca Dönemi (9.-11. yüzyıl)

9. yüzyılda Kilise Slavcası olarak da adlandırılan Eski Bulgarca, I. Bulgar Devleti'nin resmi dili olarak kabul edilmiştir. I. Bulgar Devleti 1018 yılında Bizans egemenliği altına girmiştir. Eski Bulgarca dönemi de bu zaman dilimini kapsamaktadır.[186]

Slav dilinin doğu, batı ve güney Slav dilleri olmak üzere üç ana gruba ayrılmasından önce kullanılan ve Kiril ile Metodiy kardeşlerin yeni alfabelerini oluşturdukları zamanda bu dil için kullanılan Eski Slavca veya Eski Kilise Slavcası terimleri, Slav dilleri arasında özel bir durum oluşturmaktadır. Slav edebi dilinin oluşumunda, Ortodoks dünyasında ve Hırvatçanın gelişiminde Eski Kilise Slavcası önemli bir rol oynamıştır. 9. yüzyılda dini bir dil olarak oluşturulduğu ve Güney Slav bölgesi Bulgar-Makedon lehçesine dayandığı savunulmuştur. Fonetik ve morfolojik özelliklerinin Güney Slav dillerine özgü olmasına rağmen sözdizimi ve üslup bakımından Bizans Yunancasından etkilendiği, soyut ve dini terimlerin önemli kısmının Yunancadan alındığı gözlemlenmiştir. Eski Kilise Slavcası ile yazılmış olan, Kiril ve Metodiy'in 9. yüzyıl Moravya misyonlarının kalıntılarından türetilen el yazmaları, "Çek-Moravya düzenlemesi", "Bulgar düzenlemesi", Glagolitik alfabenin kullanımıyla ilişkili olan "Hırvat düzenlemesi", "Sırp düzenlemesi" ve "Rus düzenlemesi" olmak üzere beş büyük revizyon geçirmiştir.[187] Tüm bu revizyonlar sonucunda çeşitli yerel lehçe karakterli metinler ortaya çıkmış ve günümüze ulaşan yazılı belgelerin bazıları Bulgarca özellikler gösterirken bazıları Sırpça-Hırvatça bazıları ise Kiev Rusçası veya Slovence özellikler

[186]Mevsim, *agm*, s. 113.
[187]Sussex ve Cubberley, *age*, s. 63-64.

göstermiştir. Bu durum da Eski Kilise Slavcasının ilk olarak Güney Slav dili olan Bulgar-Makedon lehçesine dayandığı fikrini karmaşıklaştırmıştır.[188]

Slavların Hıristiyanlığa geçişinde Yunancadan yeni oluşturulan Slavcaya yapılan çevirilerin kopyalanması sürecinde doğu, batı ve güney Slavlarının kendi lehçelerinin özelliklerini kullanması Bulgarca, Rusça, Sırpça gibi çeşitli el yazmalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak Eski Slavcanın Bulgar olmayan Slavların dillerinden ayrılan kendi dil bilgisi ve fonetik özelliklerinin olduğu düşünülmektedir.[189] Balkan Yarımadası'nın farklı bölgelerinde onlarca yıllık bir dönem boyunca yazılan el yazmaları; yazım, dilbilgisi ve kelime dağarcığında çok sayıda çeşitlilik sergilemektedir. Eski Kilise Slavcasının güneydoğu Makedon lehçesine dayandığını ve bu yüzden Eski Makedonca olduğunu savunan bilim insanlarının yanı sıra Panonya lehçesine dayandığını ve Eski Slovence olduğunu ileri süren dilbilimciler de bulunmaktadır.[190] Eski Slavca ve Eski Kilise Slavcası terimlerini kullanan ve savunan dilbilimcilerin netlik sağlamak için Eski Bulgarca terimini de eklemek zorunda hissetmeleri durumu da gözlemlenmektedir.[191]

Selanikli kardeşler Konstantin-Kiril ve Metodiy'in Büyük Moravya misyonu, kilise hizmetinde kullanılacak din kitaplarının Yunancadan Slavcaya çevrilmesi ihtiyacını ve bunun beraberinde yeni bir Slav alfabesi oluşturulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Kiril ve Metodiy'in çevirileri, o dönemin Bulgar dilinin dilbilgisel özelliklerini yansıtmaktadır. 9. yüzyılın ikinci yarısından önce başka bir Slav dilinin yazılı materyalinin bulunmaması, Kiril ve Metodiy kardeşlerin yaratmış olduğu Eski Bulgar dilini belgelenen en eski Slav dili statüsüne ulaştırmıştır. Tüm modern Slav dillerinin Eski Bulgarca temelinin farklılaşma ve değişime uğraması üzerine inşa edildikleri savunulmaktadır. Bu nedenle Slav dillerinin tarihinin incelenmesinde Eski Bulgarca

[188]Gardiner, *age*, s. 3.
[189]Gamanovich, *age*, s. 9.
[190]Lunt, Horace G., *Old Church Slavonic Grammar*, Seventh Revised Edition, Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 2001, s. 4.
[191]Mirçev, *age*, s. 9.

önemli bir yere sahiptir. Eski Bulgarca, Büyük Moravya ve Panonya'da yayılması devam ederken Metodiy'in ölümü ardından Slav dili karşıtları tarafından faaliyetlerin durdurulması ve Kiril ile Metodiy'in öğrencilerinin o topraklardan kaçmak zorunda kalması sonucu Bulgaristan, Rusya ve Sırbistan'a taşınmıştır. Bu ülkelerde yerel dillerin etkileriyle fonetik ve morfolojik yapısında bazı değişimlere uğramış ancak temel gramer yapısının özelliklerini koruyarak yüzyıllarca kilise dili olarak kullanılmaya devam etmiştir. Eski Rusça ve Eski Sırpça dillerinin oluşumunda da güçlü bir etkiye sahip olmuştur.[192]

Konstantin-Kiril ve Metodiy'in çevirileri ve oluşturdukları alfabe (Glagolitik), Bulgar dilinin tarihsel sürecinin başlangıcını temsil etmektedir. Bu nedenle 863 yılı Bulgar yazı dilinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.[193]

Bulgar dilinin geçmişinin diğer Slav dillerinin geçmişinden çok daha eski bir döneme ait olduğu yazılı anıtların varlığıyla açığa çıkmıştır. Glagolitik ve Kiril alfabesi kullanılarak oluşturulmuş en eski anıtların Eski Bulgarca dönemine ait oldukları kanıtlanmıştır.[194]

Konstantin-Kiril ve Metodiy'in yarattıkları dilin kökeni konusunda uzun yıllar boyunca tartışmalar süregelmiş ve 9. yüzyılın ortalarında oluşturulmuş bir Bulgar lehçesi olduğu sonucuna varılmıştır. Sadece Bulgar diline özgü olan fonetik, kelime dağarcığı ve sözdizimsel özelliklerin incelenmesi sonucu bu çıkarım sağlanmıştır.[195]

Kiril ve Metodiy'in ortaya çıkardıkları dilin halk konuşma formunda Yunancadan ödünç alınmış kelimelere rastlanmaktadır. Yunanca kelimelerin Yunan nüfusuna yakın bölgelerde yaşayan Slavların dilinde var olması mümkündür. 9. yüzyılda Bulgarların bu

[192]Mirçev, *age*, s. 7.
[193]Dietrich, *age*, s.16.
[194]Mevsim, *agm*, s. 113.
[195]Micheva, *agm*, s. 4-5.

yakın çevrede yaşamış olması da kelime dağarcığındaki bu özelliklerin Eski Bulgarcayı işaret etmesini sağlamıştır.[196]

Şahıs zamirlerinde ve isimlerde datif iyelik kullanımı (*брат ми, ръка ти* gibi), *"хотъти"* yardımcı fiiliyle gelecek zaman oluşturulması gibi söz dizimsel özellikler de 9. yüzyılda yaratılan yazın dilinin Bulgar kökenli olduğuna işaret etmektedir.[197]

Eski Bulgarca döneminde dilin fonetik özellikleri:

Eski Bulgarcada "ѣ" sesli harfi, "a" harfine yakın "geniş e" olarak bilinir ve "ya" sesini verir; modern Bulgar lehçelerinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Glagolitik alfabede "ⰴ" ile gösterilmektedir.

Örneğin;

"İnanç" kelimesinin yazılışı Kiril'de *"вѣра"*, Glagolitik'te *"вⰴра"* ve Modern Bulgarcada *"вяра"* şeklindedir. Bu harfin varlığı da Kiril ve Metodiy'in oluşturdukları dilin Bulgar diline özgü olduğunu kanıtlayan fonetik özellik niteliğiyle karşımıza çıkmıştır.

❖ **Açık Hece Kuralı**

Eski Bulgarcada *açık hece kuralı* benimsenmiştir. Bu kural bir hecenin sesli harfle bitmesi durumudur.[198] Hecelerin açık hece özelliği taşıyabilmesi için "-ъ" ünlüsü kullanılmıştır (Tablo 8). Örneğin; Eski Bulgarcada "младъ" (mladı) sözcüğü açık hece kuralına uyması açısından sesli harfle bitirilmektedir ancak zamanla sondaki harf ses değerini kaybedince "млад" (mlad) şeklinde okunmuştur. Bu sebeple günümüz

[196]Lunt, *age*, s. 29.
[197]Micheva, *agm*, s. 4.
[198]Dietrich, Ayşe Pamir, *Eski Rusça Dilbilgisi*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 2001, s. 29.

Bulgarcasında hece sonundaki sesli harf düşürülmüştür ve açık hece kuralı kullanılmamaktadır.

Tablo 8: Açık hece kuralı örnekleri.

Eski Bulgarca	Modern Bulgarca	Türkçe Karşılığı
градъ	град	şehir
народъ	народ	halk
влъкъ	влък	kurt
столъ	стол	sandalye

❖ **İkil Ünlülerin Tek Ünlüye Dönüşmesi**

Eski Bulgarca, Hint-Avrupa dil ailesinin Slav dilleri grubunda bulunmaktadır. Bu durumla paralel olarak Hint-Avrupa dillerinde bulunan bazı ünlüler Eski Bulgarcaya geçmiştir. Bunlar; "ai", "oi", "ei", "au", "ou", "eu" ikil ünlüleridir. İkil ünlülerin ilk bileşeni hece oluşturmaları; ikinci bileşeni ise "j" ve "v" ünsüzlerini temsil etmeleridir.[199]

İkil ünlülerin Eski Bulgarcada temsil ettikleri ünsüz sesler açık hece kuralına uymadığı için sadeleştirilmiştir. Böylelikle şu şekilde bir değişim yaşanmıştır:

- ✓ Açık olmayan bir hecede yer alan "ai" ve "oi" ikil ünlüleri → "ѣ" ünlüsüne,

[199]Mirçev, *age*, s. 27.

- ✓ Kelime sonlarında yer alan “oi” ve “ei” ikil ünlüleri → и ünlüsüne, “au” ve “ou” ikil ünlüleri → оу ünlüsüne ve “eu” ikil ünlüsü → ѧ ünlüsüne dönüşmüştür.[200]

❖ **Genizsi Ünlüler**

Eski Bulgarcada sesli harfler, “n” ve “m” genizsi sessiz harfleri ile kelime sonunda, açık olmayan hecede ve bir sessiz harften önce kullanıldıklarında açık hece kuralı sebebiyle genizsi ünlülere (“en”, “in”, “im” → ѧ, “an”, “on”, “un”, “am”, “om”, “um” → ѫ) dönüşmüştür.[201]

Örneğin;

“Beş” anlamına gelen sözcük: penki (Litvanca) → пѧть (Eski Bulgarca)

“On” anlamına gelen sözcük: desimt (Litvanca) → дєсѧть (Eski Bulgarca)

“Kaz” anlamına gelen sözcük: gans (Eski Almanca) → гѫсь (Eski Bulgarca)

“Yol” anlamına gelen sözcük: pontis (Latince) → пѫть (Eski Bulgarca)

❖ **Ses Gruplarının Yer Değiştirmesi “or ol- er el”**

Protoslavca “or ol – er el” *(ор, ол, ер, ел)* kombinasyonları bir sesli harfin önünde bulunduklarında değişime uğramazlar. Ancak sessiz harflerin arasında konumlandıkları zaman “ra la – re le” *(ра, ла, ре, ле)* öbeklerine dönüşürler.[202]

Örneğin;

Proto-Slavca	молдъ	гордъ	бергъ	мелко
Eski Bulgarca	младъ	градъ	брѣгъ	млѣко

[200]Dietrich, *age*, s. 25.
[201]Dietrich, age, s. 26-27.
[202]Mirçev, *age*, s. 25.

Modern Bulgarca	млад	град	бряг	мляко
Türkçe Anlam	Genç	Şehir	Kıyı	Süt

❖ **Çift Sesliler**

Eski Slavcadaki "tj", "dj" kombinasyonlarının yerini alan "шт" ve "жд" ünsüz gruplarının varlığı Eski Bulgarcanın bahsedilen fonetik özelliklerden birini kapsamaktadır. Bu seslerin Bulgar diline özgü oldukları ve diğer Slav dillerine ait ünsüз grupların farklı sonuç verdikleri bilinmektedir.

Eski Slavca bir kelime olan *"svetja"*, Bulgarcada *"свѣшта"* (Eski Bulgarca); *"свещ"* (Çağdaş Bulgarca), Rusçada *"свеча"*, Sırpça-Hırvatçada *"свећа"*, Lehçede *"świeca"*, Çekçede *"svice"* olarak değişime uğramıştır. Eski Slavca *"medja"* kelimesi ise Bulgarcada *"междa"*, Rusçada *"межа"*, Sırpça-Hırvatçada *"меđа"*, Lehçede *"miedza"* ve Çekçede *"meze"* olarak kullanılmaktadır (Tablo 9).[203]

Tablo 9: Slav dillerinde çift sesliler.

Güney Slav Dilleri				
Eski Bulgarca	tj → št	свѣшта	dj → žd	mežda-medja
ModernBulgarca	tj → št	свещ	dj → žd	междa
Sırpça-Hırvatça	tj → ć	sveća	dj → đ	me~~đ~~a
Slovence	tj → č	sveča	dj → j	meja
Doğu Slav Dilleri				
Rusça	tj → č	свеча	dj → ž	межа

[203]Kutsarov, *age*, s. 35.

Tablo 9'un devamı…

Ukraynaca	tj →č	свича	dj → ž	межа
Belarusça	tj →č	свячка	dj → ž	мяжа
Batı Slav Dilleri				
Çekçe	tj → c	svice	dj → z	meze
Sorbca	tj → c	swéca	dj → z	mjeza
Lehçe	tj → c	świeca	dj → dz	miedza
Slovakça	tj → c	svieca	dj → dz	medza

Eski Bulgarca zaman içinde fonetik, morfolojik ve sözdizimsel değişikliklere uğramış ve gelişme göstermiştir. Eski Bulgarcada 11 sesli harf (ѧ, о, є, ъ, ь, и, оу, ы, ѣ, ѫ, ѩ) bulunmaktadır.[204] Süreç içinde bu sesli harflerden bazıları değişmiş, bazıları başka harflerle birleşmiş, bazıları ise yok olmuşlardır. "ь" ve "ъ" harflerinin sözcük sonlarında kullanımı kaldırılmış ve "и" harfine geçiş yaşanmıştır. "ѧ" (-yat) ünlüsü kaybolmuştur. Hint-Avrupa dillerinden Eski Bulgarcaya geçen çift sesli ünlüler tek sesli ünlülere dönüştürülmüştür.

❖ **Ünsüz Yumuşamaları**

Eski Bulgarcada ünsüz harfler alanında meydana gelen en karakteristik değişiklik ünsüz yumuşamalarıdır. Belirli koşullarda, belirli ünlü harflerle bir arada kullanıldıklarında "к", "г", "х" sessiz harflerinin "ч", "ж", "ш" sessiz harflerine

[204]Stoyanov, Stoyan, *Gramatika na Bılgarskiya Knijoven Ezik- Fonetika i Morfologiya*, 2. Baskı, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya, 1977, s. 21.

dönüştüğü *birinci ünsüz yumuşaması*; aynı üç ünsüz harfin "ц", "з", "с" ünsüzlerine dönüştüğü *ikinci ünsüz yumuşaması* ve başka şartlarla "к" ile "г" ünsüz harflerinin "ц" ile "з" harflerine dönüştüğü *üçüncü ünsüz yumuşaması* durumu ortaya çıkmıştır.[205]

Birinci ünsüz yumuşaması:

"к", "г", "х" ünsüz harfleri bir kelimenin son harfi konumundayken "є", "ь", "и", "ѧ" ve "ѧ" ünlü harfleriyle başlayan bir ek aldıklarında "ч", "ж", "ш" ünsüzlerine dönüşmüştür. Bu durum da birinci ünsüz yumuşaması olarak adlandırılmıştır.

Örneğin;

вλьк̲ь > вλьч̲е (kurt)

бѣг̲ати > бѣж̲ати (kıyı)

сλоух̲ъ > сλоуш̲ати (duymak)

İkinci ünsüz yumuşaması:

"к", "г", "х" ünsüz harfleri, "и" ve "ѣ" ünlü harflerinden sonra geldiklerinde "ц", "з", "с" harflerine dönüşmüştür. Bu yumuşamaya sebep olan "и" ve "ѣ" ünlüleri, Hint-Avrupa dillerinden Eski Bulgarcaya geçen "ai" ve "oi" ikil ünlülerinin tek ünlüye dönüştürülmüş biçimleridir. İkil ünlülerin tek ünlüye dönüştürülmesi sonucu ikinci ünsüz yumuşaması durumu yaşanmaktadır.[206]

Örneğin;

вλьк̲ь > вλьц̲и (kurt)

брѣг̲ъ > брѣз̲ѣ (kıyı)

грѣх̲ъ > грѣс̲є (günah)

[205]Comrie, Bernard, *The World's Major Languages*, Second Edition, Routledge, New York, 2009, s. 271.
[206]Mirçev, *age*, s. 31.

Üçüncü ünsüz yumuşaması:

İkinci ünsüz yumuşamasının devamı niteliğinde olan bu yumuşuma olayında da "к" ile "г" ünsüzleri, "и", "ъ" ve "ѧ" ünlü harflerinden sonra "ц" ile "з" ünsüz harflerine dönüşmektedir. Ancak oluşum koşullarının farklı olmasından dolayı üçüncü ünsüz yumuşaması olarak adlandırılmaktadır.

Örneğin;

овьк<u>а</u> > овьц<u>а</u> (koyun)

кънѣг<u>ъ</u> > кънѣз<u>и</u> (kral)

Eski Bulgarca döneminde dilin morfolojik özellikleri

Eski Bulgarcada isimler cins (eril, dişil, orta cins), sayı (tekil, çoğul, ikil), hal (durum) ve canlı-cansız nitelikleri altında incelenmiştir.

İsimlerde eril, dişil, orta cins durumu: Yalın durumda bulunan isimlerin son harflerine göre bir cins sıralaması yapılabilmektedir.

- ✓ Son harfi **"ъ"** olan isimler, eril cins *(градъ, врагъ, домъ)* olarak karşımıza çıkmaktadır.
- ✓ Son harfi **"ь"** olan eril cins isimler *(дьнь, ножь, голѫвь)* olduğu gibi dişil cins isimler *(кость, нощь)* de bulunmaktadır.
- ✓ Son harfi **"ъı"** olan dişil cins isimler *(любъı, црькъı, боукъı)* çoğunluktadır, ancak bu harfle biten iki eril cins isim de *(пламъı, камъı)* mevcuttur.
- ✓ Son harfi **"а", "и", "ни"** olan dişil cins isimler *(вода, рѫка, мати, дъщи, млънии)* olduğu gibi aynı şekilde eril isimler de *(юноша, краи, сѫдии)* görülmektedir.

- ✓ Son harfi **“о”**, **“є”**, **“ѧ”** olan isimler ise orta cins *(село, гнѣздо, полє, лицє, сѣмѧ)* olarak karşımıza çıkmaktadır.

İsimlerde sayı durumu:

Eski Bulgarca döneminde isimlerde üç sayı biçimi görülmektedir. Bunların arasında ‘ikil sayı’ biçimi özel bir durum oluşturmaktadır. İkil sayı Eski Bulgarcada çift olan nesneler, organlar ve insanlar için kullanılmıştır.[207] Orta Bulgarca döneminde ikil sayı kullanımı terk edilmiştir, Modern Bulgarca döneminde ise özellikle organ isimlerinin çoğul biçimlerinde ikil sayının kalıntıları görülmektedir.

Örneğin;

крака → ayaklar

крилє → kanatlar

очи → gözler

уши → kulaklar

İsimlerde ve zamirlerde hal çekimleri:

Eski Bulgarcada isim sisteminde yalın hal *(именителен)*, belirtme hali *(винителен)*, tamlayan hali *(родителен)*, kalma-yer hali *(местен)*, yönelme hali *(дателен)*, araç hali *(творителен)* ve seslenme *(звателен)* hali olmak üzere yedi durum bulunmaktadır. Aynı şekilde Eski Bulgarcada zamir sisteminde de hal çekimleri mevcuttur. Durum alma yapılarına göre gelişmiş isim çekimleri ve fiillerin mastar ekli biçimlerinin varlığı 11. yüzyıla kadar Eski Bulgarcanın morfolojik özellikleri arasında yer almaktadır.[208] Daha sonraki dönemlerde isimlerin ve zamirlerin hal çekimlerinin kullanımı bırakılmıştır.

[207]Mirçev, *age*, s. 34.
[208]Dietrich, *age*, s. 29-37. Mevsim, *agm*, s. 116. Micheva, *agm*, s. 5.

Eski Bulgarcanın önemli bir özelliği olan ismin hal çekimlerini daha açık bir şekilde aktarabilmek için çeşitli eril, dişil ve orta cins isimlerin çekimli halleri tablolarla gösterilmiştir. Eril cins isimlerin hal çekimleri Tablo 10'da sıralanmıştır.

Tablo 10: Eski Bulgarcada eril cins isim çekimleri.[209]

Sayı	**Durum**	**Kelimeler (Eril)**			
		Şehir *(град)*	*İnsan* *(човек)*	*Erkek* *(мъж)*	*Baba* *(отец)*
Tekil	*YH*	градъ	оловѣкъ	мѫжь	отьць
	BD	градъ	оловѣка	мѫжа	отьца
	TD	града	оловѣка	мѫжа	отьца
	KD	градѣ	оловѣцѣ	мѫжи	отьци
	YD	градоу	оловѣкоу -ови	мѫжоу -еви	отьцоу -еви
	AD	градомь	оловѣкомь	мѫжемь	отьцемь
	SD	градє	оловѣ҆є	мѫжоу	отьѵє
İkil	*YH-BD*	града	оловѣка	мѫжа	отьца
	TD-KD	градоу	оловѣкоу	мѫжоу	отьцоу
	YD-AD	градома	оловѣкома	мѫжема	отьцема

[209]Lunt, *age*, s. 58.

Tablo 10'un devamı..

Çoğul	*YH*	ГРАДИ	УЛОВѢЦИ	МѪЖИ	ОТЬЦИ
	BD	ГРАДЪІ	УЛОВѢКЪІ	МѪЖѦ	ОТЬЦѦ
	TD	ГРАДЪ	УЛОВѢКЪ	МѪЖЬ	ОТЬЦЬ
	KD	ГРАДѢХЪ	УЛОВѢЦѢХЪ	МѪЖИХЪ	ОТЬЦИХЪ
	YD	ГРАДѢМЪ	УЛОВѢЦѢМЪ	МѪЖИМЪ	ОТЬЦИМЪ
	AD	ГРАДЪІ	УЛОВѢКЪІ	МѪЖИ	ОТЬЦИ
YH: Yalın hal, **BD:** Belirtme durumu, **TD:** Tamlayan durumu, **KD:** Kalma durumu, **YD:** Yönelme durumu, **AD:** Araç durumu, **SD:** Seslenme durumu.					

Dişil cins isimlerde hal çekimleri ayrıntılı olarak Tablo 11'de örneklendirilmiştir.

Tablo 11: Eski Bulgarcada dişil cins isim çekimleri.[210]

Sayı	**Durum**	**Kelimeler (Dişil)**			
		Kadın *(жена)*	*El* *(ръка)*	*Ruh* *(душа)*	*Yargı* *(съд)*
Tekil	*YH*	ЖЄНА	РѪКА	ДѹША	СѪДЬИ
	BD	ЖЄНѪ	РѪКѪ	ДѹШѪ	СѪДЬІѪ

[210]Lunt, *age*, s. 59.

Tablo 11'in devamı..

Tekil	*TD*	женъı	рѫкъı	дoушѧ	сѫдьѧ
	KD-YD	женѣ	рѫцѣ	дoуши	сѫдьи
	AD	женоиѫ	рѫкоиѫ	дoушеиѫ	сѫдьеиѫ
	SD	жено	рѫко	дoуше	сѫдье
İkil	*YH-BD*	женѣ	рѫцѣ	дoуши	сѫдьи
	TD-KD	женоу	рѫкоу	дoушоу	сѫдью
	YD-AD	женама	рѫкама	дoушама	сѫдьıама
Çoğul	*YH-BD*	женъı	рѫкъı	дoушѧ	сѫдьѧ
	TD	женъ	рѫкъ	дoушь	сѫдьи
	KD	женахъ	рѫкахъ	дoушахъ	сѫдьıахъ
	YD	женамъ	рѫкамъ	дoушамъ	сѫдьıамъ
	AD	женами	рѫками	дoушами	сѫдьıами
YH: Yalın hal, **BD:** Belirtme durumu, **TD:** Tamlayan durumu, **KD:** Kalma durumu, **YD:** Yönelme durumu, **AD:** Araç durumu, **SD:** Seslenme durumu.					

Son olarak Eski Bulgarca döneminde orta cins isimlerde hal çekimleri Tablo 12'de gösterildiği gibi kullanılmaktadır.

Tablo 12: Eski Bulgarcada orta cins isim çekimleri.[211]

Sayı	**Durum**	**Kelimeler (Orta cins)**		
		Yer *(място)*	*Kalp* *(сърце)*	*İşaret* *(знамение)*
Tekil	*YH-BD*	мѣсто	срьдьце	знаменье -ие
	TD	мѣста	срьдьца	знаменьа -иа
	KD	мѣстѣ	срьдьци	знаменьи -ии
	YD	мѣсту	срьдьцу	знаменью -ию
	AD	мѣстомь	срьдьцемь	знаменьемь -иемь
İkil	*YH-BD*	мѣстѣ	срьдьци	знаменьи -ии
	TD-KD	мѣсту	срьдьцу	знаменью -ию
	YD-AD	мѣстома	срьдьцема	знаменьема -иема
Çoğul	*YH-BD*	мѣста	срьдьца	знаменьа -иа
	TD	мѣстъ	срьдьць	знаменьи -ии
	KD	мѣстѣхъ	срьдьцихъ	знаменьихъ -иихъ
	YD	мѣстомъ	срьдьцемъ	знаменьемъ -иемъ
	AD	мѣсты	срьдьци	знаменьи -ии

YH: Yalın hal, **BD:** Belirtme durumu, **TD:** Tamlayan durumu, **KD:** Kalma durumu, **YD:** Yönelme durumu, **AD:** Araç durumu.

[211]Lunt, *age*, s. 58.

Eski Bulgarcada fiil sistemi:

Eski Bulgarca dönemi fiil sisteminde fiil zamanlarını ifade etmek için basit ve birleşik olmak üzere iki temel şahıs formu kategorisi bulunmaktadır. Şimdiki zaman *(сегашно време)*, geçmiş bitmemiş zaman *(минало несвършено време)* ve geçmiş bitmiş zaman *(минало свършено време)* basit; gelecek zaman *(бъдеще време)* ise birleşik kategoride yer almaktadır.

Eski Bulgarca fiillerinde bitmişlik ve bitmemişlik durumunun yanı sıra tekil *(единствено число)*, çoğul *(множествено число)* ve ikil *(двойиствено число)* şahıs formları bulunmaktadır.[212]

Haber kipi *(изявително наклонение)*, emir kipi *(повелително наклонение)* ve şart kipi *(условно наклонение)* olmak üzere üç kip bulunmaktadır. Etken *(активен залог)* ve edilgen *(пасивен залог)* olarak da iki çatı biçimi yer almaktadır. Eski Bulgarca fiil çatısında da dönüşlü zamir, edilgen ortaç ve yardımcı fiiller aracılığıyla ifade edilen eski edilgen çatı biçimleri kaybolmuştur.[213]

Son olarak Eski Bulgarca fiil sisteminde mastar eklerinin varlığı önemli bir özellik olarak yansımıştır. Ancak dilin sonraki dönemlerde kullanımı bırakılmış ve mastar anlamı farklı şekillerde verilmeye başlanmıştır.

9.-11. yüzyıllar arasını kapsayan Eski Bulgarca dönemine ait dilin temel özelliklerinin sentetik bir yapısı olduğu ve tarihsel gelişimin sonraki evrelerinde bu yapının analitiğe dönüştüğü gözlemlenmektedir.

[212]Mirçev, *age*, s. 66-67.
[213]Dietrich, *age*, s. 81.

Eski Bulgarca El Yazmaları

Konstantin-Kiril ve Metodiy kardeşlerin Moravya misyonu hazırlıkları döneminde oluşturdukları çeviri, eğitim ve kilise faaliyetlerinin günümüze ulaşan bir el yazması bulunmamaktadır. Konstantin-Kiril ve Metodiy'in orijinal eserleri korunamamıştır. Eski Bulgarca el yazmalarının hepsi 10. ve 11. yüzyıldan kalmadır. Eski Bulgarca bir kilise dili olarak kabul edildiği için anıtların kopyalanması sürecince çeşitli değişiklikler yapılmış, çeşitli lehçeler saptanmıştır. Ancak günümüze kadar ulaşan el yazmaları misyoner kardeşlerin dil niteliklerini oldukça açık bir şekilde yansıtmaktadır.

Eski Bulgarca el yazmalarının yazılış tarihleri kesin olarak bilinmemektedir. Bu sebeple kronolojik sıraya göre değil yazıldıkları alfabeye göre düzenlenmişlerdir. Glagolitik alfabe ile yazılmış el yazmaları sayıca daha fazladır. Bu el yazmalarının çoğu da Batı Bulgar bölgelerinde (Makedonya), batı Bulgar lehçeleriyle oluşturulmuştur. Kiril alfabesi kullanılarak yazılan el yazmaları ise sayıca daha azdır ve Doğu Bulgar bölgelerinin dil özelliklerini taşımaktadırlar.[214]

Glagolitik Alfabe ile Yazılmış El Yazmaları

Zograf İncili (Зографско евангелие): Dört İncil metnini içermektedir. Onuncu yüzyılın sonunda Makedonya'da yazılmıştır. 1860 yılına kadar adını aldığı Aynoroz'daki Bulgar Zograf Manastırı bünyesinde bulunmuştur. Daha sonra St. Petersburg'da bir kütüphanede muhafaza edildiği bilinmektedir. Bazı kaynaklarda 304, bazılarında ise 271 sayfadan oluştuğu öne sürülmektedir. On ikinci yüzyılda daha yeni bir Glagolitik alfabeyle yazılmış 17 sayfa, orijinalin kayıp kısımlarını doldurmak için el yazmasına eklenmiştir. Daha sonraları bu eklenen sayfaların bir palimpsesti temsil ettiği anlaşılmıştır.

[214]Mirçev, *age*, s. 10.

Maria (Meryem) İncili (Марийнско евангелие): Dört İncil metnini içermektedir. Athos Dağı'nda bir Yunan manastırında bulunmuştur. 1883 yılında W. Jagic tarafından "Meryem'in Dört İncili" adıyla yayınlanmıştır. 1845 yılında Rus bilim insanı V. Grigorovich tarafından Rusya'ya götürülmüştür. 173 sayfadan oluştuğu bilinmektedir.

Asemaniy İncili (Асеманиево евангелие): El yazması adını oryantalist bilim insanı J. Asemeni'den almıştır. Asemani bu incili bir Kudüs manastırında bulmuş ve Roma'daki Vatikan Kütüphanesi'ne götürmüştür. Ohri Eski Bulgar Edebiyat Okulu'nun bulunduğu bölgede yazıldığı öne sürülmektedir. Asemaniy İncili, ibadet sırasında okundukları sırayla birbirlerini takip eden seçmeli metinler içermektedir. Aynı zamanda içerisinde Kliment Ohridski'nin ölüm yılının yazdığı bir ay takvimi bulunmaktadır.

1929 yılında Çek bilim insanları J. Weiss ve I. Kurz tarafından 'Evangeliarium Assemani' başlığı altında yayınlanmıştır.

Sina Dua Kitabı (Синайски Молитвеник): Sina Dağı'nda bir manastırda bulunmaktadır. Zamanında daha fazla sayfadan oluştuğu düşünülmekte ancak günümüzde 106 sayfa içerdiği bilinmektedir. Kilise ayinlerinde yapılan dualar ve buyruklar içermektedir.

1941 yılında Sloven bilim insanı R. Nachtigal tarafından "Euchologium Sinaiticum" başlığıyla el yazmasının son ve en iyi baskısı yayınlanmıştır.

Sina Zeburu (Синайски псалтир): Sina Dua Kitabı'nın da bulunduğu Sina Dağı'ndaki aynı manastırda yer almaktadır. Sözcük özellikleri incelendiğinde orijinal Konstantin-Kiril ve Metodiy çevirilerine oldukça yakın olduğu öne sürülmektedir.

1922 yılında Rus bilim insanı S. Severyanov tarafından "Синайская псалтырь" başlığıyla yayınlanan baskısında ayrıntılı bir Bulgarca-Yunanca sözlük de bulunmaktadır.

Klotz Derlemesi (Клоцов сборник): Avusturyalı Kont Klotz'un adını almıştır. Kilise vaazlarından alıntılar içeren 14 sayfadan oluşmaktadır. Bazı kısımları Trento (İtalya) şehrinin kütüphanesinde ve Innsburg şehrindeki bir müzede saklanmaktadır.

1959 yılında Prag'da "Clozianus" başlığıyla Çek bilim insanı A. Dostal tarafından en yeni baskısı yayınlanmıştır.

Kiril Alfabesiyle Yazılmış El Yazmaları

Sava Kitabı (Савина книга): El yazmasının yazarı Papa Sava'dır. Seçmeli İncil metinleri içermektedir. Doğu Bulgaristan'a yazılmıştır ve doğu Bulgar dili özelliklerini bulundurmaktadır. 129 sayfadan oluştuğu bilinmektedir. Moskova Tarih Müzesi'nde tutulmaktadır.

1903 yılında Rus bilim insanı V. Shchepkin tarafından "Савина Книга" başlığıyla yayınlanmıştır.

Suprasıl El Yazması (Супрасълски ръкопис): El yazması adını bulunduğu Bialystok (Polonya) yakınlarındaki Suprasl Manastırı'ndan almaktadır. Doğu Bulgaristan'da yazıldığı ve en hacimli Eski Bulgarca el yazması olduğu öne sürülmektedir. Aziz yaşam öyküleri ve öğretici kelimeler içermektedir.

1904 yılında Rus bilim insanı V. Shchepkin tarafından "Супраслъская ръкописъ" başlığıyla yayınlanmıştır.

Enina Dua Kitabı (Енински апостол): On birinci yüzyıldan kalma bir el yazmasıdır. Bulgaristan Kazanlık köyü Enina'da bulunmuştur. Seçilmiş havariden alıntılar, ayin şarkıları, takvim verileri ve kilise ayinleri için buyruklar içermektedir.

1965 yılında Sofya'da Bulgar bilim insanları K. Mirçev ve H. Kodov tarafından "Енински апостол, старобългарски паметник от XI в." başlığı altında yayınlanmıştır.

Kiril alfabesiyle yazılmış Eski Bulgarca yazıt anıtlar da bulunmaktadır. Yakın geçmişte Çar Samuil'in 993 yılında ebeveynleri ve kardeşlerinin mezarlarına yerleştirdiği mezar taşı metinleri, Kiril harfleri kullanılmış en eski Bulgar yazıt *(Samuil Yazıtı)* olarak kabul ediliyordu. Ancak Dobruca'da 943 yılına ait Kiril alfabesiyle yazılmış küçük bir yazıt keşfedilmiştir. Daha sonra Preslav çevresindeki kazılar sırasında, 972 yılından daha eski olmayan, oldukça hacimli başka bir mezar taşı yazıtı bulunmuştur. Bu yazıtın Çar Simeon ve Çar Petır döneminde yüksek rütbeli bir kişi olan Mostich'in mezar taşına ait olduğu anlaşılmıştır.

1956 yılında ise Çar Samuil'in torunu Çar İvan Vladislav'a ait (1015-1016) anıtsal bir yazıt ortaya çıkarılmıştır. Böylelikle Kiril alfabesiyle yazılmış Eski Bulgar yazıtlarına bir yenisi eklenmiştir. 1970 yılında *"Bulgar Hükümdar İvan Vladislav'ın Bitolya Yazıtı"* adıyla yayınlanmıştır.[215]

3.3. Orta Bulgarca Dönemi (12.-14. yüzyıl)

I. Bulgar Devleti 1186 yılında Bizans egemenliğinden kurtulmuş ve II. Bulgar Devleti olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. II. Bulgar Devleti yaklaşık iki yüzyıl hüküm sürdükten sonra 1396 yılında Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girmiştir. Orta Bulgarca dönemi de bu zaman dilimini kapsamaktadır.[216]

Orta Bulgarca döneminde dil, sentetiklikten analitikliğe dönüşüm sağlayan önemli değişikliklere uğramıştır. Bu özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- ✓ İsimlerin çekim sistemi yok olmuştur.
- ✓ İsmin halleri çeşitli ön edatlar kullanılarak ifade edilmeye başlanmıştır.
- ✓ Sıfatların derecelerini göstermek için kullanılan sentetik formların yerini *"по-"* (daha) ve *"най-"* (en) parçacıkları gibi analitik araçlar almıştır.

[215]Mirçev, *age,* s. 11-13.
[216]Mevsim, *agm,* s. 114.

- ✓ Eski Bulgarca döneminde isim ve fiillerde kullanılan ikil sayı kaybolmuştur.
- ✓ Eski Bulgarcada fiillerin mastar eklerinin varlığı söz konusudur ancak Orta Bulgarca döneminde bu mastar ekleri *"да"* ("да + fiil" şimdiki zaman tekil şahıs çekimi) sözcüğüyle değiştirilmiştir.

  "*Обичам* ***да ходя*** *по улиците на града"* (Şehrin sokaklarında ***yürümeyi*** seviyorum) cümlesi mastar eklerinin bu dönemdeki yeni kullanımına bir örnektir.
- ✓ Şimdiki zaman etken ve edilgen ortaç ile geçmiş zaman etken ortaç, birinci tekil şahıslarda Orta Bulgarca döneminde kaldırılmıştır.
- ✓ Eski Bulgarcadaki *"иже"*, *"уже"* ve *"же"* nispet zamirlerinin *"който"*, *"която"* ve *"което"* ile değiştirilmesi de Orta Bulgarca döneminde yaşanmıştır.
- ✓ Seslerin fonetik değişiklikleri ve edatların kullanımının artması da bu dönemde görülen değişiklikler arasında yer almaktadır.

Orta Bulgarcanın tarihsel gelişimi komşu dillerden etkilenme gibi dil dışı faktörlerin ve dil içi düzenlemelerin kombinasyonu sonucu yeni bir nitelikli görünüm kazanmıştır. Orta Bulgarca döneminde konuşma dilinde yapılan büyük değişiklikler edebi eserlere de yansımıştır. Tırnovo'da özel bir edebi dil yaratılmış ve Ortodoks Hıristiyan dünyasında yüzyıllar boyunca yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak ayin kitaplarında yer alan isim ve ortaçların karşılaştırma derecelerinin ve çekimlerinin sentetik biçimleri korunmuştur.

Orta Bulgarca dönemi dilin yapısında en önemli değişiklik ve gelişimini gerçekleştirerek 14. yüzyılın sonunda II. Bulgar Devleti'nin Osmanlı egemenliğine girmesiyle sona ermiştir.[217]

[217]Micheva, *agm*, s. 6-8.

3.4. Yeni (Çağdaş, Modern) Bulgarca Dönemi

Modern Bulgarca dönemi; 15. yüzyıldan günümüze kadar devam eden zaman dilimini kapsamaktadır. Bu dönemin tarihsel gelişim sürecinin incelenmesinde farklı görüşler bulunmaktadır. Süleymanoğlu, Modern Bulgarca döneminin tarihsel gelişim sürecinin başlıca üç evreden oluştuğunu[218]; Mevsim, bu süreçte iki evre üzerinde durulduğunu[219]; Micheva ise dilin yapısında çok önemli değişikler yaşanmadığı için altı yüzyılı aşkın bu zaman diliminin bir dönemde birleştiğini[220] savunmaktadır. Ancak Micheva, Bulgar edebi dilinin gelişimini Bulgaristan'ın Osmanlı egemenliği altına girdiği 1396 yılından 1878 yılına kadar olan zaman diliminde üç döneme ayırmıştır. Buna göre ilk dönem; Bulgar konuşma dilinden oldukça farklı olan ve sentetik özelliklere sahip 15.-17. yüzyıl geleneksel Bulgar edebi dili dönemidir. İkinci dönem; Bulgar konuşma diliyle doğrudan ilgili olan ve analitik özelliklere sahip Rönesans (Uyanış Çağı) öncesi 17.-18. yüzyıl Modern Bulgar edebi dili dönemidir. Üçüncü dönem ise; Modern Bulgar konuşma dili temel alınarak inşa edilen ve 18.-19. yüzyıldan itibaren canlanan edebi dil dönemidir.[221]

Modern Bulgarca döneminin gelişim sürecinde başlıca üç evreden bahseden Süleymanoğlu bu evreleri 19. yüzyıl başlarından Bulgar Prensliği'nin kurulduğu zamana kadar olan süreyi kapsayan birinci dönem; Bulgar Prensliği'nin ortaya çıkmasından II. Dünya Savaşı sonuna kadar olan ikinci dönem ve II. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar devam eden üçüncü dönem şeklinde açıklamıştır.[222]

Orta Bulgarca döneminde Tırnovo'da olduğu gibi Modern Bulgarca döneminde de 15. ve 16. yüzyıllarda edebi faaliyetlerin sürdürülmesi için Vratsa, Vidin, Loveç ve

[218]Süleymanoğlu Yenisoy ve Süleymanoğlu, *age,* s. 17.
[219]Mevsim, *agm*, s. 114.
[220]Micheva, *agm*, s. 8.
[221]Micheva, *agm*, s. 12.
[222]Süleymanoğlu Yenisoy ve Süleymanoğlu, *age,* s. 17-18.

Sofya'da kültür merkezleri kurulmuştur. 17. yüzyılda Rus ortamında revize edilen Kilise Slavcası (Eski Bulgarca) dilinde yazılmış eserler Bulgar topraklarına girmiş ve Bulgar edebi dilinin oluşumuna katkı sağlamışlardır. Bulgar konuşma dilinin tarihi için önemli kaynaklar oluşturan damaskinler de 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Modern Bulgarcanın morfolojik ve sözdizimsel özellikleriyle yazıldıkları gözlemlenmiştir.[223]

Modern Bulgarca döneminde dil analitik özelliklerini korumuş, 1945 yılında meydana gelen reforma kadar az derecede değişikliğe uğramıştır. Zamirlerin yönelme (datif) biçimleri 20. yüzyılın ortalarında kaldırılmış, *"на"* edatıyla kullanılan biçimler ortaya çıkmıştır (Tablo 13). Kişi zamirlerinde kısa ve uzun biçimlerin bir arada kullanılmaya başlanması da (*мене ме, на мене ми, него го, нея я* gibi) Modern Bulgarcanın ayırt edici bir özelliği olarak karşımıza çıkmıştır. Gelecek zaman pozitif biçimleri değişime uğramıştır ancak negatif biçimleri (*недей игра, недей спа* gibi) belli şartlarda kullanılmaya devam etmiştir.[224]

Tablo 13: Modern Bulgarcada zamirlerin yönelme biçimi değişikliği.[224]

кому →	***на кого***	*някому*→	***някого***	*никому*→	***на никого***
всекиму→	***всеки***	*нему* →	***на него***	*ней* →	***на нея***
нам →	***на нас***	вам →	***на вас***	*тям* →	***на тях***

Modern Bulgar dilinde isimlerin ve zamirlerin cümledeki diğer kelimelerle sözdizimsel ilişkileri, farklı edatlar ve ortak bir durum biçimi aracılığıyla ifade edilmektedir. Başka bir deyişle Eski Bulgarcada var olan yedi durum formu ortadan kalkmıştır. Modern Bulgarcada zamirlerde sadece belirtme hali *(винителен)* ve yönelme

[223]Micheva, *agm*, s. 11-14.
[224]Micheva, *agm*, s. 9.

hali *(дателен)* olmak üzere iki durum bulunmaktadır. Modern Bulgarcanın analitiğinin en belirgin özelliği tam belirtme takılarının varlığıdır. Bu takılar Eski Bulgarca "*тъ*", "*та*" ve "*то*" işaret zamirlerinden geliştirilmiştir. İsimden sonra zayıf bir konumda bulunan bu zamirler zamanla işaret işlevlerini kaybetmiş ve isimlerle birleşmişlerdir (örneğin; *път тъ >пътят, жена та> жената*). Geçmiş bitmiş *(минало свършено време)* ve bitmemiş zaman *(минало несвършено време)* biçimlerinin korunması, anlatıcı tarafından gerçekleştirilmemiş veya gözlemlenmemiş eylemleri ifade etmek için kullanılan biçimin *(преизказно наклонение)* olması, *"ще"* parçacığıyla fiilin şimdiki zaman formu kullanılarak gelecek zamanın ifade edilmesi Modern Bulgar dilinin analitik gelişmelerindendir.[225]

Modern Bulgarca 19. yüzyılın başlarına kadar Kilise Slavcasının etkisi altında kalmıştır. Bu dönemde Modern Bulgarca ile kaleme alınmış olan Paisiy Hilendarski'nin "Slav-Bulgar Tarihi" (1762) ve Sofroniy Vraçanski'nin "Osmanlı'da Bir Papaz" (1804) adlı eserleri Kilise Slavcasının yoğun kullanımından dolayı halkın anlamakta zorlandığı yapıtlar olarak ortaya çıkmışlardır.[226] Ancak Bulgar Rönesansı olarak bilinen Uyanış Çağı edebiyatının başlangıcı olarak Hilendarski'nin eserinin kabul edilmesi ve Vraçanski'nin kitabının ilk otobiyografi özelliği taşıması iki eserin de Bulgar edebiyatı için büyük önem taşıdığını göstermektedir.[227]

Bu dönemde Konstantin-Kiril ve Metodiy'in yarattıkları alfabenin ve çevirdikleri kitapların dilinin Eski Bulgarca olduğu kanıtlandığı için bazı yazarlar dilde eskiye dönme isteği duymuştur.[228] Uyanış çağı yazarları milli dilin temeline Kilise Slavcasının konulması gerektiğini savunmuştur. Böylelikle değişik görüşleri savunan çeşitli yazarların oluşturduğu dil ekolleri ortaya çıkmıştır. Eserlerinde Kilise Slavcası ve Orta

[225]Beynova, Mariya, *Bılgarskata Gramatika za Vseki*, Skorpio, Sofya, 2012, s. 16-17.
[226]Süleymanoğlu Yenisoy ve Süleymanoğlu, *age*, s. 17.
[227]Ergenç, Leman, *Bulgar Edebiyat Tarihi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1996, s. 14-15.
[228]Mevsim, *agm*, s.115.

Bulgarca edebi dilini teorik ve pratik olarak savunan Konstantin Fotinov, Hristaki Pavloviç, Georgi Stoykov Rakovski gibi yazarlar ***Slavcı Ekol***'ün temsilcileri olmuştur.[229]

1835 yılında Modern Bulgar dilinin ilk gramer kitabını yazan, Doğu ve Batı Bulgar lehçelerini birleştirmeye çalışan, konuşma dilinin temel alınarak Kilise Slavcasının sözcükleriyle harmanlanması gerektiğini savunan Neofit Rilski, ***Slav-Bulgar Ekolü***'nün önemli temsilcilerinden olmuştur.[230]

Petır Beron, Vasil Aprilov, İvan Bogorov, Nayden Gerov gibi yazarlar ise edebi dilin yaşayan Bulgar lehçelerinin ve konuşma dilinin temelinde oluşturulması gerektiğini savunmuş ve ***Yeni Bulgarca Ekolü***'nü ortaya çıkarmıştır.

19. yüzyılın ortalarında edebi Bulgar dili ile konuşma dili kalıcı olarak birleştirilmiş ve ekoller arasındaki tartışmalar kısmen sona ermiştir. Ancak yazı dilinin hangi lehçe temelinde inşa edilmesi gerektiği hakkında fikir ayrılıkları doğmuştur. 1878 yılında Modern Bulgarcanın resmi olarak Kuzeydoğu lehçesi temelinde geliştirilmesi yönünde karar alınmıştır.[231] Doğu ve Batı lehçelerine ayrılma düşüncesi, "geniş e" olarak bilinen *-yat* sesini veren harfin varlığına ve kullanımına dayanmaktadır.[232]

Büyük Petro'nun medeni yazısı olarak bilinen Kiril alfabesinin Rus versiyonu, 18. yüzyılın sonunda Rusya'dan gelen basılı kitapların etkisiyle Bulgarca yazmaya uyarlanmıştır. 19. yüzyılda bu alfabenin 28 ile 44 harf içeren bir dizi versiyonu kullanılmıştır. 1870'li yıllarda Marin Drinov 32 harf içeren bir alfabe önermiş ve bu uyarlama da yaygın şekilde kullanılmıştır.[233] 1945 yılında ise bir imla reformu

[229]Micheva, *agm*, s. 15. Mevsim, *agm*, s. 115.
[230]Trencsényi, Balazs ve Kopecék, Michal, *Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe (1770-1945): Late Enlightenment Emergence of the Modern "National Idea"*, Central European University Press, Budapeşte-New York, 2006, s. 248. The Encyclopaedia Britannica; (1910) A Dictionary of Arts, Sciences, Literatureand General Information. IV (Bisharinto Calgary), 11th ed., *"Bulgaria"* Cambridge, England: At the University Press, 2018-via Internet Archive. s. 786.
[231]Micheva, *agm*, s. 16-17.
[232]Nicolova, *age*, s. 26.
[233]Omniglot, The Online Encyclopedia of Writing Systems&Languages, *"Bulgarian"*.

gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeye göre alfabeden bazı harfler "yat" *(Ѣ ѣ)* ve "yus" *(Ѫ ѫ)* çıkartılmış, yazıda basitleştirilme yoluna gidilmiş ve dil normları buna göre güncellenmiştir.[234] Bu reform sonrası modern Bulgar alfabesi 30 harf içermektedir ve günümüzde halen bu versiyon kullanılmaktadır (Tablo 14).

Eski Bulgar alfabesinde 11 ünlü harf (ѧ, о, є, ъ, ь, и, оу, ы, ѣ, ѫ, ѧ) bulunurken modern Bulgar alfabesinde 6 ünlü harf (а, е, и, о, у, ъ) bulunmaktadır. Belirli ünsüzlerden sonra yazıldıklarında ünsüz harfin ince okunmasını sağlayan "я" ve "ю" harfleri iki fonem grubunu temsil etmektedir. "Щ" harfi iki sesbirimi (ş ve t) içermektedir. Birleşik ünsüzler olan "дж" ve "дз" kural olarak bir fonemi temsil etmektedir. Kendinden önce gelen sessiz harflerin ince okunmasını sağlayan "ъ" harfinin fonetik değeri bulunmamaktadır.[235] Modern Bulgarcanın fonetik sisteminde bulunan "damaksıl ve damaksıl olmayan" ile "ötümlü ve ötümsüz" harfler en önemli karşıtlıklardır.

Tablo 14: Modern Bulgar Alfabesi.[236]

Matbaa Yazısı		**El Yazısı**		**Türkçe**
А	а	*𝒜*	*𝒶*	a
Б	б	*ℬ*	*𝒷*	b
В	в	*𝒱*	*𝓋*	v
Г	г	*𝒯*	*𝓇*	g
Д	д	*𝒟*	*𝒹*	d

[234]Süleymanoğlu Yenisoy ve Süleymanoğlu, *age*, s. 18. Mevsim, *agm*, s. 119. Sussex ve Cubberley, age, s.68.
[235]Osenova, Petya, Bulgarian. In: *Revue belge de philologie et d'histoire*, tome 88, fasc. 3, Langues et littératuresmodernes, 2010, s. 645.
[236]Süleymanoğlu Yenisoy ve Süleymanoğlu, *age,* s. 23.

Tablo 14'ün devamı…

Е	е	*Е*	*е*	e
Ж	ж	*Ж*	*ж*	j
З	з	*З*	*з*	z
И	и	*И*	*и*	i
Й	й	*Й*	*й*	y
К	к	*К*	*к*	k
Л	л	*Л*	*л*	l
М	м	*М*	*м*	m
Н	н	*Н*	*н*	n
О	о	*О*	*о*	o
П	п	*П*	*п*	p
Р	р	*Р*	*р*	r
С	с	*С*	*с*	s
Т	т	*Т*	*т*	t
У	у	*У*	*у*	u
Ф	ф	*Ф*	*ф*	f

Tablo 14'ün devamı…

Х	х	𝒳	𝓍	h
Ц	ц	𝒸,	𝓌,	ts
Ч	ч	𝒸	𝓌	ç
Ш	ш	𝒸𝓊	𝓌	ş
Щ	щ	𝒸𝓊,	𝓌,	şt
Ъ	ъ	𝒷	ъ	ı
Ь	ь	-	ъ	-
Ю	ю	𝒥𝒪	𝓊	yu
Я	я	𝒴	𝓎	ya

Modern Bulgarcanın zaman sistemi, diğer Slav dillerinin ve Eski Bulgarca döneminin aksine çok zengindir:

- ✓ Eski Bulgarca dönemi fiil sisteminde dört zaman bulunurken Modern Bulgarca dönemi fiil sistemi dokuz zaman içermektedir.
  - Şimdiki zaman *(сегашно време)*
  - Geçmiş -bitmiş- zaman *(минало свършено време)*
  - Geçmiş -bitmemiş- zaman *(минало несвършено време)*
  - Belgisiz geçmiş zaman *(минало неопределено време)*
  - Geçmişte önceki zaman *(минало предварително време)*

- Gelecek zaman *(бъдеще време)*
- Gelecekte önceki zaman *(бъдеще предварително време)*
- Geçmişte gelecek zaman *(бъдеще време в миналото)*
- Geçmişte önceki gelecek zaman *(бъдеще предварително в миналото)*.

✓ Eski Bulgarca döneminde fiiller üç kip altında toplanırken Modern Bulgarca döneminde haber *(изявително наклонение)*, rivayet *(преизказно наклонение)*, emir *(повелително наклонение)* ve şart *(условно наклонение)* kipleri olmak üzere dört kip bulunmaktadır.

✓ Modern Bulgarca fiil sisteminde etken *(действителен залог)*, edilgen *(страдателен залог)* ve dönüşlü *(възвратен залог)* biçimlerinde üç çatı bulunmaktadır.

✓ Eski Bulgarca döneminde fiillerde tekil, ikil ve çoğul şahıs bulunurken Modern Bulgarcada sadece tekil *(единствено число)* ve çoğul *(множествено число)* şahıs mevcuttur.

✓ Diğer Slav dillerine benzer şekilde, Bulgarca da fiilin türü kategorisine sahiptir. Buna göre fiillerin çoğu sürekli *(несвършен)* ve süreksiz *(свършен)* çiftler oluşturmaktadır.[237]

Modern Bulgar dilinde; isim *(съществително име)*, sıfat *(прилагателно име)*, sayı *(числително име)*, zamir *(местоимение)*, fiil *(глагол)*, zarf *(наречие)*, edat *(предлог)*, bağlaç *(съюз)*, bölümcük *(частица)* ve ünlem *(междуметие)* olmak üzere 10 sözcük türü bulunmaktadır. Bu sözcük türleri çeşitli özelliklerine göre sınıflandırılmaktadır (Tablo 15).[238]

[237]Süleymanoğlu Yenisoy ve Süleymanoğlu, age, s. 73-96.
[238]Beynova, *age*, s. 22. Petrova, Stefka, *Bılgarska Gramatika Osnovni Pravila*, Skyprint, Sofya, 2009, s. 3-49.

Tablo 15: Bulgar dilinde sözcük türlerinin sınıflandırılması.[239]

<table>
<tr><th>Морфологична Класификация
(Biçimbilimsel Sınıflandırma)</th><th>Семантична-Граматична Класификация
(Anlamsal-Dilbilgisel Sınıflandırma)</th><th>Синтактична класификация
(Sözdizimsel Sınıflandırma)</th></tr>
<tr><td rowspan="5">Изменяеми Думи
(Biçimsel olarak değişken sözcükler)</td><td>Съществително име (İsim)</td><td rowspan="5">СамостойниДуми
(Cümle içinde kendi başına fonksiyonu olan sözcükler)</td></tr>
<tr><td>Прилагателно име (Sıfat)</td></tr>
<tr><td>Числително име (Sayı)</td></tr>
<tr><td>Местоимение (Zamir)</td></tr>
<tr><td>Глагол (Fiil)</td></tr>
<tr><td rowspan="4">Неизменяеми Думи
(Biçimsel olarak değişmeyen sözcükler)</td><td>Наречие (Zarf)</td><td rowspan="4">Несамостойни Думи
(Cümle içinde kendi başına fonksiyonu olmayan sözcükler)</td></tr>
<tr><td>Предлог (Edat)</td></tr>
<tr><td>Съюз (Bağlaç)</td></tr>
<tr><td>Частица (Bölümcük)</td></tr>
<tr><td colspan="2">Междуметие (Ünlem)</td></tr>
</table>

[239]Beynova, *age*, s. 23.

Bulgarca “klasik ve egzotik” bir dil olarak adlandırılmaktadır. Modern Bulgarca klasiktir, çünkü Slavların ilk yazılı dilinin mirasçısıdır; Eski Bulgarca ise egzotiktir, çünkü yakın veya komşu dillerin etkisiyle (Türkçe, Yunanca, Arnavutça, Romence) bazı yönlerden Slav dil ailesinden farklılık gösterir.[240]

Yaşayan her dilde olduğu gibi Bulgar dili de tarihsel gelişimi sürecinde fonetik, morfolojik, sözdizimsel bir dizi değişim ve gelişim göstermiştir. Dil, bu değişimler sonucu zenginleşmiş ve çağdaş bir norma sahip olmuştur.

[240]Osenova, *agm*, s. 643.

SONUÇ

"Tarihsel Süreç İçinde Bulgar Dilinin Gelişimi" başlıklı tez çalışmasında Slavların anavatanları, nerede ne zaman ortaya çıktıkları, yaşayışları ve göçleri, bu göçler sonunda ayrıldıkları gruplar, ortaya çıkan bu grupların dillerinin şekillenişi konularının devamında Bulgar dilinin oluşum süreci, alfabelerinin yaratıldığı ortam ve zamanın özellikleri, Slav yazı ve edebiyatının öncüleri Konstantin-Kiril ve Metodiy'in hayatları, faaliyetleri ve çalışmanın odak noktası olan Bulgar dilinin tarihsel gelişiminde geçirdiği dört dönem ile bu dönemlerin özellikleri ele alınmıştır.

Bulgar dilini ve gelişim sürecini incelemeye başlamadan önce mensup olduğu Slav dilleri ailesi ile bu dilleri kullanan Slav halkları hakkında bilgi sahibi olmanın gerekli olduğu düşünülmüştür. Bu doğrultuda arkeoloji, antropoloji ve dilbilim çalışmalarına göre Slavların milattan önce 4000 yıllarına kadar gözlemlenebildiği anlaşılmıştır. Slavların ilk vatanlarının Vistül Nehri'nden başlayan Pripet Havzası ve Dinyeper Nehri'ni kapsayan bir bölgede olduğu tespit edilmiştir. Bu bölgenin güneyde Karpat Dağları'na; batıda Elbe Nehri'ne kadar uzandığı ancak Slavların Karadeniz'e kadar inişlerinin milattan sonra gerçekleştiği ileri sürülmüştür. Slavların tarih sahnesine çıkmaları milattan sonra 6. yüzyılda, yayılmalarının doruk noktasına ulaşımı da 7. yüzyılda gerçekleşmiştir. Bu süreçte doğu, batı ve güneye doğru büyük bir göç akımı başlatmışlar; Doğu Slavları, Batı Slavları ve Güney Slavları olarak gruplara ayrılmışlardır. Bununla birlikte doğal olarak dilleri de aynı şekilde gruplandırılmıştır. Bulgarca, Güney Slav dilleri grubunun Güneydoğu Slav dilleri alt öbeğine mensuptur.

Konstantin-Kiril ve Metodiy'in doğum tarihleri, çocukluk yılları, aile ortamları hakkında yeterli ve kesin bilgiler olmadığı anlaşılmaktadır. Konstantin-Kiril'in 826-827, Metodiy'in 815-820 yılları arasında dünyaya geldiği bilgisine ulaşılmıştır. 860 yılında Bizans İmparatoru tarafından verilen Büyük Moravya görevini yerine getirmek için

başladıkları hazırlıkları; Slav dili, yazı ve kültürünün başlangıcı kabul edilen önemli gelişmeler doğurmuştur. Slav alfabesinin yaratılmasının altında yatan dini, siyasi ve kültürel nedenler, alfabenin kullanımına ve yayılımına karşı olan görüşlerle mücadeleler incelenmiştir. Glagolitik alfabenin mi yoksa Kiril alfabesinin mi önce yaratıldığı, Konstantin-Kiril tarafından mı Metodiy'in çalışmaları sayesinde mi yoksa kardeşlerin görevlerinde yanlarında bulunan öğrencileri tarafından mı oluşturulduğu, hali hazırda daha önceden bir alfabenin var olup olmadığı soruları uzun yıllardır dilbilimciler arasında süregelen tartışma konularıdır. Genel fikir birliği; Glagolitik alfabenin Konstantin-Kiril ve Metodiy tarafından Büyük Moravya misyonu için 863 yılında yaratıldığı, Kiril alfabesinin ise bu alfabeden yaklaşık 30 yıl sonra ortaya çıktığı yönündedir.

Alfabenin oluşumunda etkilenilen ve ödünçleme yapılan başka alfabelerin varlıklarıyla karşılaşılmıştır. Glagolitik alfabenin Yunanca, Ermenice, İbranice ve Linear B harfleri ile arasında paralellikler bulunduğu tespit edilmiştir. Glagolitik alfabenin 38-41 harften, Kiril alfabesinin ise 43 harften oluşturulmuş olduğu görülmüştür. Kiril alfabesinin başka ülkelere aktarımı sonucunda her ulusun kendi dil özelliğine göre değişim gösterdiği anlaşılmıştır. Günümüzde Kiril alfabesi en yaygın kullanılan alfabelerden biri olma özeliğine sahiptir.

Konstantin-Kiril ve Metodiy'in Slavlar ve Slav dillerinin geldiği bu nokta açısından önemleri oldukça büyüktür. Kardeşlerin faaliyetlerinin ve miraslarının Tuna Bölgesi'ndeki her ülkeyi etkilediği; bu bölgenin insanlarına siyasi, coğrafi ve kültürel ortak bir tema oluşturduğu açık olarak görülmektedir. Makedonya, Çekya, Slovakya ve Rusya gibi ülkelerde yılın belirli tarihlerinde Kiril ve Metodiy'i anma günleri belirlenmiştir. Bulgaristan'da ise her yıl 24 Mayıs tarihinde "Bulgar Kültür-Eğitim ve Slav Yazısı Günü" milli bayram olarak kutlanmaktadır. 1980 yılında da Avrupa'nın Koruyucuları olarak ilan edilmişlerdir.

Slav kabileleri yaklaşık iki yüz yıl boyunca (M.S. 5.-7. yy) göç hareketlerini sürdürmüş ve sonunda Balkan Yarımadası'na yerleşmişlerdir. 863 yılında ise Konstantin-Kiril ve Metodiy'in Büyük Moravya misyonu gerçekleşmiş ve ilk Slav alfabesi ortaya çıkmıştır. "Yazı Öncesi Dönem" 9. yüzyıla kadar olan bu süreci kapsamaktadır. "Eski Bulgarca Dönemi" 9.-11. yüzyılları, "Orta Bulgarca Dönemi" 12.-14. yüzyılları, "Modern Bulgarca Dönemi" ise 15. yüzyıldan günümüze kadar olan zaman dilimini içermektedir.

"Eski Bulgarca Dönemi" içerisinde dil yapısında sentetik özellikler görülmektedir. "Orta Bulgarca Dönemi" süresince Bulgar dilinin gelişimindeki en önemli değişiklik gerçekleşerek sentetiklikten analitikliğe dönülmüştür. "Modern Bulgarca Dönemi"nde de dil analitik özelliklerini korumuştur. 1945 yılında bir yazım reformu uygulanmış ve Bulgar dili günümüzdeki halini almıştır.

Dil, her geçen gün gelişen canlı bir varlıktır. Yaşayan her dil gibi Bulgar dili de tarihsel süreç içinde değişim ve gelişime uğrayarak günümüze ulaşmıştır. Ülkemizde Bulgar dili ve gelişimi hakkındaki Türkçe kaynakların yetersiz olduğu kanısıyla oluşturmaya karar verdiğimiz tez çalışmasının başta Bulgar Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda öğrenim gören öğrenciler olmak üzere Bulgarca öğrenicilerine ve son yıllarda gelişmekte olan Slav dilleri araştırmalarına yararlı bir kaynak olacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

Agibalova, Y., Donskoy, G. (2017). *Ortaçağ Tarihi*. Çev: Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, İstanbul.

Angelov, St. B. (1970). *Slav Alfabesini Yaratan Kiril ve Metodiy Kardeşler*. Çev: Türker Acaroğlu, Yaylacık Basımevi, İstanbul.

Angelov, D. (1994). *Vizantiya-Duhovna Kultura*. İzdatelstvo İdeya, Stara Zagora.

Aruçi, M. (2007). Ohri, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 33, 330-333.

Beynova, M. (2012). *Bılgarska Gramatika Za Vseki*. Skorpio, Sofya.

Blagoeva, D., Koeva, S., Murdarov, V. (2012). *Bulgarian Language in the Digital Age*. Metanet White Paper Series, Springer Publishing.

Bozkurt, F. (2012). *Türklerin Dili*. Eğitim Yayınevi, Konya.

Campbell, G.L., Moseley, C. (2012). *The Routledge Handbook of Scripts and Alphabets* (2. Baskı). Routledge.

Chary, F.B. (2011). *The History of Bulgaria*. Greenwood Histories of the Modern Nations, Greenwood.

Comrie, B., Corbett, G.G. (1993). *The Slavonic Languages*. Routledge, London-New York.

Comrie, B. (2009). *The World's Major Languages* (2. Baskı). Routledge, New York.

Cubberley, P. (1984). Glagolitic's Armenian connection. *Wiener Slawistischer Almanoch*, 9, 291-304.

Çakın, Ö., Akman, E. (2017). Kırgızistan'da Kiril Alfabesine Geçiş Süreci ve Gazetelere Yansıması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38, 287-297.

Dietrich, A.P. (2001). *Eski Rusça Dilbilgisi*. Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.

Dietrich, A.P. (2002). *Eski Slavca Dilbilgisi*. Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.

Donev, D. (2019). The Place and The Role of St. Cyril and St. Methodius in Slavic Understanding and Acceptance of the Christian Ethical Values. *Faculty of Philosophy, Skopje,* 72, 21-28.

Dvornik, F. (1956). *The Slavs, Their Early History and Civilization*. Boston.

Ergenç, L. (1996). *Bulgar Edebiyat Tarihi*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım, İstanbul.

Ersoy, F. (2007). Moğol Yazısının Tarihi Gelişimi ve Moğolların Kullandıkları Alfabeler. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 393-404.

Forbes, N., Toynbee, A., Mitrany, D., Hogarth, D.G. (2010). *The Balkans: A history of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey*. Oxford: The Clarendon Press (Timeless Classic Books, 1915).

Gamanovich, A. (2001). *Grammar of the Church Slavonic Language*. Çev: John Shaw. English Edition Translated from the Russian. Holy Trinity Monastery. New York.

Gardiner, S.C. (1984). *Old Church Slavonic An Elementary Grammar*. Cambridge University Press.

Haciev K., Karadimitrova K., Melamed K. (2010). *Az Pisah-Bılgarska Kirilska Epigrafika*. Sofya.

Hetenyi, M. (2016). Mission of Saint Cyril and Methodius and Their Contacts with Kocel, Duk of Pannonia. *European Journal of Science and Theology*, 12(6), 233-243.

Iliev, I.G. (2013). Short Story of the Cyrillic Alphabet, *International Journal Of Russian Studies*, 2, 221-285.

İgov, S. (1996). *Kratka istoriya na bılgarskata literatura*. İzdatelstvo Prosveta, Sofya.

Jung, H. (2013). On the Origin of the Glagolitic Alphabet. *Scripta*, 5, 105-130.

Karaslavova, R. (2006). *Detska İlyustrovana İstoriya na Bılgariya*. İzdatelstvoVodoley, Sofya.

Konstantinov, G. (1942). *Stara bılgarska literatura*. İzdatelstvo Hemus, Sofya.

Kostenec, J. (2005). Observations on the Great Palace at Constantinople: the sanctuaries of the Archangel Michael, the Daphne Palace, and the Magnaura. *Reading Medieval Studies*, XXXI, 27-55.

Köroğlu, G. (2006). Sur İçinde İmparatorluk Mekanları: Konstantinopolis'teki Bizans Sarayları. *Toplumsal Tarih Dergisi*, İstanbul, 152, 12-24.

Kurat, A.N. (1987). *Başlangıcından 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Kutalmış, M. (2004). Tarihte ve Günümüzde Kazakistan Alfabe Meselesi. *bilig*, 31, 1-21.

Kutsarov, İ. (1981). *Uvod v slavyanskata filologiya. Ezikovedska slavistika, I*. Sofya.

Lemerle, P., Lindsay, H., Moffatt, A. (2017). *Byzantine Humanism: The First Phase*. Brill, Leiden-Boston.

Lunt, H.G. (1964). The Beginning of Written Slavic, *Slavic Review*, 23(2), 212-219.

Lunt, H.G. (2001). *Old Church Slavonic Grammar* (7. Baskı). Berlin-New York: Mouton de Gruyter.

Mathiesen, R. (2014). A new reconstruction of the original Glagolitic alphabet. İçinde: *Philology Broadand Deep: In Memoriam Horace G. Lunt* (editörler: Michael S. Flier, David J. Birnbaum, Cynthia M. Vakareliyska). Slavica, Bloomington, 187–213.

Mevsim, H. (2006). Eski Bulgar Edebiyatı ve Bizans Başkenti Konstantinopolis'in Eğitim ve Dinsel Kurumları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46(2), 193-207.

Mevsim, H. (2007). Bulgarca, Bulgar Dili, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt III: Dil ve Edebiyat, KaraM&Vadi, Ankara,113-119.

Micheva, V. General Overview of the History of Bulgarian from its Beginnings to the Liberation in 1878. *Bulgar Dili Enstitüsü Bulgar Bilimler Akademisi*, Sofya, 1-19. http://abcdar.com/docs/magazine/1/Micheva_2.pdf

Micheva V., Mircheva E., Tsibranska Kostova M. (2018). Bulgaria and the beginning of Slavic literatüre. *Papers of BAS Humanities and Social Sciences*, 5(1), 3-19.

Mirçev, K. (1985). *Starobılgarski ezik*. Sofya.

Nicolova, R. (2017). *Bulgarian Grammar*. Frank&Timme, Berlin.

Osenova, P. (2010). Bulgarian. *In: Revue belge de philologie et d'histoire*. Tome 88, fasc. 3, Langues et littératuresmodernes, 643-668.

Öksüz, G. (2014). *Rus Mitolojisi*. Çeviribilim Yayınları, İstanbul.

Özer, Z.B. (2004). *Rus Dilinin Gelişme Evreleri*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.

Özügül, A. (2018). An Overview of Byzantine Science and Its Contributions. *14th International Conference in "Standardization, Protypes and Quality: A Means of Balkan Countries' Collaboration"*, Tiran, 189-195.

Petrova, S. (2009). *Bılgarska Gramatika Osnovni Pravila*. Skyprint, Sofya.

Petroviç, A.M. (2014). The Significance and Influence of Magnaur University in Constantinople. *Teacher: Journal of the Faculty of Education Bitola*, 7, 230-240.

Rogers, H. (2005). *Writing Systems, A Linguistic Approach*. Blackwell Publishing.

Rousseva, R. (2017). Cyril and Methodius in Historical Iconography. İçinde: *Celebrating the legacy of Cyril and Methodius with special reference to historical iconography* (editör: Bianco, L). Malta: Office of the President of Malta, 61-95.

Schenker, A. (1995). *The dawn of Slavic*. New Haven, London: Yale University Press.

Stoyanov, S. (1977). *Gramatika na Bılgarskiya Knijoven Ezik- Fonetika i Morfologiya* (2. Baskı). İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya.

Stoyanova, K. (2002). *Starobılgarska literatura*. İzdatelstvo Kompas, Varna.

Sussex, R., Cubberley, P. (2006). *The Slavic Languages*. Cambridge University Press.

Süleymanoğlu Yenisoy, H., Süleymanoğlu, E. (2014). *Çağdaş Bulgarca*. Hatiboğlu Yayınları, Ankara.

Şener, L. (2015). *Eski Rusya'da Çeviri Faaliyetleri (XI.-XVII. Yüzyıllar Arası)*. Grafiker Yayınları, Ankara.

Tanev, T. (2003). *Besedi za bılgarskite azbuki*. Ekoprint, Sofya.

Todorov, N. (1979). *Bulgaristan Tarihi*. Çev: Veysel Ataman, Öncü Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Trencsényi, B., Kopecék, M. (2006). *Discourses of Colletive Identity in Central and Southeast Europe (1770-1945): Late Enlightenment Emergence of the Modern "National Idea"*. Central European University Press, Budapeşte-New York.

Tzvetkov, P. S. (2002). Türkler, Slavlar ve Bulgarların Kökeni, *Türkler*, Cilt 2: İlkçağ, Çev: Osman Karatay, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 599-605.

Vlasto, A. P. (1970). *The Entry of the Slavs into Christendom An Introduction to the Medieval History of the Slavs*. Cambridge University Press.

Yararlanılan İnternet Kaynakları

https://www.protobulgarians.com/ (Erişim tarihi: 14.09.2020, 15.21).

https://www.encyclopedia.com/ (Erişim tarihi: 03.10.2020, 22.05).

https://www.britannica.com/ (Erişim tarihi: 25.01.2020, 21.15).

http://scripta-bulgarica.eu/bg (Erişim tarihi: 14.02.2021, 14.50).

https://unicode-table.com/tr/alphabets/cyrillic/ (Erişim tarihi: 18.02.2021, 15.35).

https://rechnik.chitanka.info/ (Erişim tarihi: 10.03.2021, 20.15).

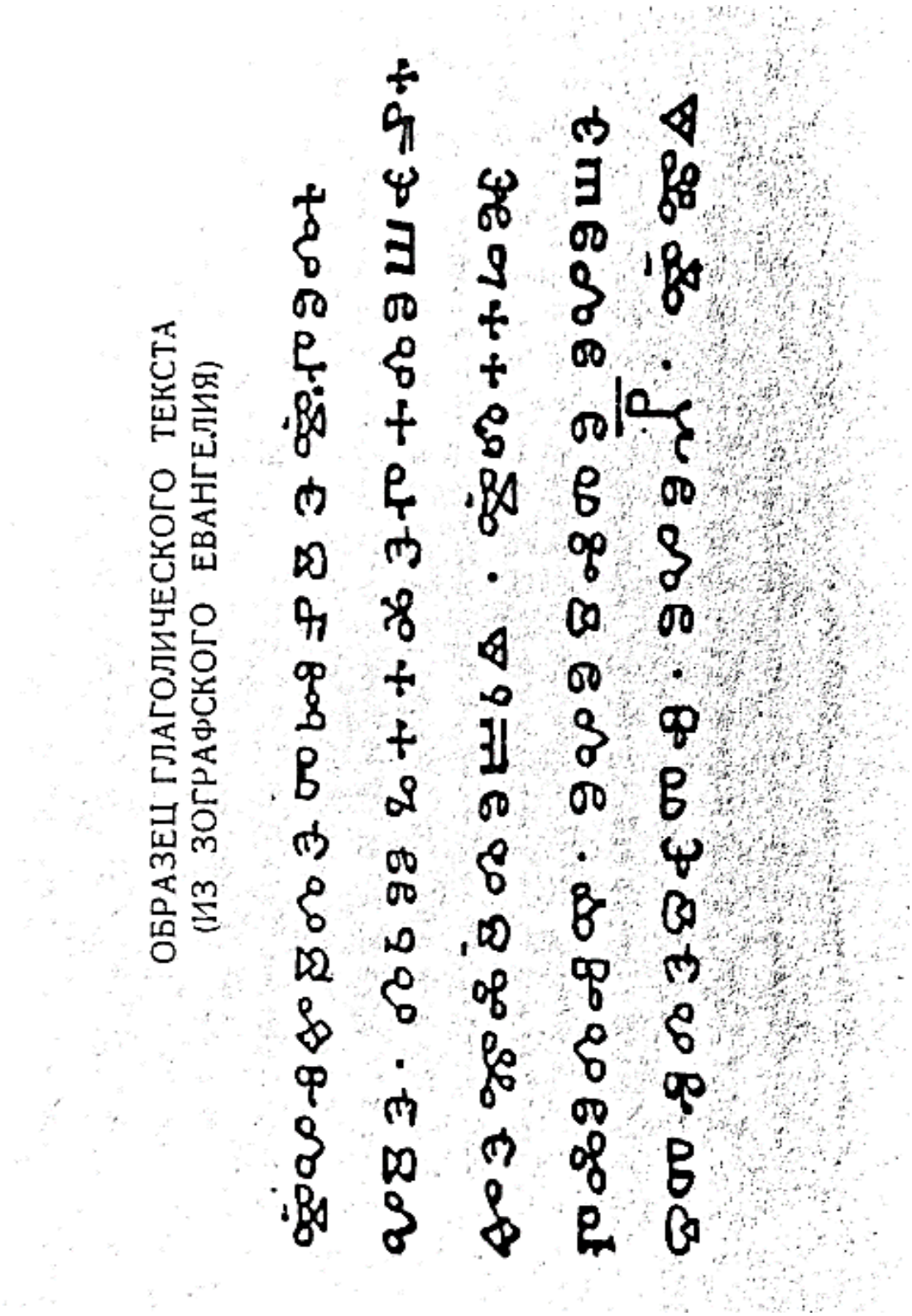
https://ibl.bas.bg/rbe/ (Erişim tarihi: 10.03.2021, 20.21).

https://www.byzantium1200.com/ (Erişim tarihi: 02.04.2021, 21.57).

https://www.slovo.bg/ (Erişim tarihi: 11.04.2021, 16.43).

https://www.tdk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 15.04.2021, 14.03).

EKLER

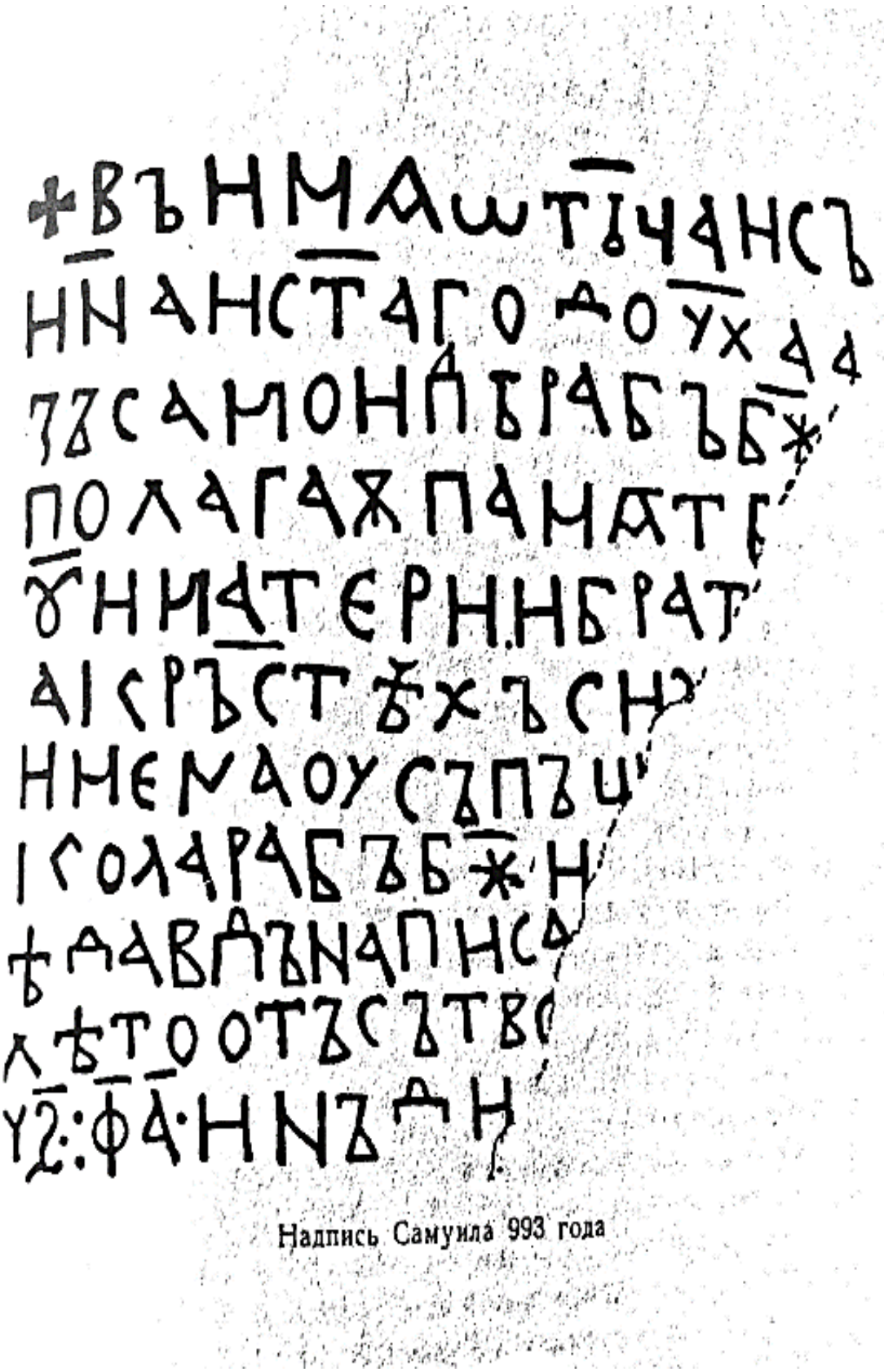

EK 1: Zograf İncili içinde Glagolitik alfabeyle yazılmış metin örneği.

EK 2: Zograf İncili içinde Glagolitik alfabeyle yazılmış metin örneği, 9. Yüzyıl (Kaynak: Gamanovich, A. Grammar of the Church Slavonic Language, çev: John Shaw, Holy Trinity Monastery, 2001).

Супрасльская рукопись XI века

EK 3: Suprasıl El Yazması 11. yüzyıl (Супрасълски ръкопис).

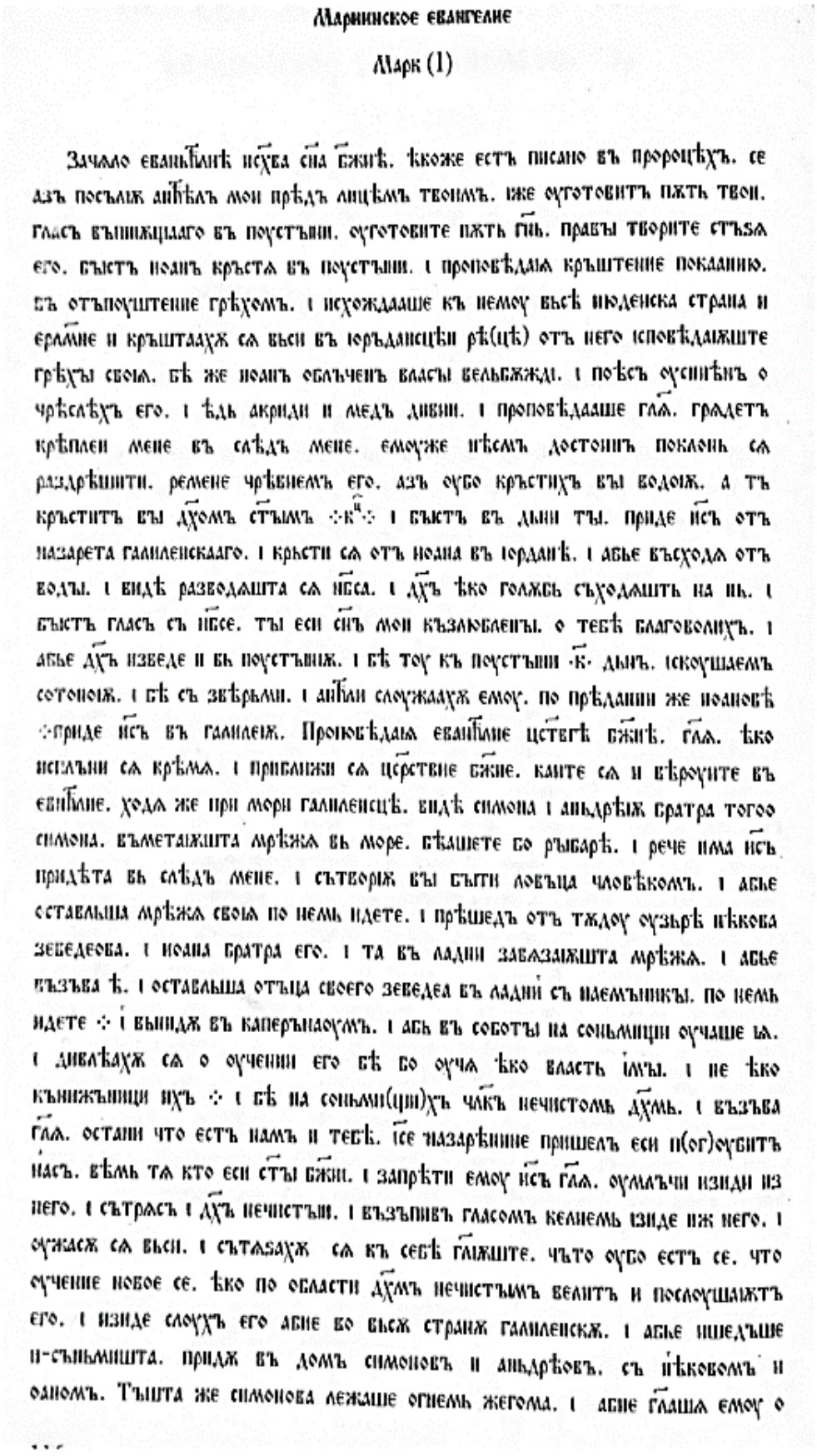

Надпись Самуила 993 года

EK 4: Samuil Yazıtı, 993.

EK 5: Bulgaristan, Preslav'dan bir mezar taşı üzerindeki yazıt (Kaynak: Haciev K., Karadimitrova K. ve Melamed K., Az Pisah- Bılgarska Kirilska Epigrafika, Sofya, 2010).

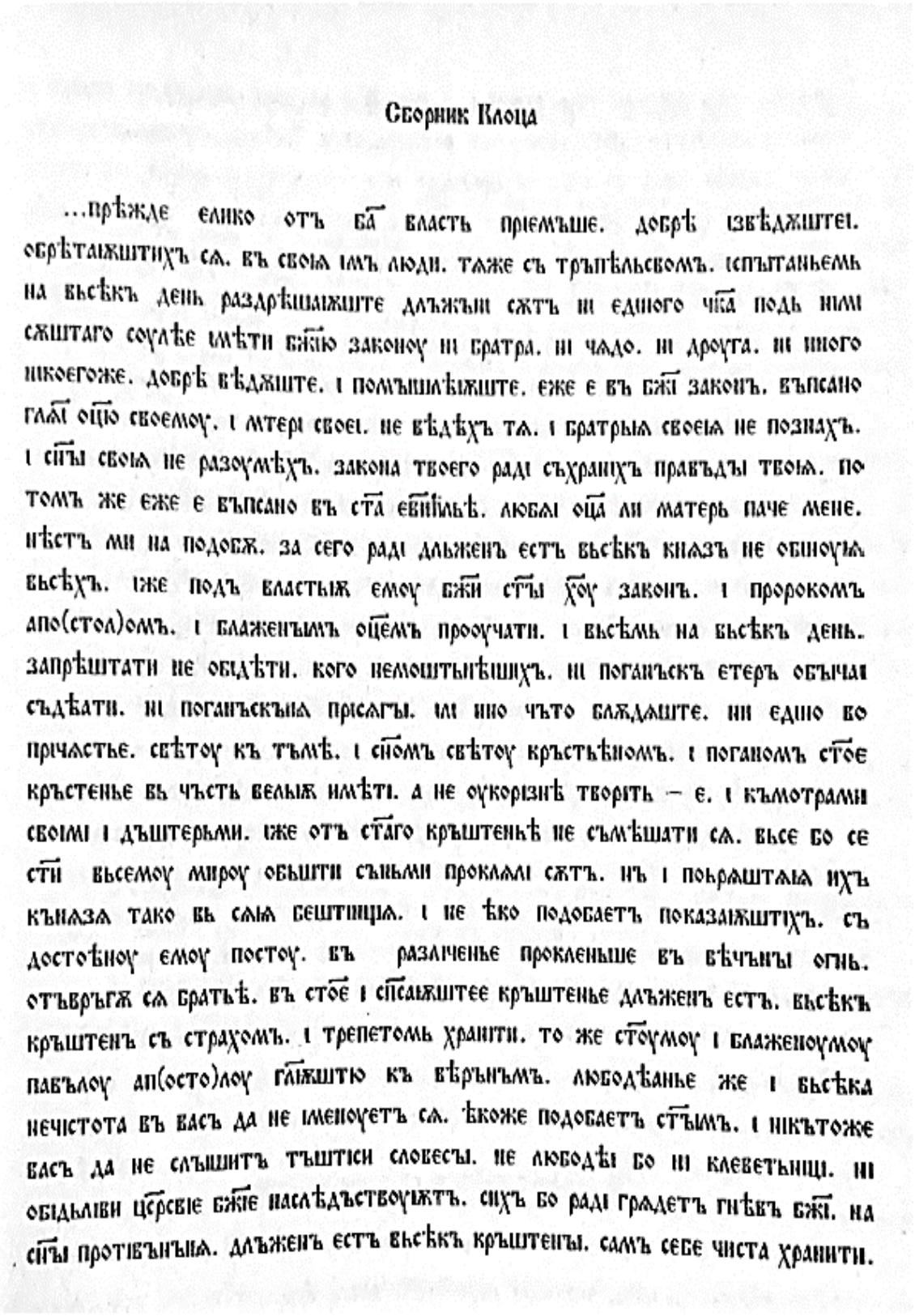

Мариинское евангелие

Марк (1)

Зачало еванѣлиѣ исхва сна бжиѣ. ѣкоже естъ писано въ пророцѣхъ. се
азъ посълю анѣла мои прѣдъ лицѣмъ твоимъ. иже оуготовитъ пѫть твои.
гласъ въпиѭщааго въ поустыни. оуготовите пѫть гнь. правы творите стьзѧ
его. бысть иоанъ кръстѧ въ поустыни. і проповѣдаѭ кръщтение покаанию.
въ отъпоущтение грѣхомъ. і исхождааше къ немоу вьсѣ июдеиска страна и
ермне и кръщтааѫ сѧ вьси въ іорданьстѣи рѣ(цѣ) отъ него исповѣдаѭщите
грѣхы своѧ. бѣ же иоанъ облъченъ власы вельбжжи. і поѣсъ оусиѣнъ о
чрѣслѣхъ его. і ѣдь акриди и медъ дивии. і проповѣдааше глѧ. градетъ
крѣпьи мене въ слѣдъ мене. емоуже нѣсмъ достоинъ поклонь сѧ
раздрѣшити. ремене чрѣвиемъ его. азъ оубо кръстихъ вы водоиѫ. а тъ
кръститъ вы дхомъ стымъ ⁘к҃⁘ і бъдетъ въ дьни тыи. приде исъ отъ
назарета галилеискаго. і крьсти сѧ отъ иоана въ іорданѣ. і абье въсходѧ отъ
воды. і видѣ разводѧщта сѧ нбса. і дхъ ѣко голжбь съходѧщть на нь. і
бысть гласъ съ нбсе. тыи еси снъ мои къзлюбленыи. о тебѣ благоволихъ. і
абье дхъ изведе и вь поустыниѫ. і бѣ тоу къ поустыни ·к· дьнь. искоушаемъ
сотоноиѫ. і бѣ съ звѣрьми. і анли слоужаахѫ емоу. по прѣдании же иоановѣ
⁘приде исъ въ галилеиѫ. проповѣдаѭ евалие цтвиѣ бжиѣ. глѧ. ѣко
испълни сѧ крѣма. і приближи сѧ цтвие бжие. каите сѧ и вѣроуите въ
евалие. ходѧ же при мори галилеискѣ. видѣ симона і анъдрѣиѫ братра того
симона. въметаѭщита мрѣжѧ вь море. бѣаше бо рыбарѣ. і рече има исъ
придѣта вь слѣдъ мене. і сътвориѫ вы сыти ловьца человѣкомъ. і абье
оставльша мрѣжѧ своѧ по немь идете. і прѣшедъ отъ тждоу оузьрѣ иѣкова
зебедеова. і иоана братра его. і та въ ладии забѧзаиѫшта мрѣжѧ. і абье
възва ѣ. і оставльша отьца своего зеведеа въ ладии съ наемьникы. по немь
идете ⁘ і вьниджь въ каперънаоумъ. і абь въ соботы на соньмици оучаше ьа.
і дивлѣахѫ сѧ о оучении его бѣ бо оуча ѣко власть имы. і не ѣко
кънижьници ихъ ⁘ і бѣ на соньми(ци)хъ члкъ нечистомь дхмь. і възъва
глѧ. остани что естъ намъ и тебѣ. ісе назарѣиние пришелъ еси и(ог)оубитъ
насъ. вѣмь тѧ кто еси стыи бжии. і запрѣти емоу исъ глѧ. оумлъчи изиди из
него. і сътрасъ і дхъ нечистыи. і възъпивъ гласомъ келиемь изиде иж него. і
оужасѫ сѧ вьси. і сътѧзаахѫ сѧ къ себѣ глѣиште. чьто оубо естъ се. что
оучение новое се. ѣко по области дхмъ нечистымъ велитъ и послоушаиѫтъ
его. і изиде слоухъ его абие бо вьсѫ страиѫ галилеискѫ. і абье ишедъше
и-съньмишта. придѫ въ домъ симоновъ и анъдрѣовъ. съ иѣковомъ и
иоаномъ. Тъщта же симонова лежаше огиемь жегома. і абие глашѧ емоу о

EK 6: Maria (Meryem) İncili'nden bir bölüm.

Сборник Клоца

...прѣжде елико отъ бѫ власть пріемъше. добрѣ извѣдѫштеі. обрѣтаіѫштихъ сѧ. въ своіѧ имъ люди. тѫже съ трѫпѣльсвомъ. испытаньемь на вьсѣкъ день раздрѣшаіѫште длъжьни сѫтъ ни єдиного чѣ̀ка подь ними сѫштаго соулѣе имѣти бѫ̀ю закономъ ни братра. ни чадо. ни дроуга. ни иного никоегоже. добрѣ вѣдѫште. і помъшлѣіѫште. еже є въ бѫ̀ законъ. въписано гл̀ѣ оц̀ю своемоу. і мтєрі своеі. не вѣдѣхъ тѧ. і братрыѧ своеіѧ не познахъ. і сн̀ы своіѧ не разоумѣхъ. закона твоего ради съхранихъ правъдъı твоіѧ. по томъ же єже є въписано въ ст̀а єв̀н̀іл̀ѣ. любаі оц̀а ли матерь паче мене. нѣстъ ми на подобѫ. за сего ради дльженъ естъ вьсѣкъ кнѧзъ не обиоуіѧ вьсѣхъ. іже подъ властыѫ емоу бж̀и ст̀ы х̀ов законъ. і пророкомъ апо(стол)омъ. і блаженъımъ оц̀емъ проучати. і вьсѣмь на вьсѣкъ день. запрѣштати не обидѣти. кого немоштыѣшихъ. ни поганъскъ етеръ обычаі съдѣати. ни поганъскъıѧ прісѧгы. ни ино чъто блѫдѫште. ни єдино во причастье. свѣтоу къ тъмѣ. і сн̀омъ свѣтоу кръстѣномъ. і погаомъ ст̀оє кръстенье въ чъсть велыѫ имѣти. а не оукорізнѣ творіть — є. і къмотрами своімі і дъштерьми. іже отъ ст̀аго кръштенъѣ не съмѣшати сѧ. вьсе бо се ст̀и вьсемоу мироу обьшти съньми проклѧлі сѫтъ. иъ і поьрѫштѧıѧ ихъ кънѧза тако въ сѫıѧ бештиціѧ. і не ѣко подобаетъ показаіѫштіхъ. съ достоѣноу емоу постоу. въ различенье прокленьше въ вѣчъныı огнь. отъвръгѫ сѧ братьѣ. въ стоѣ і сп̀саіѫштее кръштенье длъженъ естъ. вьсѣкъ кръштенъ съ страхомъ. і трепетомь хранити. то же ст̀оумоу і блаженоумоу павълоу ап(осто)лоу гл̀ѣѫштю къ вѣрънъмъ. любодѣанье же і вьсѣка нечістота въ васъ да не іменоуетъ сѧ. ѣкоже подобаетъ ст̀ъмъ. і нікътоже васъ да не слъшитъ тъштіси словесъı. не любодѣı бо ни клеветъници. ни обідьліви ц̀ерсвіе бж̀іе наслѣдъствоуіѫтъ. сихъ бо ради градетъ гнѣвъ бж̀і. на сн̀ъı противънъıѧ. длъженъ естъ вьсѣкъ кръштенъı. самъ себе чиста хранити.

EK 7: Klotz Derlemesi'nden bir bölüm.

ÖZET

Bulgarca; Hint-Avrupa dil ailesinin Slav dilleri grubunun Güney Slav dilleri kolunda yer almaktadır. Bulgar dilinin oluşumu ve gelişimi diğer Slav dillerinin tarihi ile ilgili birçok soruya da cevap verdiğinden dolayı bütün Slav halkları için oldukça önemli yer tutmaktadır.

9. yüzyıl ortalarına doğru Selanik doğumlu Konstantin-Kiril ve Metodiy kardeşler tarafından Slav alfabesinin oluşturulması, Slav yazısının ve edebiyatının gelişimi için önemli bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bilim çevrelerinde Slav alfabesinin ortaya çıkışı konusunda farklı görüşler ileri sürülmekte ve tartışmalar yapılmaktadır. Genel fikir birliği, Glagolitik alfabenin ilk, Kiril alfabesinin ise ikinci Slav alfabesi olduğu yönündedir. Yapılan çalışmalar sonucunda Glagolitik ve Kiril alfabesiyle yazılmış en eski el yazmalarının Eski Bulgarca dil özelliklerine sahip oldukları anlaşılmıştır.

Bulgarcanın gelişiminde Yazı Öncesi Dönem, Eski Bulgarca Dönemi, Orta Bulgarca Dönemi ve Modern (Çağdaş) Bulgarca Dönemi olmak üzere dört temel evreden bahsedilmektedir. Bulgar dilinin tarihsel süreç içinde geçtiği aşamaları, senkretizmden analitizme doğru gelişimdeki uğradığı değişiklikleri ve karakteristik özelliklerini ana hatlarıyla incelemek tez çalışmasının temel amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda Slavların kökeni ve anavatanları, Slav halklarının ve dillerinin çeşitli kollara ayrılması, Slav alfabesinin yaratılışı ile yaratıcıları Konstantin-Kiril ve Metodiy'in hayatları ve faaliyetleri, alfabenin Slav toprakları üzerindeki etkileri üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Glagolitik alfabe, Kiril alfabesi, Konstantin-Kiril ve Metodiy, Eski Bulgarca.*

ABSTRACT

Bulgarian is part of the South Slavic languages branch of the Slavic languages group of the Indo-European language family. The formation and development of the Bulgarian language is very important for all Slavic peoples, as it answers many questions about the history of other Slavic languages.

The creation of the Slavic alphabet towards the middle of the 9th century by the brothers Constantine-Cyril and Methodius, born in Thessaloniki, is considered an important process for the development of Slavic writing and literature. In scientific circles, different views are put forward and debates are made about the emergence of the Slavic alphabet. The general consensus is that the Glagolitic alphabet is the first and the Cyrillic alphabet is the second Slavic alphabet. As a result of the studies, it was understood that the oldest manuscripts written in Glagolitic and Cyrillic alphabet had the characteristics of Old Bulgarian language.

There are four main stages in the development of Bulgarian: Pre-Literary Period, Old Bulgarian Period, Middle Bulgarian Period and Modern (Contemporary) Bulgarian Period. The main purpose of the thesis is to examine the stages of the Bulgarian language in the historical process, the changes it has undergone in its development from syncretism to analyticism, and its characteristics. In this context, the origins and homelands of Slavs, the division of Slavic peoples and languages into various branches, the creation of the Slavic alphabet and the lives and activities of its creators, Constantine-Cyril and Methodius, and the effects of the alphabet on the Slavic lands are emphasized.

Keywords: *Glagolitic alphabet, Cyrillic alphabet, Constantine-Cyril and Methodius, Old Bulgarian.*